

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER DENGESİ
AÇIKLARININ KAYNAKLARI VE ÖDEMELER DENGESİ
POLİTİKALARI

YÜKSEKLİSANS TEZİ

BARBAROS TUĞRAL

ANABİLİM DALI : İKTİSAT

PROGRAMI : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT

KOCAELİ - 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER DENGESİ
AÇIKLARININ KAYNAKLARI VE ÖDEMELER DENGESİ
POLİTİKALARI**

YÜKSEKLİSANS TEZİ

BARBAROS TUĞRAL

ANABİLİM DALI : İKTİSAT

**PROGRAMI : İKTİSADİ GELİŞME VE
ULUSLARARASI İKTİSAT**

DANIŞMAN : PROF. DR. MEHMET DUMAN

KOCAELİ – 2007

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER DENGESİ
AÇIKLARININ KAYNAKLARI VE ÖDEMELER DENGESİ
POLİTİKALARI**

YÜKSEKLİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan : BARBAROS TUĞRAL

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Kurulu Tarihi ve No.: _____

Prof. Dr. Mehmet DUMAN

Doç. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Doç. Dr. Seyfettin ERDOĞAN

Yrd. Doç. Dr. Gülten DURSUN

KOCAELİ - 2007

ÖNSÖZ

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren artan bir şekilde tüm dünyayı saran küreselleşme rüzgârı başta dış ticaret ve finans sektörlerinde olmak üzere birçok alanda karşılıklı ilişkileri ve etkileşimleri beraberinde getirmiştir. Bu durum dünyanın bir ülkesinde ve/veya bölgesinde olan ekonomik dalgalanmaların diğer yerlerde de aynı sonuçları ortaya çıkarmasına neden olmuştur ki, bu, iktisadi canlılık durumu için de geçerli bir ifadedir. Bu noktadan hareketle; serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu günümüzde Türkiye Ekonomisinde uzun yıllardır kronik bir sorun olma özelliği koruyan “Ödemeler Dengesi Açıklarının” giderilmesinde bir ülkenin diğer ülkelerle yaptığı ticari ve finansal ilişkilerinin adeta performans değerlendirmesi ve aynası konumunda olan “Ödemeler Bilançosunun” hem iyi bir şekilde özümsemesi hem de uygulamada günün koşullarına uygun bir işlerlik kazandırılması zorunluluk haline gelmiştir. Tezde “Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Politikaları” olarak ifade edilen bu yaklaşım, önümüzdeki yıllarda önemini daha da artıracaktır. Bu tezin oluşmasında desteklerini esirgemeyen bütün hocalarıma ve yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İzmit, 07.05.2007

Barbaros Tuğral

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No.</u>
ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR	X
TABLolar	XII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ), ANA HESAP GRUPLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN DENKLEŞMESİ

1.1.	ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) VE ANA HESAP GRUPLARI	4
1.1.1.	Ödemeler Bilançosunun (Dengesinin) Tanımı, İçeriği ve Önemi	4
1.1.2.	Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Ana Hesap Grupları	15
1.1.2.1.	Cari İşlemler Hesabı	16

1.1.2.2.	Sermaye Hesabı	19
1.1.2.3.	Resmi Rezervler Hesabı	23
1.1.2.4.	İstatistiksel Farklar Hesabı.....	24
1.2.	ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN DENKLEŞMESİ	26
1.2.1.	Otomatik Denkleşme Mekanizmaları	27
1.2.1.1.	Otomatik Fiyat Denkleşme Mekanizmaları	27
1.2.1.1.1.	Değişken Kur Sistemi Altında Dış Denkleşme	28
1.2.1.1.2.	Fiyat Altın Para Akımı Mekanizması	29
1.2.1.1.3.	Otomatik Faiz Değişmeleri	30
1.2.1.2.	Otomatik Gelir Denkleşme Mekanizması	32
1.2.1.2.1.	Milli Gelir	33
1.2.1.2.2.	Otomatik Gelir Denkleşme Mekanizması	34
1.2.1.3.	Dış Denkleşmede Parasalcı Yaklaşım	36
1.2.2.	Dış Denkleşirme Politikaları	39
1.2.2.1.	Harcama Değiştirici Politikalar	40
1.2.2.2.	Harcama Kaydırıcı Politikalar	43
1.2.2.3.	Döviz Gelirlerini Artırmaya Yönelik Politikalar	46
1.2.2.4.	Devalüasyon	47

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU DENGESİZLİKLERİ, AÇIKLARIN SEBEPLERİ, POLİTİKALAR VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER DENGESİ AÇIKLARININ KAYNAKLARI

2.1.	ÖDEMELER BİLANÇOSU DENGESİZLİKLERİ	50
2.1.1.	Dış Açık	50
2.1.2.	Dış Fazla	55
2.2.	ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) AÇIKLARININ SEBEPLERİ	56
2.2.1.	Ekonominin Yapısından Kaynaklanan Sebepler	58
2.2.2.	Ekonomik Dalgalanmalar	60
2.2.3.	Geçici Nedenler	62
2.2.4.	Döviz Spekülasyonu ve Mali Krizler	63
2.3.	ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) AÇIKLARINDA YÜRÜTÜLEBİLECEK POLİTİKALAR	65
2.3.1.	Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Finanse Etmek ...	65
2.3.2.	Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Baskı Altına Almak	66
2.3.3.	Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Yapısal Çözümlerle Gidermek	68

2.4.	TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) AÇIKLARININ KAYNAKLARI	71
2.4.1.	Petrol Tüketimindeki Artışa Paralel Büyüyen Dış Açıklar...	71
2.4.2.	İhracat Gelirleri ile Karşılanamayan Mal ve Hizmet İthalatı	73
2.4.3.	Döviz Kuru Politikalarının Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Gidermede Etkin Olarak Kullanılamaması	74
2.4.4.	Dış Borçlanmanın Kamu Gelir-Gider Dengesinin Sağlanmasında Kullanılması	75
2.4.5.	İhracat Yapan Firmaların ve Ülkeye Yatırım Yapacak Dış Yatırımcının Yeterli Düzeyde Özendirilememesi	76
2.4.6.	İhracatın ve Sanayinin Temel Kalemi Olan Tarım Üretimi ile Kazançlarının Düşüş Göstermesi	79
2.4.7.	Ulusal ve Uluslararası Piyasalardaki Dalgalanmalar	81
2.4.8.	Son Dönemde Bölgemizde Giderek Artan Siyasi Belirsizlikler	82
2.4.9.	Yüksek Faiz Oranları ile Ülkeye Çekilen Sıcak Paranın Sağladığı Suni Rahatlama Ortamı Sonucu Artan İç ve Dış Harcamalar	83
2.4.10.	Sanayi Sektörünün Sürekliliği ve Büyümesi İçin Gerekli Bazı Ara Malların İthal Edilmesi	84
2.4.11.	Bankacılık Sisteminin Dış Borçlanma Politikaları	86
2.4.12.	Finansal Piyasaların Yeterli Derinliğe Sahip Olamaması	87

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) POLİTİKALARININ DIŞ AÇIK YAŞAYAN ÜLKELERDEKİ ETKİNLİĞİ

3.	ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) POLİTİKALARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DIŞ AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİ	91
3.1.	OSMANLI DEVLETİNDEN CUMHURİYETE DEVROLAN DIŞ BORÇLAR	91
3.2.	1923-1950 DÖNEMİ	93
3.2.1.	1923-1939 Dönemi	93
3.2.2.	II. Dünya Savaşı (Savaş Ekonomisi Yılları; 1939-1945)	95
3.3.	1950-1960 DÖNEMİ	96
3.3.1.	1950-1955 Dönemi	96
3.3.2.	1950-1960 Dönemi	97
3.4.	1960-1980 DÖNEMİ	98
3.5.	1980-1990 DÖNEMİ	99
3.6.	1990'LI YILLAR	100
3.7.	2000'Lİ YILLAR	101
	SONUÇ	103

YARARLANILAN YAYINLAR	106
------------------------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER DENGESİ AÇIKLARININ
KAYNAKLARI VE ÖDEMELER DENGESİ POLİTİKALARI

ÖZET

Günümüzde ülkeler arasında büyüyen karmaşık iktisadi ilişkiler sebebiyle, bütün ekonomik işlemler izlenmek ve kaydedilmek zorundadır. Bu zorunluluk “ödemeler bilançosunun” önemini arttırır. Buradaki bir açık veya fazla; işsizlik oranı, enflasyon oranı gibi birçok faktörü etkiler. Bu durum, ülkeler, şirketler ve bireyler için çok önemlidir.

Bu tezin amacı, birinci paragrafta önemi vurgulanan ödemeler bilançosunun etkinliğini açıklamak ve ‘ödemeler bilançosu politikalarının’ gerekliliğinin altını çizmektir. Yanı sıra bu bilançoların bir ülkenin iktisadi performansının göstergesi olması, konunun önemi hakkında açıkça fikir vermektedir.

Geçmişte birçok ülke aynı politikalarla dış ödeme sorunlarını çözdü, fakat bugün Türkiye Ekonomisi için bunu söyleyemeyiz. Bu noktaya ilave olarak vurgulanan ifadeler ‘ödemeler bilançosu politikalarının’ mutlak mükemmelliğini önermez, etkili kullanılmasının sonuçlarını gösterir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Ödemeler Bilançosu, Ödemeler Dengesi Politikaları, Ödemeler Dengesi Açıkları, Türkiye Ekonomisi, Dış Rezervler.

Tezi Hazırlayan : BARBAROS TUĞRAL

Tez Danışmanı : PROF. DR. MEHMET DUMAN

Tez Kabul Tarih ve No. : _____

Jüri Üyeleri : PROF. DR. MEHMET DUMAN

DOÇ. DR. YUSUF BAYRAKTUTAN

DOÇ. DR. SEYFETTİN ERDOĞAN

YRD.DOÇ.DR.GÜLTEN DURSUN(Yedek Üye)

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**SOURCES OF BALANCE OF PAYMENTS DEFICITS
AND BALANCE OF PAYMENTS POLICIES IN TURKEY**

ABSTRACT

In today, all the economic transactions must be traced and wrote down in the systematic because of mixture economic relations that are growing between countries. This necessity increase to importance of “balance of payments”. The deficit or surplus in here effect to many factors as employment rate, inflation rate. This position is very important for countries, companies and individuals.

Purpose of this thesis, explain to efficiency of ‘balance of payments’ that was emphasized to important in first paragraphe and underline to necessity of ‘balance of payment policies’. Furthermore these balances are scale of a country’s foreign economic performance, barely hints at the important of matter.

In the past many countries solved foreign payment problems with the same policies, but we can’t say to this for the Turkey Economy in today. In addition to this point, statements that are emphasized don’t suggest to absolute perfection of ‘balance of payments policies’, show to results of using its effectively.

KEY WORDS: Balance Of Payments, Balance Of Payments Policies, Balance Of Payments Deficits, Turkey Economy, Foreign Reserves.

Tezi Hazırlayan : BARBAROS TUĞRAL
Tez Danışmanı : PROF. DR. MEHMET DUMAN
Tez Kabul Tarih ve No. : _____
Jüri Üyeleri : PROF. DR. MEHMET DUMAN
DOÇ. DR. YUSUF BAYRAKTUTAN
DOÇ. DR. SEYFETTİN ERDOĞAN
YRD. DOÇ. DR. GÜLTEN DURSUN (Yedek Üye)

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
Ar-Ge	: Araştırma Geliştirme
AT	: Avrupa Topluluğu
çev.	: Çeviren
D	: Para Arzı
DGÖ	: Doğrudan Gelir Ödemeleri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
E	: İhraç Etmek
E_m	: İhraç Malları Talep Esnekliği
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GYÜ	: Gelişme Yolunda Ülkeler
HM	: Hazine Müsteşarlığı
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
KP	: Kalkınma Planı
M	: İthal Etmek
MB	: Merkez Bankası
Ms	: Para Arzı
MTB	: Mevduat ve Ticaret Bankaları
NE	: Net İhracat
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OEEC	: Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü
p	: Sayfa
R	: Rezerv Artışına Bağlı Ulusal Paranın Emisyonu
s	: Sayfa

SDR	: Özel Çekme Hakları
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
ss	: Sayfalar
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
Ulus. İkt.	: Uluslar arası İktisat
USD	: Birleşik Devletler Doları
ÜFE	: Üretici Fiyatları Endeksi
WTO	: Dünya Turizm Örgütü

T A B L O L A R

Tablo 1.1. : Ödemeler Bilançosunun Şematik Yapısı	11
Tablo 2.1. : Ödemeler Dengesi Gelişmeleri, Milyar Dolar.....	52
Tablo 2.2. : Yüzde 80 Kapasitenin Üzerinde 13 Sektör Var.....	78
Tablo 2.3. : Uluslararası Yatırım Pozisyonu: Yıl Sonları İtibariyle Dış Varlık ve Yükümlülükler.....	89

GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisini yoğun bir şekilde artırdığı günümüzde gerek ticaret gerekse finans sektörlerinde sınırlar giderek aşılmaya başlamıştır. Bu durum beraberinde küresel ekonomik darboğaz ve/veya küresel ekonomik canlılık gibi adeta tüm dünyanın ortak yaşadığı bir iktisadi platform oluşturmuştur. Günün gereklerine uygun politikalar uygulamamak kuşkusuz ki, hem bu tez çalışmasının temelini oluşturan Türkiye Ekonomisi için, hem de diğer ülke ekonomileri için düzeltilme maliyeti her geçen an biraz daha artan iç ve dış ekonomik sorunları beraberinde getirmektedir.

Bu çalışma üç önemli kavramdan oluşmaktadır: Bunlar ödemeler bilançosuyla ilgili olarak, “denge, politika ve açıklardır.”

“Ödemeler Dengesinde” ilk olarak teorik bir çerçevede konu anlatımı yapılacaktır. Böylece konunun bir bütünlük içinde ele alınması sağlanmış olacaktır.

Üzerinde durulacak ikinci kavram “Ödemeler Bilançosu Politikalarıdır”. Daha önce de belirtildiği gibi sürekli bir değişimin yaşandığı bu dönemde, bu politikalardan mutlak bir doğrudur şeklinde bahsetmek çalışmanın amacından uzak bir yaklaşımdır ki, burada daha çok günün koşullarına uygun şekilde bu politikaların uygulanması noktasında bir hedef sunulmaktadır.

Üçüncü olarak değinilecek husus ise “Ödemeler Dengesi Açıklarıdır”. Bu kavram çalışmada üzerinde durulan en önemli konudur. Ödemeler dengesi açıklarının analizi, ilgili politikalar ve Türkiye Ekonomisinin dönemler itibariyle konudaki yerine değinilmiştir.

Bu çalışmanın amacı ödemeler dengesi politikalarının ekonomik etkilerini ortaya çıkararak, ödemeler dengesi açıklarını gidermedeki etkinliğini incelemek ve “Türkiye’deki Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarına” değinerek bu açıklar karşısında ne ölçüde kullanıldığının ve yararlı olduğunun analizini yapmaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde konu, teorik bir yaklaşımla ele alınacaktır. İkinci ve üçüncü bölüm tezin esas kısmını oluşturmaktadır ki, bu iki bölümde ödemeler bilançosu politikalarına, dış açıklara, Türkiye Ekonomisinin bu açıdan bulunduğu konumuna, dönemler itibariyle sergilemiş olduğu performansına yer verilerek konu tamamlaması yapılacaktır.

Teorik altyapının sağlam bir temelde olmasına dikkat edilerek çalışmanın diğer bölümlerinin incelenmesinde karşılaşılabilecek sorunların önüne geçilmek istenmiştir.

“Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Ana Hesap Grupları ve Politikaları” adlı ilk bölüm iki ana başlıktan meydana gelmektedir. Birinci başlıkta Ödemeler Bilançosunun (Dengesinin) tanımına, içeriğine ve hesap gruplarına değinilmiştir. İkinci başlıkta ise ödemeler bilançosu (dengesi) politikaları üzerinde durulmuştur.

“Ödemeler Bilançosu Dengesizlikleri, Açıkların Sebepleri, Politikalar, Türkiye Ekonomisinde Ödemeler Dengesi Açıklarının Kaynakları” adlı ikinci bölüm beş ana başlıktan oluşmaktadır. İlk bakışta ödemeler bilançosu dengesizliklerinden olan dış açık ve dış fazla üzerinde durulmuştur. İkinci başlıkta ödemeler bilançosu (dengesi) açıklarının sebepleri incelenmiştir. Üçüncü başlıkta ise, ödemeler bilançosu açıklarında yürütülebilecek politikalara değinilmiştir. Dördüncü başlıkta ise, Türkiye Ekonomisinde ödemeler bilançosu (dengesi) açıklarının kaynaklarında önemli yeri olan kimi kalemlere yer verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise, Türkiye'nin dönemler itibariyle ödemeler bilançosu politikalarında ne noktada olduğuna ve bu politikaları etkin kullandığı dönemlerle kullanmadığı dönemlerdeki farklılıklarına değinilmeye çalışılarak konunun öneminin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bunun yanında konuyla ilgili istatistiksel verilere de yer verilerek tezin bütünlük oluşturması gerçekleştirilmiştir.

Tezin hazırlanmasında “kütüphane araştırmasına” yer verilmiş, ancak çalışmanın gerek görülen yerlerinde çeşitli istatistiksel çalışmalardan ve internet ortamından da faydalanılmıştır. Bütün bunların yanı sıra “Ödemeler Bilançosu” paralelinde hazırlanan bu çalışmada konuyu oluşturan alt kalemlerin geniş olmasından dolayı, istatistiksel uygulamalarındaki sonuçların sağlıklı olmayacağından hareketle spesifik olarak yapılmış çalışmaların sonuçları tercih edilmiştir.

Üzerinde önemle durulan diğer bir nokta ise, bu çalışmanın iktisat anabilim dalının birçok alt dalında dolaylı ve/veya dolaysız olarak yer almasının konunun önemini göstermesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ), ANA HESAP GRUPLARI VE ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN DENKLEŞMESİ

1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) VE ANA HESAP GRUPLARI

Parasal Uluslararası iktisat teorisinin en temel konularından birisi dış ödemeler bilançosudur. Ülkenin Uluslararası ekonomik ve mali işlemlerinin gruplandırılarak incelenmesi, dış ödemeler açık ve fazlası, dış dengesizliklerin giderilmesi, iç ve dış dengenin birlikte sağlanması bu çerçevede ele alınan başlıca konulardır. Bu bölümde dış ödemeler dengesi kavramı, ödemeler bilançosunun yapısı, etkileri, yararları ve taşıdığı sınırlandırmalar gibi alanlarda açıklamalarda bulunulacaktır.¹

1.1.1. Ödemeler Bilançosunun (Dengesinin) Tanımı, İçeriği ve Önemi

Ödemeler bilançosu, belirli bir dönem için bir ekonomiyle dünyanın geri kalan kısmı arasındaki mal, hizmet ve gelir ile ilgili işlemleri, mülkiyet değişikliklerini ve bu ekonominin elinde bulunan altın, özel çekme hakları (SDR) ve dünyanın diğer kısımlarına yönelik hak ve yükümlülüklerdeki diğer değişkenleri ve karşılıksız transferleri gösteren ve muhasebe açısından yukarıda sözü edilen işlem ve değişikliklerle ilgili olarak yapılan kayıtlardan birbirini karşılıklı olarak dengelemeyenler için gereken karşılık kayıtlarının yer aldığı istatistiksel bir rapordur.²

Ödemeler bilançosu tanımında dikkati çeken birkaç noktaya işaret edelim. Ödemeler bilançosuna kaydedilen işlemler, ülkede yerleşik (resident) kişi veya kurumlarla yabancılar arasında yapılır. Ülkede “yerleşik” olanlar genellikle o ülke yurttaşlarıdır. Ama ödemeler bilançosu açısından yurttaş olmak gerekli değildir.

---

¹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003, s. 395.

² Esin Can Mutlu, **Uluslararası İşletmecilik**, 1. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Marmara Üniversitesi, Mayıs 1999, s. 206.

Ülkede yerleşik olma deyiminden ülkede sürekli oturmak; işletme merkezinin o ülkede bulunması veya faaliyetlerin o ülkeden yürütülmesi anlaşılır. Buna göre, yurttaş olmakla birlikte ülkede sürekli oturanlar ve merkezi yurtdışında bulunan çok uluslu şirketlere bağlı yabancı sermaye işletmeleri de faaliyette buldukları ülkede yerleşik sayılırlar. Dolayısıyla bunların yabancılarla yaptıkları işlemler oturdukları ülkeler açısından ekonomik işlem olarak ele alınmaktadır.³

Dış ödemeler bilançosundaki bir açık veya fazla ülke ekonomisi üzerinde oldukça geniş kapsamlı etkiler doğurur. Örneğin ülkedeki milli gelir ve çalışma düzeyi, kalkınma hızı, döviz kurları, enflasyon oranı, ücret artışları, gelir dağılımı ve dış borçlar gibi temel ekonomik değişkenler dış ödemeler dengesiyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Dolayısıyla, ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin sağlıklı bir yolda olup olmadığının belirlenmesi, bir sorun varsa gerekli önlemlerin zamanında alınması ve politika düzenlemelerinin yapılması için, ödemeler bilançosu istatistiklerinin sürekli olarak izlenmesi gerekir.⁴

Dış ticaret göstergeleri ihracat ve ithalat miktarlarını kapsamaktadır. Dış ticaret istatistikleri serbest bölgeler ve gümrüksüz satış mağazalarından yapılan ihracat ve ithalat bilgilerini kapsamamaktadır. Ayrıca ithalat bilgileri içerisinde; sınır ve kıyı ticareti, transit ve reexport ticaret, geçici kabul ve geçici yoluyla bedelsiz ithal edilen eşya, geçici ihracat karşılığı yapılan ithalat, geri gelen eşya, parasal tabanlı altın ithalatı, ihracat bilgileri içerisinde ise; sınır ve kıyı ticareti, transit ve reexport ticaret, bedelsiz ihracat, iade edilen mallar, geçici kabul ve geçici muaflik yoluyla bedelsiz ithal edilen malların ihracatı yer almamaktadır.⁵

Uluslararası ödemelerde temel kural çok basittir: Bireyler ve firmalar dışarıdan ne alırsa alsınlar bedelini ödemek zorundadırlar. Eğer bir kişi gelirinden fazla harcamada bulunursa, bu açığın varlıkların satışı ya da borçlanma yoluyla

---

³ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, Geliştirilmiş 4. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, No.19, 2003, s. 56.

⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 395.

⁵ Ali Sait Albayrak, **Türkiye’de İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi**, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışması, Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışmasının 2005 yılı bölümünde doktora tezleri sıralamasında ilk beşe girerek İktisadi Araştırmalar Vakfınca yayınlanmıştır, Aralık 2005, s. 43.

finans edilmesi gerekir. Benzer şekilde, eğer bir ülke cari işlemlerde açık ("Bir ülke açık verir" demek sadece bir kısaltmadır; tam ifade şöyledir: Ülkede yerleşik kişiler, topluca, bir açık verirler) verirse, yani yurtdışındaki harcamaları dünyanın geri kalan kısmıyla yaptığı satışlardan elde ettiği gelirden fazlaysa, bu açığın varlıkların satışı ya da dışarıya borçlanma yoluyla finanse edilmesi gerekir. Varlıkların satılması ya da borçlanma ülkenin bir sermaye hesabı fazlası verdiğini ifade eder. Dolayısıyla herhangi bir cari işlemler açığı zorunlu olarak denkleştirici yurtiçine bir sermaye girişiyle finanse edilir.⁶

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin uluslararası ticareti serbestleştirme çabası iki yönde birden gelişme göstermiştir.⁷ Bunlardan ilki, 1947 yılında imzalanan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile hukuksal bir kimliğe kavuşan ve 1995 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kurulması ile ivme kazanan küreselleşmedir. GATT, uluslararası ticareti düzenleyen ve üzerinde anlaşılan tek uluslararası çok taraflı sözleşmedir.

İkinci yol ise, kimi zaman küreselleşmenin tamamlayıcısı, kimi zaman da rakibi olarak görülen bölgeselleşmedir. Bölgeselleşmenin küreselleşmenin tamamlayıcısı olarak görülmesinin nedeni, doğrudan dünya çapında olmasa da en azından belirli bir bölgedeki ticareti artırıcı niteliğidir. Bölgeselleşmenin küreselleşmeye rakip olarak görülmesinin nedeni ise, bölgeselleşmenin genellikle birbirine yakın ticaret düzeylerine sahip ülkeler arasında yapılması, büyük blokların ortaya çıkması ve söz konusu blokların küçük ya da gelişmekte olan ülkeleri dışlamasıdır.

Ülkenin dış alemle yaptığı bir işlem ya alacaklı (credit items) ya da borçlu (debit items) niteliktedir. İster parasal bir ödeme doğursun, ister doğurmasın, tüm işlemler bu şekilde alacaklı ve borçlu diye ayrılırlar.⁸

---

⁶ Stanley Fischer, **Makroekonomi**, (Çeviri: Ak, Salih; Fisunoğlu, Mahir; Yıldırım, Erhan; Yıldırım, Refia), Birinci Basım, İstanbul: Akademi, Mc Graw Hill, Mart 1998, ss. 151-152.

⁷ Barış Ekdi, Uzmanlık Tezleri Serisi No:7, **Gümrük Birliği Çerçevesinde Damping ve Yıkıcı Fiyat Uygulamaları**, İlk Baskı, Ankara: Rekabet Kurumu, Baskı: İmaj İç ve Dış Tic. A.Ş., Şubat 2003, s.59.

⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 57.

Gelişmiş ülkeler arasındaki sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi 1950’li yılların sonlarına doğru başlamıştır. Bu ülkelerin çoğu cari işlemlere yönelik kambiyo denetimlerini bu yıllarda kaldırmışlardır. Diğer yandan sermaye hareketlerinin tam anlamıyla serbestleştirilmesi ancak 1973 yılında Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonra olmuştur.⁹

Sonuç olarak, -politik görüşler nasıl kurumlar üzerinde etkide bulunuyorsa- aynı şekilde iktisadi görüşlerin de iktisadi faaliyetlerin nicel büyümesi ve iktisadi seviyenin yükselmesinden ve hatta bunun ötesinde ekonomi biçiminin bizzat kendisinin değişmesinde etkili olduğu kuşkusuzdur. Bu etki mevcut yapıların değişmesi ve iktisadi gelişme ekonomisine geçiş sorunuyla kendini gösterir.¹⁰

Faiz oranlarının sermaye akımlarını ve ödemeler dengesini etkilediğinin kabul edilmesi, istikrar politikası açısından önemli sonuçlar doğurur. Birincisi, para ve maliye politikalarının faiz oranlarını etkilemeleri deneniyle bu politikalar sermaye hesabı ve dolayısıyla ödemeler dengesi üzerinde bir etkiye sahiptirler. Para ve maliye politikalarının ödemeler dengesi üzerindeki etkileri daha önce tartışılan ticaret dengesi etkileriyle sınırlı olmayıp sermaye hesabını da kapsamaktadır. İkinci sonuç şudur: Uluslararası sermaye akımları söz konusu iken, para ve maliye politikalarının ülke ekonomisini ve ödemeler dengesini etkilemedeki işleyiş biçimi değişmektedir.¹¹

Dış ticaret hadlerinin aleyhe dönmesi ve esnek olmayan dış talep dolayısıyla ülkenin uğradığı kayıp, fiyat sisteminden ülkeye yansıyan bir “uyarı” niteliği taşır: Göreli fiyatlar iç ekonomi ve ithal-ikamesi sanayileri lehine, ihracat kesimi aleyhine değişmiştir. Ülke, bu arada bir başka değişiklik olmazsa, ihracat kesimini daraltacak, iç ekonomi ve ithal-ikamesi kesimlerini genişletecektir. Böylece uluslararası piyasada aleyhe değişen göreli fiyatlardan kaybı önleyecektir.¹²

---

⁹ Metin Berber, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2. Baskı, Trabzon, 2001, Derya Kitabevi, s. 370.

¹⁰ Jean Maillet, **Başlangıçtan 18. Yüzyıla Ekonomi Tarihi**, (Çevirenler: Ertuğrul Tokdemir, Mehmet Bolak), Birinci Baskı, İTÜ İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, T.C. İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Sayı: 1386, İstanbul Teknik Üniversite Matbaası, Gümüşsuyu 1989, s.243.

¹¹ Dornbusch, Fischer, a.g.e., ss. 164-166.

¹² Gülten Kazgan, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Son Gelişme ve Rakamlarla Güncelleştirilmiş 2. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, Bilimsel Sorunlar Dizisi, 1988, s. 51.

Ne var ki, bazı koşullarda, ekonomiyi kayıplardan koruyacak bu gelişme olmayabilir; aksine, üretim kaynaklarını artan biçimde ihracat kesimine yöneltecek ve ekonominin uğradığı kayıpları giderek artıracak oluşumlar ortaya çıkabilir. Bunlardan biri, hükümetin bilinçsizce, üretim kaynaklarını ihracat kesimine aktaracak ve ithal-ikamesi sanayileri, ithal mallarıyla fiyat, nitelik ya da pazarlama tekniği itibariyle rekabet edecek güçte değildir. Buna karşılık, bu sanayileri ithal malları rekabetinden koruyacak yeterli önlemler kaldırılarak rekabete açılmışsa, söz konusu sanayiler tasfiye olmak durumunda kalır; iç üretim ve gelir azalır. İthal-ikamesi sanayilerinden serbest kalan üretim girdileri, daha yüksek verimle çalışabilecekleri yeni üretim dallarında kullanılabilseydi, bu tasfiye, kısa bir zaman gecikmesiyle telafi edilebilirdi. Ama dış rekabet ve/veya durgunluk koşulları ya da uygulanan ekonomi politikası yeni üretim dallarının kurulmasına olanak vermiyorsa, ithal-ikamesi sanayilerinin tasfiyesinden doğan kaybı telafi etmek mümkün olmaz. Açıktır ki, tasfiye edilen kesimlerden serbest kalan üretim kaynaklarının ihracat kesiminde kullanılması ve miktar olarak ihracatın artması, ihraç mallarının yukarıda olduğu gibi esnek olmayan dış taleple tanımlandığı durumda, ülkenin giderek de fakirleşmesi demektir.¹³

Türkiye'nin dış dünya ile ekonomik ilişkilerinde mal ticaretinin ağırlıklı bir yeri vardır. 1970'li yıllara kadar, hizmet ticaretinden kaynaklanan gelir gider akımı nispeten daha dar bir boyutta kalmıştır. Sermaye hareketleri ise cari işlemler bilançosu açıklarını denkleştirmeye yönelik işlemler niteliğini göstermektedir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşından sonra ödemeler bilançosu açıklarını kapatmak amacıyla yeniden borçlanmaya başlamıştır. O tarihten itibaren dış krediler ve dış borç anapara ve faiz ödemeleri önemli kalemler olarak ödemeler bilançosunda yer tutmuştur.¹⁴

İhracatın artırılması ve ihracat içinde de özellikle sanayi mamullerinin payının yükseltilmesi çeşitli önlemlerin alınmasını ve akılcı bir biçimde uygulanmasını gerektirmektedir. Türkiye 1980 yılından itibaren benimsenen ihracata

---

¹³ Kazgan, a.g.e., s. 51.

¹⁴ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu**, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 7. Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi, 2002, s. 365.

yönelik sanayileşme politikası ile birlikte, ihracata ilişkin teşvik sisteminin ülke ekonomisi için önemi daha da artmış ve bu konuda köklü değişiklikler yapılarak sistem yeni bir yapıya kavuşturulmuştur.¹⁵

Döviz ihtiyacı yaratıp yaratmamalarına göre yatırımları; “döviz yatırımları” ve “milli para yatırımları” olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Döviz yatırımları; gerçekleştirilmeleri mutlaka döviz teminine bağlı olan yatırımlardır. Milli para yatırımları ise; yol, mesken ve sulama tesisleri gibi yurtiçinde ve millî para ile gerçekleştirilebilen yatırımlardır. Ancak, önemle belirtmek gerekir ki; millî para yatırımları doğrudan doğruya döviz ile ilgili olmamakla beraber, sebep oldukları gelir artışı dolayısıyla (çoğaltan aracılığıyla) ekonominin marjinal ithalat meylini arttırarak, dolaylı bir şekilde döviz ihtiyacının artmasına yol açabilirler.¹⁶

Bilindiği gibi, ülkeler döviz kontrolüne ödemeler bilançoları açık verdiği yani dış dengeleri bozulduğu için başvururlar. Sık sık sözünü ettiğimiz bu dış denge, açıklanması gereken bir kavramdır. İşte aşağıda dış dengenin ne demek olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Ama daha önce dış ödemeler dengesinin ne olduğunu görelim.¹⁷

Bir ülkenin bir yıl içinde dış dünya ile karşılıklı olarak yapmış olduğu bütün ödemelerin kaydedildiği cetvele (tabloya) dış ödemeler dengesi (tediye bilançosu) denir. Ödemeler dengesi, bir ülkenin uluslararası ekonomik ilişkilerinin hepsini topluca ortaya koyduğu için çok önemli ve yarayışlı bir kavramdır. Gerçekten, bir ülkenin dış ilişkilerinin ne durumda olduğunu en iyi dış ödemeler dengesinden izleyebiliriz.¹⁸

---

¹⁵ Işın Çelebi, **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, e Yayınları, İstanbul, Birinci Baskı, Aralık 1991, s.70.

¹⁶ J.J. Polak, “**Balance of Payments Problems of Countries Reconstructing With The Help of Foreign Loans**”, OJE, Vol. LVII, Nov.1942, No.1, s.216-217’den; N.S. BUCHANAN, “International Investment and Domestic Welfare”, New York, 1945, s.102’den, Yusuf BAYRAKTUTAN, **Yüksek Lisans Kalkınma Ekonomisi Düzenlenmiş Ders Notları**, 17.04.06, Kocaeli Üniversitesi, s.160.

¹⁷ Sadun Aren, **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Gözden Geçirilmiş 7. Bası, Savaş Yayınları, Ankara, Kasım 1984, s. 155.

¹⁸ Aren, a.g.e., s. 155.

Ödemeler bilançosu hesaplarında bazen işlemlerin nitelik farklarını göstermek için otonom ve denkleştirici işlemler arasına bir çizgi çizildiği varsayılır ve otonom işlemler bu çizginin üstüne, denkleştirici olanlar da bunun altına kaydedildiği kabul edilir. O nedenle otonom olanlar için çizgi üstü (above the line) işlemleri denkleştirici olanlar için çizgi altı (below the line) işlemleri deyimleri de kullanılabilir.¹⁹ Tablo 1.1.

---

¹⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 401.

Tablo 1.1. Ödemeler Bilançosunun Şematik Yapısı

<i>İşlem grupları</i>	<i>Alacak</i>	<i>Borç</i>
I. CARİ İŞLEMLER HESABI		
<i>A. Mal ihracat ve ithalatı</i>	(+)	(-)
DIŞ TİCARET BİLANÇOSU	(+)	(-)
<i>B. Hizmet ihracatı ve ithalatı</i>		(-)
<i>C. Tek yanlı transferler</i>	(+)	(-)
<i>1. Özel bağış ve hediyeler</i>	(+)	(-)
<i>2. Hükümet transferleri</i>	(+)	(-)
	(+)	
CARİ İŞLEMLER BİLANÇOSU	(+)	(-)
II. SERMAYE HESABI		
<i>A. Uzun süreli sermaye</i>	(+)	(-)
<i>1. Dolaysız yabancı sermaye yatırımları</i>	(+)	(-)
<i>2. Özel portfolyo yatırımları</i>	(+)	(-)
<i>3. Resmi sermaye işlemleri</i>	(+)	(-)
<i>B. Kısa süreli sermaye (denkleştirici olmayan)</i>	(+)	(-)
SERMAYE İŞLEMLERİ BİLANÇOSU		
III. İSTATİSTİK FARKLAR		
<i>Çizgi üstü işlemleri</i>		
IV. RESMİ REZERVLER HESABI		
<i>1. Kısa süreli resmi sermaye</i>	(+)	(-)
<i>2. Döviz</i>	(+)	(-)
<i>3. Parasal altın</i>	(+)	(-)
<i>4. SDR ve IMF rezerv pozisyonu</i>	(+)	(-)
RESMİ REZERVLER BİLANÇOSU		

Kaynak: Seyidoğlu, "Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama", a.g.e., s. 405.

Küreselleşme ile fon fazlası olan ülkelerle bu fonları kullanmak isteyenler arasındaki bağlar çeşitlilik kazanmış ve ilişkiler yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede çeşitli ülkelerdeki finansal kurumlar, yabancı ülkelere giderek finansal yatırımlarda bulunmakta ve dünya finans piyasaları çerçevesinde yatırımcılara getirisi daha yüksek ve riski daha düşük imkânlar sağlamaktadır. Yerel piyasalardan sağlanamadığı durumlarda Uluslararası piyasalarda oluşan büyük miktardaki fonlar finansman ihtiyacına cevap verebilmektedir.²⁰

Sonuç itibariyle, küreselleşme olarak adlandırılan dünya ile bütünleşme süreci, bölgeselleşme ve evrenselleşme gibi iki zıt yönde hareket ediyor gözükse bile, aslında bölgesel bir entegrasyon içinde yer almak küreselleşmenin alternatifi değil, ilk adımdır ve bu iki gelişme birbirlerini tamamlayan oluşumlardır. Ancak, bölgesel ekonomik entegrasyonların küresel entegrasyona en ileri derecede katkıda bulunabilmesi için gerekli olan şartlar; ilk olarak, bu ticaret blokları arasında yapılacak anlaşmalar yoluyla küresel kuralların ve uyumun gerçekleşmesi, ikinci olarak ise, bölgesel ekonomik entegrasyonlara o bölgede bulunan az gelişmiş ülkeleri de, onların çıkarlarına en uygun düşecek biçimde dahil etmektir.²¹

Son yirmi yılda dünya ekonomisi (üretimi) yıllık ortalama yüzde 2,7 oranında büyümüştür. Üretim bu dönemin ilk on yılı olan 1980-89 döneminde yılda ortalama yüzde 3,2 oranında artarken, 1990-2000 arasındaki dönemde ise yıllık ortalama yüzde 2,3 oranında büyümüştür. Dünya ticareti ise 1980'den 1990'a reel olarak yılda ortalama yüzde 4,1 oranında artarken, 90'lı yıllarda ticarete ortalama miktar artışı yüzde 6,9 düzeyine ulaşmıştır. 90'lı yıllar boyunca dünya ticaretinin reel büyümesi, global ekonomik büyümenin üzerinde gerçekleşmiştir.²²

---

²⁰ Berber, a.g.e., s. 379.

²¹ Hasan Sabır, **Dünya Siyasetinde Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları**, İstanbul: Derin Yayınları, 2002, s. 92.

²² Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Türkiye Dış Ticaret Stratejisi**, T.C. Başbakanlık, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara: Dış Ticaret Müsteşarlığı Matbaası, Ağustos 2002, s. 3.

1990'lı yıllar, bir önceki on yıllık dönem ile karşılaştırıldığında, enformasyon teknolojilerinde yaşanan büyük gelişmelerin ekonomi ve ticaret üzerindeki pozitif etkilerinin doğrudan görüldüğü, ticari engellerin kaldırılması yolunda önemli mesafelerin de alınmasıyla birlikte, dünya ticaretinde büyük artışların yaşandığı bir dönem olmuştur.²³

Yoksulluk gelişmekte olan ülkelerin temel sorunudur ve yoksulluktan kurtuluş onların politik ve iktisadi sarsıntılarla mücadele etmeleridir. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, pek çok gelişmekte olan ülke modern sanayinin temel girdi faktörlerinde fakirdir. (sermaye ve tecrübeli işçi)²⁴

Bir ekonominin dış denge halinde bulunması, ödemeler bilançosunun açık vermemekte olması demektir. O halde sorun, ödemeler bilançosu açığının ne demek olduğunun tespiti biçimini almaktadır. Bilindiği gibi ödemeler bilançosu, tanımı gereği, daima denge halindedir. Bu nedenle, açığın meydana çıkarılabilmesi için, ödemeler bilançosundaki bazı kalemlerin buradan çıkarılması gerekmektedir. Acaba bu çıkarılması gereken kalemler nelerdir?²⁵

Bu soruya yanıt verebilmek için ödemeler bilançosu kalemlerini

- (i) Otonom kalemler
- (ii) Denkleştirici kalemler

olmak üzere iki gruba ayırmak gerekmektedir. Otonom kalemler, varlık nedenlerini doğrudan doğruya kendilerinden alan ödemelerdir. Mal ve hizmet ithalatı ve ihracatı ve uzun vadeli sermaye hareketleri bu çeşit ödemelerdir. Gerçekten bu çeşit ödemelerin miktarları, başka ödemelere bağlı olmaksızın, bağımsız olarak belirlenirler. Buna karşılık denkleştirici kalemler, varlık nedenlerini otonom kalemler arasındaki farktan alan ödemelerdir. Altın ve döviz rezervlerindeki değişmelerle kısa vadeli sermaye hareketleri bu çeşit ödemelerdir. Örneğin altın ve döviz hareketleri, döviz ödemelerinin döviz kazançlarından farklı olmasından ötürü meydana gelirler.

²³ Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s. 3.

²⁴ Paul R. Krugman; Maurice Obstfeld, **International Economics**, , 7th Ed., United States of America, 2006, p. 603.

²⁵ Aren, a.g.e., s. 158.

Kısa vadeli sermaye hareketleri de aynı mahiyettedir. Çünkü bunlar da, otonom kalemler arasındaki farkın, altın ve döviz hareketleriyle karşılanmamış olan kısmını kapatmak için meydana gelirler (Kısa vadeli sermaye hareketlerinin bir de denklik bozucu karakterde olanları vardır. Bunlar, kâh spekülasyon, kâh ihtiyat motifiyle uluslararası mütemadiyen dolaşan ve sıcak para denilen meblağlardır. Gerçek ödeme bilançosu açığı bulmak için bu tür denklik bozucu sermaye hareketlerinin de bilançodan çıkarılması gereklidir). Bizde uzun vadeli krediler de denkleştirici kalem niteliğindedir.²⁶

Birbirine bağımlı bir dünyada, bizim politika değişikliklerimiz bizleri olduğu kadar diğer ülkeleri de etkilemekte, sonra da bizim ekonomimize yansımaktadır. Kamu harcamalarını artırdığımız zaman gelirimiz yükselir; gelirdeki artışın bir bölümü ithalata harcanacaktır ki, bu dış ülkelerde de gelirin yükseleceği anlamına gelir. Dış gelirdeki artış ise ülke mallarına karşı dış talebi yükseltecek, bu da yüksek kamu harcamalarının neden olduğu yurtiçi gelir artışına katkı yapacaktır, vs.²⁷

Ödemeler bilançosunda, bilanço tekniğinin doğal bir sonucu olarak, alacak ve borç toplamı daima denk olmalıdır. Ancak, bazen dengeyi gerçekleştirmek mümkün olmaz. Dengenin gerçekleştirilememesinin nedenleri arasında, ithalat ve ihracat ile ilgili kasıtlı ya da kasıtsız yanlış bilgiler, kaçakçılık, eksik bilgiler, unutmalar, malların ülkeye girmesi ile çıkmasının farklı bilanço dönemine rastlaması vb. sayılabilir. Bilançonun hangi tarafı fazla veriyorsa, öteki tarafa bu fazlalık kadar bir miktar yazılarak (ters yazma) denklik sağlanır. İşte bu şekilde denklik sağlamak amacıyla, ödemeler bilançosuna ilave edilen rakamlar, “net hata ve noksan” adı altında kayıtlara geçilir. Dolayısıyla net hata ve noksan, ödemeler bilançosunda “denkleştirici” nitelik taşımaktadır.²⁸

---

²⁶ Aren, a.g.e., s. 158.

²⁷ Dornbusch; Fischer; a.g.e., s. 164.

²⁸ Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, Gözden Geçirilmiş Yedinci Basım, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, Ekim 2001, s. 528.

1.1.2.Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Ana Hesap Grupları

Uluslararası ekonomik işlemler ödemeler bilançosuna gelişi güzel değil, birbirlerine olan benzerliklerine ve ekonomik etkilerine göre gruplandırılmış olarak kaydedilirler. Bu temel hesap grupları şunlardır: Cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabı. Bir de kayıtlardaki eksik ya da fazlaları denkleştirme amacıyla kullanılan, tek kalem durumundaki istatistik farklar hesabı vardır.²⁹

Uzun süreli sermaye hareketleri arasında bir ülkeden başka bir ülkeye özel ya da resmi kuruluşlarca fabrika kurulması, ortak firma tesisi, hisse senedi ve tahvil alım satımı yapılması (portföy yatırımları), kredi alınması ya da verilmesi (bir yıldan uzun süreli) sayılabilir.³⁰

Kısa süreli sermaye hareketleri ise, vadeleri bir yıldan az olan, ülkeler arasındaki faiz farklarından ve döviz kuru değişmelerinden yararlanmak amacıyla yönelik sermaye hareketleridir.³¹

Bu akışkan fon hareketlerinin en büyük sorunu bir kere kısa, rizikolu şartlardaysa çok kısa vadeli olmalarıdır. Kâr, beklentilerine göre süratle içeri girip Türk Lirası (TL)'ye çevrilir ve ondan çok daha süratle, beklentilere göre ani şekilde tekrar dövize çevrilip TL'den dışarı çıkarlar.³²

---

²⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 58.

³⁰ Dinler, a.g.e., s. 527.

³¹ Dinler, a.g.e., s. 527.

³² Gülten Kazgan, **Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ocak 2004, s. 167.

1.1.2.1. Cari İşlemler Hesabı

Current transactions account: Cari işlemler hesabı, Uluslararası İktisat (Ulus. İkt.). Ödemeler bilançosunun temel hesap gruplarından birisi; ülkenin mal ve hizmet ithal ve ihracı ile tek yanlı işlemlerinin kaydedildiği ana hesap.³³

Cari işlemler, mal ticareti ve hizmet ticareti olarak iki alt gruba ayrılır:³⁴

a) *Mal Ticareti*: Ödemeler bilançosunda en önemli yeri, mal ticareti bölümü kapsar. Ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, genellikle ödemeler bilançosunun yarısı ile üçte birini oluşturan mal ticareti, ülkenin ihracat ve ithalatını gösterir.

Ülkenin ihracatı ile ithalatı arasındaki fark, dış ticaret dengesini gösterir. Dış ticaret dengesi, öneminden dolayı, çoğu kez ödemeler dengesi ile karıştırılır. Ödemeler dengesi ülkenin dış alemle olan gelir gider ilişkilerini gösterirken, dış ticaret bilançosu sadece ihracat ile ithalat arasındaki farkı ifade etmektedir.

b) *Hizmet Ticareti*: Görünmeyen ticaret de denilen hizmet ticareti, ülkenin hizmet alım ve satımını gösterir. Bu işlemlerden bir kısmı hizmet niteliğinde olmamasına karşın (yabancı sermaye yatırım gelirleri ya da giderleri gibi), bu gruba dahil edilmiştir. Ancak, cari işlemlerin bu bölümündeki hizmet ticareti, turizm, bankacılık ve taşıma, gerçek anlamda hizmet giriş çıkışlarını göstermektedir.

Hizmet ticareti, başlıca şu işlemlerden oluşur:

- Turizm işlemleri,
- Uluslararası taşımacılık işlemleri
- İşçi dövizli gelirleri (yurt dışına işçi gönderen ülke, hizmet ihraç etmiş gibi kabul edilir)

³³ Halil Seyidoğlu, **Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri, Açıklamalı Sözlük**, Geliştirilmiş 2.Baskı, İstanbul, 2001, Güzem Can Yayınları: 17, 2001, s. 115.

³⁴ Dinler, a.g.e., ss. 525-527.

- Kâr transferleri ve faiz ödemeleri. Kâr transferleri ve faiz ödemeleri. Kâr transferi yabancı sermayenin elde ettiği kârdan bir kısmını ait olduğu ülkeye transfer etmesini, faiz ödemeleri ise, yabancı ülkelere alınan kredilerin faizini gösterir.

- Özel hizmet işlemleri. Bu hizmetler sigortacılık, bankacılık, danışmanlık hizmetleri, uluslararası telsiz, telefon, radyo ve televizyon hizmetlerini kapsar.

- Diğer görünmeyen işlemlerin başlıcaları ülkeyi dışarıda temsil eden diplomatlara yapılan ücret ve maaş ödemeleri, yurt dışındaki binaların bakım ve onarımı, yurt dışındaki kuruluşlara ödenen aidat vb.'lerinden oluşur.

Hizmet ticareti dengesinin, pozitif olması, hizmet işlemleri sonucunda ülkeden dışarıya yapılan harcamaların, hizmet gelirlerinin altında olduğunu ifade etmektedir.

Cari işlemler hesabında, mal ve hizmet ticareti ile transfer ödemeleri kaydedilir. Hizmetler navlun, telif ücreti ödemeleri ve faiz ödemelerini kapsar. Hizmetler aynı zamanda net yatırım gelirini, yani yurtdışındaki varlıklarımızdan elde edilen faiz ve karlarla yabancıların Birleşik Devletlerde sahip oldukları varlıklardan kazandıkları gelir arasındaki farkı kapsar. Transfer ödemeleri havale ile gönderilen paralar, hediye ve hibelerden oluşur. Ticaret dengesi sadece mal ticaretini kaydeder. Ticaret dengesine hizmetler ile net transferler eklenince cari işlemler dengesine ulaşılır.³⁵

Mal ithalat ve ihracatı için Ricardo'nun açıkladığı kendiliğinden denge sürecini, J.S. Mill Uluslararası sermaye hareketlerine uygular: Altın para standardında, sermaye ihraç eden veya borç veren ülkede kambiyo kuru, altın ihraç miktarına yükselir. Borç veren ve borç alan ülkeler arasında, nispi fiyatların değişmesi sonucunda, birincinin ihracatı artarken ithalatı azalır. Bu mekanizma, borç veren ülkenin ticaret bilançosunda verilen borç tutarına eşit bir fazlalığa yol açtığında, döviz kuru pariteye döner; altın çıkışı durur. Sermaye ihracı veya borç verme olayı, altın stokunun ülkeler arasında yeni bir dağılımına yol açtığı gibi, bu ülkenin dış ticaret mübadele haddini de aleyhe döndürür. Yani, altın para

---

³⁵ Dornbusch, Fischer, a.g.e., s. 151.

standardında kendiliğinden denge sürecini, sermaye ihracı veya ithali dahi önleyemez.³⁶

1980’li yılların sonuna doğru Türkiye ihracat teşvik uygulamasına uluslararası yükümlülükleri çerçevesinde son vermek durumunda kalmıştır. İhracatı teşvik için ülkenin 1980-1988 döneminde uygulanan reel kur politikasına reel devalüasyon oranını belki biraz daha da arttırarak devam etmesi gerekiyordu. Ancak bu olmamıştır. Türkiye 1988 sonrasında iktisat politikasında önemli bir değişiklik yaparak ödemeler dengesi sorunlarını cari işlemler yerine sermaye hareketleri dengesi ile çözmeye çalışmıştır.³⁷

Türkiye 1989 sonrasında o güne kadar kullanmadığı ve belki de kullanmaktan çekindiği bir imkândan yararlanmaktadır. 1989 sonrasında Türkiye yurt dışından borçlanabileceğini görmüş ve borçlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede cari işlemler dengesi dolayısıyla da ihracat görelisi olarak önemini yitirmiş, sermaye hareketleri dengesi görelisi olarak önemini arttırmaya başlamıştır. Ülke sermaye girişini yüksek faiz vererek sağlamaya çalışmıştır.³⁸

Cari işlemler dengesi, kendi içinde dış ticaret dengesi ve görünmeyen işlemler dengesi şeklinde ikiye ayrılır. Dış ticaret işlemleri, ülkenin dış alemle olan ilişkilerinde ihracat ve ithalat faaliyetlerini içerir. Toplam mal ithalatı ile toplam mal ihracatı arasındaki farka dış ticaret dengesi denir. Cari işlemler hesabı içinde fiziki mal ticaretinden başka, turizm, ulaştırma, bankacılık gibi hizmetler ve diğer döviz kazandırıcı ve kaybettirici işlemler bulunur ve bunlar da görünmeyen hizmetlerin her ikisinin birden oluşturduğu dengeye cari işlemler dengesi denir.³⁹

---

³⁶ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Ocak 1997, 7. Basım Güncelleştirilmiş Yeni Basım, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 13 İktisadi Düşünce, s.103.

³⁷ Sübidey Togan, **Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi**, Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi Paneli, Gaziantep: ‘T.E.D.’ P., 18 Aralık 1998, s. 59.

³⁸ Sübidey Togan, **Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi**, a.g.e., ss. 59-60.

³⁹ Berber, a.g.e., s. 314.

1.1.2.2. Sermaye Hesabı

Sermaye hesabında, hisse senedi, tahvil ve toprak türünden varlıkların alım satımı kaydedilir. Hisse senedi, tahvil, toprak satışı, banka mevduatları ve diğer varlıkların satışından elde edilen gelirler bizim yabancı varlıklara yönelik alımlarımız için yapılan ödemeleri aşarsa -net sermaye girişi diye de adlandırılan- bir sermaye hesabı fazlası söz konusu olacaktır.⁴⁰

Bir ülkede yerleşik bulunanların kendi ülkelerinin sınırları dışında servet edinmelerine Uluslararası yatırım veya yabancı sermaye yatırımı adı verilir. Yabancı ülkelerde edinilen servetler ise ya mali ya da reel bir nitelik taşır. Yabancı tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlerin satın alınması birinci gruba örnek gösterilebilir. Bu tür yatırımlara Uluslararası portföy yatırımları da denmektedir. Yabancı ülkelerde bina, fabrika, arazi, tesis gibi fiziki değerler elde edilmesi de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının kapsamına girer.⁴¹

1989 yılı Ağustos ayında Türkiye'nin 32 sayılı kararı kabul etmesiyle yurt dışı sermaye hareketleri serbest bırakılmış ve bu gelişme sonunda ülkede faiz ile döviz kuru ilişkisi önem kazanmaya başlamıştır. Söz konusu ilişkiyi açıklayabilmek için yurt dışında dolar hesabı olan bir iktisadi birimin dövizini belirli bir dönemde TL (Türk Lirası)'ye çevirdiğini, çevrilen TL miktarı ile Türkiye'de üç aylık hazine bonosu satın aldığını ve üç ay sonra hazine bonosunu satarak o günkü döviz kurundan parasını tekrar dolara çevirdiğini kabul edelim ve bu iktisadi birim için dolar üzerinden hesaplanan faiz oranını 1990-1998 dönemi için aylık olarak belirleyelim. Burada iktisadi birimin üç ay sonraki döviz kurunu doğru tahmin etmiş olduğunu kabul edelim. Eğer bu iktisadi birim parasını yurt dışında değerlendirmiş olsa idi belirli bir faiz geliri elde etmiş olacaktı. Bu faiz gelirini Türkiye'de elde ettiği faiz gelirinden çıkarttığımızda o iktisadi birimin sağladığı ekstra faiz gelirini 1990-1998 döneminde her bir ay için elde etmiş oluruz. Ödenen bu ekstra faizin ortalama değerini alalım. Bu değer bir anlamda iktisadi birimin parasını Türkiye'de değerlendirdiği için Türkiye'nin ortalama olarak iktisadi birime ödediği risk

---

⁴⁰ Dornbusch; Fischer, a.g.e., s. 151.

⁴¹ Berber, a.g.e., s. 317.

premiumu olarak ele alınabilir. Çalışmalar 1990-1998 döneminde yurt dışından sağlanan her dolar için Türkiye'nin ortalama olarak her sene dolar üzerinden yüzde 16'dan fazla ek bir ödeme yaptığını göstermektedir.⁴²

Bir düzenlemenin etkililik ve etkinliğinin en temel belirleyicilerinden biri rekabettir, yani bir düzenlemenin izin verdiği rekabetin derecesi, büyük bir oranda, bu düzenlemeyle yapılan hizmetin etkililiğini gösterecektir. Rekabet müşterinin bir seçimi olduğunun göstergesidir ve demokratik toplumlarda vatandaşın seçimi temel bir kuraldır. Eğer aralarında seçim yapmak için yeterince üretici varsa, pazar, sözleşme ve karne sistemleri rekabeti en çok güdüleyen ve böylece ekonomik etkinliği en fazla sağlayan sistemlerdir.⁴³

Yabancı sermayenin serbest bölgeler aracılığıyla Türkiye'ye çekilmesi yeni istihdam yaratmak, döviz geliri elde etmek, yeni teknolojileri getirmek, yerli işçi ve yöneticilerin niteliğini yükseltmek gibi yararlar sağlar.⁴⁴

Türkiye'nin ödemeler bilançosunda geniş anlamda sermaye hareketleri iki temel hesap grubu içinde yer almaktadır. Bu hesap grupları hizmet hesabı ve sermaye hesabıdır. Hizmet hesabı içinde kaydedilen sermaye hareketleri faiz ödemeleri, faiz gelirleri ve kar transferleridir. Dikkat edilirse bunlar gerçek anlamda bir sermaye transferi değil, üretim faktörleri gelirleridir. Nasıl yurtdışında çalışan işçilere emek ihracatı olarak bakılır ve bunların ana yurda gönderdikleri paralar hizmet hesabı içinde kaydedilirse, kredi olarak veya özel sermaye yatırımı şeklinde başka ülkelerin hizmetine sunulan mali kaynakların gelirleri de faktör geliridir. Bu gelirlerin Uluslararası transferi ile ilgili işlemler hizmet hesabı altında kaydedilir.⁴⁵

---

⁴² Sübidey Togan, **Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi**, a.g.e., s. 60.

⁴³ E.S. Savas, **Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme**, İkinci Basım Baruch College City University of New York, (Çeviren: Ergün Yener), Mert Matbaası, MPM, Milli Produktive Merkezi Yayınları, No:517, Ortadoğu Teknik Üniversitesi-1987 by Chatham House Publishers-Privatization The Key to Beter Government, E.S. Savas-Chatham House Publishers, NC. 1999, ss. 124-125.

⁴⁴ M. Vefa Toroslu, **Serbest Bölgeler**, 1. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Temmuz 2000, s. 67.

⁴⁵ Şahin, a.g.e., s. 394.

İnsanoğlunun tüm çabası, daha fazla gelir elde etmek ve elde ettiği gelire daha fazla mal ve hizmet satın almak yani refahını yükseltmektir. Kişilerin refah düzeyinin belirlenmesinde, ne kadar mal ve hizmet satın alabileceğini gösteren yıllık gelire bakılır. Aynı şey, ülkeler için de söz konusudur. Daha fazla mal ve hizmet üreten ülkeler, daha gelişmiş, daha zengin ve dolayısıyla daha yüksek refah düzeyine erişmiş ülkeler olarak kabul edilirler.⁴⁶

O halde, bir ülkede belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmet miktarı, o ekonominin yıldan yıla eriştiği büyümeyi ya da negatif büyümeyi göstermesi yanında, ekonominin eriştiği refah düzeyinin belirlenmesinde de yardımcı olmaktadır. İşte bu amaçlara yönelik olarak yapılan hesaplamalara “milli gelir hesaplamaları” denilmektedir.⁴⁷

Yabancı sermaye getirdiği dövizlerle ve uzun dönemde sağladığı ithalatı ikame edici, ihracatı arttırıcı etkisiyle gidilen ülkenin ödemeler dengesine katkıda bulunur. Gelişmekte olan ülkelerde sık sık ortaya çıkan ödemeler dengesi sonuna kısa dönemli çözüm önerilerinden biri uygunsuz liberalleşme politikaları ile sermaye girişinin teşvik edilmesidir. Ancak liberalleşmenin tam olarak uygulanmadığı durumlarda müdahaleden kaynaklanan bozulmalar şiddetlenmektedir. Bu tür etkinin azaltılabilmesi öncelikle mali piyasalarda liberalleşmenin tam olarak sağlanmasına bağlıdır.⁴⁸

1970’li yılların ikinci yarısı dünya ekonomisinde ve siyasal arenasında radikal dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Petrol fiyatlarındaki şok yükselmeleri takiben yaşanan stagflasyon krizi, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yaygın olarak uygulanan Keynesci iktisat politikalarının sorgulanmasına yol açmış ve kısa sürede Yeni Klasik Okulların politika reçeteleri sihirli bir formül gibi karşılanmıştır. Yeni Klasik Okullara mensup iktisatçılar piyasaların serbestleştirilmesini, ekonomik dengelerin oluşumunun piyasanın işleyişine bırakılmasını, devlet müdahalesine ve katılımcılığına son verilmesini istiyorlardı.

---

⁴⁶ Dinler, a.g.e., s. 306.

⁴⁷ Dinler, a.g.e., s. 306.

⁴⁸ Berber, a.g.e., s. 321.

Yeni Klasik Politikaların benimsenmesi, tüm ülkelerde devletin ekonomideki yerinin daraltılması, bu amaçla piyasalara doğrudan müdahalelerin kaldırılması ve özelleştirme, dış ekonomik ilişkilerde serbestleştirme uygulamalarının yaygınlaşmasına neden oldu.⁴⁹

Kalkınmanın finansmanının iç kaynaklardan sağlanması tasarruf hacminde ve yatırımlarda büyük oranlı artışları gerektirir. Uluslararası ticaretin ve dış ödünç alma imkânlarının bulunmadığı bir konumda sermaye birikiminin sağlanmasının yolu mevcut tüketim miktarının azaltılmasından geçer. Geçim ekonomilerinde tasarruf ve yatırım eş zamanlı aktivitelerdir. Yani üretimini artırmak isteyen bir üretici, tüketim amaçlı kullandığı kaynakların miktarını azaltmak zorundadır.⁵⁰

Türkiye yeni küreselleşme akımına 24 Ocak 1980 İstikrar Politikası uygulaması ile katıldı. Dış ekonomik ilişkilerini adım adım liberalleştirdi; ithalat kotalarını kaldırdı, döviz rejimi, yabancı sermaye rejimi serbestleştirdi. Fiyat kontrolleri büyük ölçüde kaldırıldı; faizler aşamalı biçimde serbestleştirdi, sermaye piyasası gelişti, genişledi. Bu gelişmelere paralel olarak, başta dış ticareti olmak üzere dış ekonomik ilişkileri büyüdü. Artık, Türkiye, dünyada 130-140 ülke ile ticaret yapıyor, ekonomik potansiyeline göre yetersiz kalsa da geçmişe göre daha fazla yabancı sermaye yatırımı çekiyor.⁵¹

Yabancı sermayenin bir diğer etki alanı istihdamdır, şüphesiz yeni yatırımlar yeni iş alanları açacaktır, yabancı sermayenin hangi sanayi kollarına yatırım yaptığı da istihdam yaratılması üzerinde belirleyicidir. Örneğin hizmetler ve gıda gibi yoğun işgücü kullanan sektörlere yatırım yapılması tek istihdam dikkate alındığında olumludur.⁵²

---

⁴⁹ Şahin, a.g.e., s. 243.

⁵⁰ Berber, a.g.e., s. 291.

⁵¹ Şahin, a.g.e., s. 243.

⁵² Berber, a.g.e., s. 322.

1.1.2.3. Resmi Rezervler Hesabı

Resmi rezervler, gerektiğinde kullanılmak üzere merkez bankası tarafından tutulan Uluslararası ödeme araçlarıdır. Merkez bankası bu araçları, döviz piyasasına müdahale amacı ile kullanır. Belirtmek gerekir ki, merkez bankasının döviz piyasasına müdahaleleri ülkenin dış ekonomik ve mali ilişkilerindeki gelişmelerin ortaya çıkarmış olduğu bir sonuçtur.⁵³

Uluslararası ticarete çeşitli ulusların iç fiyat düzeyleri, paraları arasındaki mübadele oranı yani döviz kurları vasıtasıyla birbirine bağlıdır. Bu nedenle, bir ülke döviz kurlarını değiştirmek suretiyle iç fiyat düzeyini yabancılara göre düşürüp yükseltebilir. Bu suretle, dış denge bakımından, sanki (kurlar sabitken) parasal milli gelir düzeyi değiştirilmiş gibi bir etki elde edilir.⁵⁴

Demek oluyor ki, döviz kurlarının değiştirilmesi, dış dengeyi sağlamak bakımından, bir ülkenin elindeki ikinci büyük araçtır. Birincisi parasal milli gelir düzeyinin değiştirilmesiydi. Parasal milli gelir düzeyinin değiştirilmesine göre çok daha kolay olmasından ötürü, ülkeler, dış dengelerini sağlamak için daha çok döviz kurlarını ayarlamaya eğilimlidirler. Gerçekten, zamanımızda tam istihdam düzeyini sağlamak ve sürdürmek hükümetlerin başlıca sorumlulukları sayıldığından, hükümetler tam istihdama zarar verebilecek olan herhangi bir iç müdahalede bulunmaktansa devalüasyon yapmayı yeğlemektedirler (uygulamada döviz kurlarının ayarlanması hemen hemen daima devalüasyon (paranın dış değerini düşürmek) biçiminde olmuştur. Revalüasyona (paranın dış değerini artırmak) uygulamada pek az rastlanmaktadır. Bunun nedeni, dengeyi sağlamak sorumluluğunun fazla değil fakat açık veren ülkelere ait olduğu düşüncesidir. Bu soruna ilerde tekrar değinilecektir).⁵⁵

Uluslararası rezervler, cari işlemler ve sermaye işlemlerinin yani otonom işlemlerin doğurduğu dengesizlikler dolayısıyla, söz konusu ülkenin Uluslararası

⁵³ Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 60.

⁵⁴ Aren, a.g.e., s. 166.

⁵⁵ Aren, a.g.e., s. 166.

rezervlerini oluşturan altın, döviz ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kaynaklarının stoklarında bir yıl içinde meydana gelen değişimler gösterilir.⁵⁶

Türkiye’de karaborsada yabancı döviz için doğal talep üzerine direkt bilgi yoktur. Bununla birlikte, yabancı döviz talebini esas olarak cari hesap kayıtlarına göre ve daha az bir miktarda spekülatif amaçlara göre hükmedebiliriz.⁵⁷

1.1.2.4. İstatistiksel Farklar Hesabı

Yukarıdaki net hat ve noksanları açıklarken de belirttiğimiz gibi, ödemeler bilançosu çift yanlı muhasebe sistemi uygulanmasının doğal bir sonucu olarak daima denktir. Ödemeler bilançosunun, muhasebe anlamında denk olmasına karşın, gerçekten denk olup olmadığını anlamak için, bilanço kalemleri iki gruba ayrılır. Cari işlemler ve sermaye hizmetlerinin bir kısmı otonom kalemler, rezerv hareketleri ise denkleştirici (finans edici) kalemleri oluşturur. Otonom kalemlere otonom denilmesinin nedeni piyasanın işleyişi ile kendiliğinden ortaya çıkmasıdır. Denkleştirici kalemler ise, otonom kalemlerin açık yada fazlasını kapatmak amacıyla, altın ve döviz rezervleri ile SDR’den yapılacak olan ödemelerdir ki, bu işlemlere “dengeleyici işlemler” de denir.⁵⁸

Bunu bir örnekle gösterelim.⁵⁹ Yıl sonunda ödemeler bilançosu düzenlemeleri yapılırken resmi rezervlerdeki azalmanın 200 milyon dolar ($\Delta R = +200$) bulunduğunu varsayalım. Bunun yanında cari işlemlerde 25 milyon dolar tutarında bir açık ($B_c = -25$), sermaye bilançosunda da 100 milyon dolarlık bir açık ($B_k = 100$) görülmekte olsun.

Demek oluyor ki, otonom işlemlere göre hesaplanacak dış açık 125 milyon dolar iken resmi rezervlere göre açık 200 milyon dolardır. Yukarıdaki düşünce ile,

---

⁵⁶ Berber, a.g.e., s. 314.

⁵⁷ İrfan Cıvırcı, **Capital Markets Board - An Econometric Approach to the Analysis of Payments Problems in Turkey**, Publication Number: 38, İlk baskı, Mayıs 1996, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, Bu eser “University of East-Anglia” tarafından “Doctor of Philosophy” derecesine Haziran 1993’te değer bulunmuştur, s. 166.

⁵⁸ Dinler, a.g.e., s. 528.

⁵⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 410-411.

gerçek açığın 200 milyon dolar olduğu kabul edilirse, dengeyi sağlamak için, çizgi üstü işlemlerine 75 milyon dolarlık bir kayıt (istatistik farklar) eklemek gerekecektir. Demek ki, eğer işaret farkını göz önünde bulundurmazsak, $200 = 25+100+75$ olacaktır.

Firmaların ve tüketicilerin beklentilerindeki belirsizlik, politika belirleyicilerinin aktif istikrar politikası uygulamalarında yanlış yapabilmelerinin nedenlerinden biridir. Diğer neden, politika etkilerini göstermeden önce, petrol fiyatlarındaki değişiklik gibi ekonominin dengesini bozabilecek dengesizlikleri önceden tahmin etmenin güçlüğüdür. Üçüncü neden ise, iktisatçıların ve dolayısıyla politika uygulayanların ekonominin gerçek yapısı hakkında yeterli bilgiye sahip olmamalarıdır. Ekonominin doğru modellenmesi konusundaki belirsizlikle, verilen bir ekonomik modeldeki parametre ve katsayıların kesin değerleriyle ilgili belirsizlik arasında, hata içerme olasılığını taşısa da, bir ayırım yapıyoruz.⁶⁰

Bugüne kadar yaşanan finansal krizlere bakıldığında, bir ülkede herhangi bir nedenle başlayan krizin ikinci aşamada spekülasyon ataklarıyla derinleştiği, üçüncü aşamada ise bir ülkeden diğerine yayıldığını gözlenmektedir. Sonuç olarak temel makro ekonomik bozukluklar ile bankacılık sektörü başta olmak üzere mali sistemde yaşanan sorunlar ekonomilerde krize hassas bir yapı oluşturmaktadır.⁶¹

Bilindiği üzere cari işlemler açığı ülkenin harcamaları ile geliri arasındaki farka eşittir. Genelde gelirinden fazla harcayan Türkiye bu harcamalarını bir süre daha yurt dışından borçlanarak finanse etmeyi öngörmektedir. Yurt dışı Türkiye'yi finanse etmeye, ülkenin borcunu faizi ile birlikte sürekli olarak ödeyebileceğine güven duyduğu sürece sürdürülebilir. 1998 yılı Mart ayı sonu itibariyle toplam dış borcumuz 94.5 milyar Dolar, bu borcun içinde kısa vadeli borcun payı ise yüzde 25'tir. Türkiye'nin dış borcunu faizi ile birlikte geri ödeyebilmesi için ülkenin bir süre sonra ödemeler dengesinde cari işlemler dengesinin fazla vermesi gerekmektedir. Bu da ancak mal ve hizmet ihracatını zaman içinde arttırarak sağlanabilir. Diğer bir ifade ile ülke harcamaları ile geliri arasındaki farkı zamanla

---

⁶⁰ Dornbusch; Fischer, a.g.e., s. 463.

⁶¹ Berber, a.g.e., s. 346.

kapatmak, bir süre sonra harcamalarını gelirin altına indirmek ve tüm bu ayarlamaları bir krize neden olmadan gerçekleştirebilmek durumundadır. Bunun için de ihracatın gelişmesini sağlayacak gerçekçi reel kur politikalarına önem verilmesi gerekebilecektir.⁶²

1.2. ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN DENKLEŞMESİ

Gelişmekte olan diğer ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de ithalat harcamalarında bazı yapısal bağımlılıklar söz konusudur. Sanayileşmenin erken aşamalarında yüksek koruma duvarları arkasında kurulan tüketim malları endüstrileri, ithalatın içinde tüketim mallarının payının azalmasına, ara malı ve yatırım malları ithalatının da büyük ağırlık kazanmasına neden olur.⁶³

Dış ödemeler dengesinin sağlayıcı mekanizmaları iki ana grupta toplayabiliriz: Otomatik denkleme mekanizmaları ve denkleştirme politikaları. Otomatik denkleme mekanizmaları bir dış açık veya fazlanın ortaya çıkması durumunda kendiliğinden işlemeye başlar. Oysa dış denkleştirme politikaları durumunda hükümetlerin aldıkları politika kararları ile dış dengenin sağlanmasına çalışılır. İkisi arasındaki en önemli fark hükümet müdahaleleriyle ilgilidir, otomatik mekanizmalar hükümet müdahalesine gerek olmadan devreye girerler; dış denkleştirme politikaları ise hükümetlerin alacakları iradi kararlarına bağlıdır.⁶⁴

Mikro İktisat Bilimi azlık (kıtlık) durumları altında kişilerin nasıl seçim yapacaklarını içeren (bir) çalışmadır.⁶⁵

---

⁶² Sübidey Togan, **Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi**, a.g.e., s. 61.

⁶³ Tuncay Artun; Oktar Türel; Şükran Ketenci; Ercan Karakakaş; Ergün Türkan; Bilsay Kuruç; Yılmaz Akyüz; Taner Berksoy; Mete Törüner; Korkut Boratav; **Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler, Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, Bilgi Yayınevi, Bilgi Yayınları, Bilgi Dizisi:39, Birinci Basım, Haziran 1985, s. 137.

⁶⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 427.

⁶⁵ Robert H. Frank; Amy J. Glass, (The Ohio State University); **Microeconomics and Behaviour**, Fourth Edition – Robert H. Frank (Cornell University) – International Edition – Irwin Mc Graw-Hill, Mc Graw-Hill Higher Education, A Division of The McGraw-Hill Companies, 2000, United States of America, Printer: RR Donnelly & Sons, p. 3.

1.2.1. Otomatik Denkleşme Mekanizmaları

Otomatik denkleşme mekanizmaları fiyat denkleşmeleri, gelir denkleşmesi ve parasal denkleşme olmak üzere üçe ayrılabilir. Otomatik fiyat denkleşme mekanizmaları da değişken kur sistemi ile “fiyat-altın para akımı” ve faiz oranlarında uyum mekanizmalarını kapsamaktadır. Bu mekanizmaların bazıları altın para standardı altında dış denkleşmeyi amaçlamak üzere ortaya atılmışlardır, örneğın fiyat-altın para akımı mekanizmasına dayanması gibi.⁶⁶

“Her fert elinden geldiğince sermayesini ülke içi sanayinin desteğinde işletmeye ve böylece bu sanayi üretiminin en yüksek değerine ulaşmasına gayret ederken; aynı zamanda zorunlu olarak toplumun yıllık gelirini elinden geldiğince büyütmeye çalışır. Genel olarak o ne kamu menfaatini arttırma amacındadır; ne de onu nasıl arttırabileceğini bilir. İç sanayiye desteklemeyi yabancı sanayiye desteklemeye tercih ederken yalnızca kendi güvenliğini düşünür. Sanayiye, üretimi en yüksek düzeyde olacak şekilde yönetmekle yalnızca kendi kazancını düşünür. Birçok diğerk durumda olduğu gibi, bunda da o amacının bir parçası olmayan bir sonucu gerçekleştirmek için görünmez bir el tarafından idare edilir.”⁶⁷

1.2.1.1. Otomatik Fiyat Denkleşme Mekanizmaları

Bölüme giriş niteliğindeki açıklamalarda da belirttiğimiz gibi, otomatik fiyat denkleşme mekanizmaları (automatic price adjustment mechanisms) değişken kur sistemi altında dış denkleşme, fiyat-altın para akımı mekanizması ve faiz oranlarında uyum mekanizmasından oluşur.⁶⁸

⁶⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 427-428.

⁶⁷ Adam Smith, **Wealth of Nations** (Cannan baskısı), C.I., s.421'den, **İlk Sanayi İnkılâbı**, Phyllis Deane, Çeviren: Tevfik Güran, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi-Sa.10^a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 193.

⁶⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 428.

Ne zaman bir malın fiyatı yukarı çıkar, halk genellikle malı daha az (veya en azından daha fazla değil) satın almayı seçerler. Bu ifade “talep kanunu” olarak bilinir ve (şu) gibi özetlenir: Ne zaman fiyat yükselir, talep edilme iner.⁶⁹

1.2.1.1.1. Değişken Kur Sistemi Altında Dış Denkleşme

Serbest değişken kur sistemlerinde, döviz kurlarının oluşumu döviz piyasasındaki arz ve talep güçlerine bırakılmıştır. En aşırı uygulama şeklinde, piyasa üzerinde hiçbir hükümet müdahalesi bulunmaz, sistem tümüyle kendi kendine işler. Diyelim ki; cari döviz kurundan döviz talebi döviz arzını aşacak olursa, yani bir dış ödeme açığı ortaya çıkarsa, kurlar yükselmeye başlar. Kurlar yükseldikçe yabancı mallar pahalılaşacağı için ithalat, dolayısıyla da döviz talebi düşer. Beri yandan kurlardaki artış (ihracat karşılığında ulusal para cinsinden sağlanacak gelirler artacağı için) ülkenin ihracatını özendirir ve döviz gelirlerini yükseltir. Döviz arz ve talebi eşitleninceye kadar kurlardaki yükselme de devam eder. Döviz arz-talep eşitliğinin sağlandığı, yani dış dengenin sağlandığı noktada ise süreç son bulur. Talebin arzın gerisinde kalması durumunda (dış ödeme fazlası) ise bu mekanizma tersine çalışır, döviz kuru düşer ve yeni bir denge sağlanır.⁷⁰

Dalgalı kur rejiminin başarı ile uygulanabilmesi için vadeli işlemler piyasalarına gereksinme vardır. Vadeli işlemler piyasası ile geleceğin belirsizliği azaltılabilir ve kurdaki aşırı dalgalanmalar ortadan kalkar. Vadeli işlemler piyasasının gelişmesi ve derinlik kazanması için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) arasında işbirliğine ihtiyaç vardır. Mali piyasaların işleyişini izlemek TCMB'nın temel görevleri arasındadır.⁷¹

---

⁶⁹ Steven E.Landsburg; University of Rochester, **Price Theory & Applications**, 4. Ed., South-Western College Publishing Company, 1999, United States of America, The ITP trademark is used under license Cinnati, Ohio, p.1.

⁷⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 67.

⁷¹ Şahin, a.g.e., s. 456.

1.2.1.1.2. Fiyat Altın Para Akımı Mekanizması

İngiliz sanayi inkılâbını kendiliğinden ortaya çıkmış bir hadise olarak görmek âdet olmuştur. İlk sanayi inkılâbı, herhangi bir hükümetin onu bilinçli şekilde öngörmesi beklenemeyecek bir sonuç olması itibariyle gerçekten kendiliğinden ortaya çıkmış bir hadisedir. Fakat bu süreçte devletin rolünün tamamıyla pasif olduğu düşünülmemelidir. Aksine o zaman da –şimdi olduğu gibi– hükümetlerin başarı ya da başarısızlığı ekonomik büyümeyi hızlandırıcı ya da geciktirici önemli bir faktördür. Farklı sanayilerin içinde bulunduğu arz ve talep şartlarındaki değişimler, ekonomik yasalarda değişimleri gerektirir. Yasalaştırma konusundaki başarısızlık, etkin bir sanayileşmenin temeli olan yapısal değişmeye yardımcı olma ya da onu engellemede yeni yasalar kadar önemli olabilir.⁷²

Dış ödeme açığı, diyelim ki ithalatın artıp ihracatı aşmasının bir sonucu olsun. Bu durumda, ithalat bedellerinin ödenmesi amacıyla, söz konusu ülkede yabancı ülke parasına olan talep artar. Böylece, döviz kurları yükselmeye başlar. Fakat kurlar “altın ihraç noktası”ndan fazla yükselemez; çünkü, bu durumda ülkeden dışarıya altın ihraç edilmesi daha kârlı olur. (Önceki bölümden hatırlanacağı gibi altın ihraç ve ithal noktaları, altın para standardına has özelliklerdir. Altın ihraç noktası bir yabancı paranın karşılığı olan altın miktarının ulusal paranın kapsadığı altın miktarına oranına bu miktar altının ülkeler arasındaki taşıma giderlerinin eklenmesi ile bulunur). Fiilen dışarıya gönderilen altınlar o ülkede, söz konusu ülkenin ulusal parasına dönüştürülerek ithalat bedelleri ödenir. Böylece, ülkeden altın çıkışı diğer yandan ulusal para arzını daraltır.⁷³

Türkiye ekonomisi, 1970’li yılların sonlarına doğru, çok önemli bir ödeme güçlüğü ve döviz darboğazıyla karşılaşmıştır. Bunun başlıca sebepleri arasında ekonominin dışa kapalı bir yapıda olması ve dolayısıyla izlenen ithal ikameci sanayileşme politikasıdır. Türkiye Cumhuriyetinde, 1980 yılına kadar geçen sürede (57 yıl) sanayileşme, ithal ikamesi yönünde olmuştur. Türk sanayi, öncelikle iç talebi

⁷² Adam Smith, **Wealth of Nations** (Cannan baskısı), C.I., s.421’den, **İlk Sanayi İnkılâbı**, Phyllis Deane, Çeviren: Tevfik Güran, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi-Sa.10^a, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 193.

⁷³ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 436-439.

karşılama ve daha önce ithal edilen malları, ülke içinde üretip yurt içinde satmayı amaçlamıştır. Bu yönde bir gelişmeyi, yeni kurulan sanayi dallarının çok uzun sürelerle gümrük ve diğer eş etkili vergilerle korunması, sanayicinin iç piyasa için üretim yapma rahatlığı, iç rekabetin bulunmaması ile tekel tipi üretimin vermiş olduğu rahatlık etkilemiştir.⁷⁴

Bütün bunların sonucunda, dışa kapalı ve rekabetçi olmayan bir sınai yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapının başlıca özellikleri şunlardır: ölçek ekonomilerinden yararlanmayan küçük ölçekli işletme birimleri, düşük kapasite kullanımı, geri ve eskimiş teknoloji, rekabet eksikliğinden kaynaklanan düşük ve kalitesiz üretim, yerli girdi payını arttırmaya yönelik fakat aynı zamanda uzmanlaşmadan uzaklaşan üretim, pazarlarda tekelleşme, aşırı korumanın verdiği rahatlıktan kaynaklanan etkinlikten uzaklaşma ve bütün bunların sonucunda yüksek maliyet ve dış pazarlardan soyutlanma.⁷⁵

1.2.1.1.3. Otomatik Faiz Değişmeleri

Türkiye 1988 yılına gelinceye kadar, yani izlediğimiz 20-21 yıllık dönemin ilk 7 yılında dünyadaki bu sıcak para, vadesiz spekülasyon seyyal likit fonlarının az gelişmiş pazarlara yönlendirilmesi hareketinden (globalizasyon) pek fazla etkilenmedi. 1984'ten sonra ekonomideki enflasyonist baskı, kamu kesiminin finansman açıkları adeta her yıl katlanarak büyüdü; ama, Türkiye bu açıkları özel bankalardan, halktan yaptığı kütleli borçlanmalarla; eldeki eski dönemden arta kalmış döviz kredi bakiyelerini kullanarak ya da yabancı devlet ve milletlerarası kuruluşlara olabildiğince yeniden borçlanarak karşılamıştı. Basit bir ifade ile Türkiye, 1984-1987 arası kamu finans açıklarını büyük ölçüde, dışta etkisi gibi resmî kanallarda borçlanarak ve içte, iç borçlanmalar, tasarruflara başvurarak karşılamıştı. Globalizasyon adıyla pazarlanan sıcak para operasyonlarına bilerek ve anmaya değer bir ölçüde başvurmamıştı. Ama izlediği bu ekonomik politikalar dahi, o dönemde sıcak paraya başvurmasa da temelinde iç ve dış borçlanmaya dayanıyordu. Yani

---

⁷⁴ S. Rıdvan Karluk, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., Nisan 1999, İstanbul, s. 234.

⁷⁵ Karluk, a.g.e., s. 234.

enflasyonist açıkların finansmanında, iç borçlanma veya olabildiğince resmî dış borçlanmalara dayanan bir politikaydı bu. 1984'ten itibaren Türkiye'nin borç stoku (yaklaşık 20 milyar düzeyinden), giderek görülür biçimde kabardı. Türkiye 1988'in ilk yarısına önemli bir dış ve iç borç stoku (birikimi) ile (yaklaşık 46 milyar \$) girdi. Birikmiş dış borçların vadesi gelen anapara ve faiz ödemeleri artık sorun olmaya başlamıştı. Devlet, iç borçlanmalarda da darboğazlarla karşılaşmaktaydı.⁷⁶

Bugünkü mekanizma istikrarlı kur sistemlerinde merkez bankasının döviz piyasasına yaptığı döviz alım ve satım müdahaleleri ile ortaya çıkar. Bir dış açık durumunda merkez bankası dövizdeki yükselişi önlemek için piyasada döviz satar yani piyasadan ulusal para çeker. Bu ise para arzının daralması demektir ve piyasa faiz oranını yükseltici etki doğurur. Tersine, dış ödeme fazlası durumunda merkez bankasının kur düşüşünü önlemek için piyasadan döviz satın alması da ulusal para arzını genişletici ve faizleri düşürücü etkide bulunur. Kuşkusuz burada da klasik varsayıma benzer biçimde, merkez bankasının döviz piyasasına yaptığı müdahalelerin iç para arzı üzerindeki etkilerini kısırlaştırmadığı varsayımı vardır.⁷⁷

Dış dengesizliklere bağlı bu faiz oranı değişmelerinin otomatik denkleştirici etkileri iki ayrı yönde kendini gösterir. Her iki etki de birbirini destekleyici yöndedir.⁷⁸

a. Faizlerin yatırım harcamaları yoluyla ticaret bilançosunu etkilemesi: Bu etki temelde aşağıda inceleyeceğimiz Keynes'in gelir denkleme mekanizmasından farklı değildir.

Özetle şöyle belirtebiliriz: Faiz oranındaki bir yükselme, yatırım harcamalarını kısır, faiz oranına duyarlı olan tüketim, dayanıklı tüketim malları ve stok harcamalarını uyararak toplam talebi ve milli geliri daraltıcı etki yapar. Bu da mal akımları yoluyla (ithalatı kısır, ihracatı genişleterek) dış açığı giderici yönde bir eğilim doğurur.

---

⁷⁶ Kemal Kurdaş, **Türkiye Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış**, Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Sıra No:3, Tübitak Matbaası, Birinci Basım, Ankara, Şubat 2002, ss. 27-28.

⁷⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 441-443.

⁷⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 441-443.

b. Faiz oranlarının sermaye bilançosunu etkilemesi: Yurtiçi faizlerin Uluslararası faiz oranına göre yükselmesi yabancı portfolyo sahiplerinin yerli menkuller satın alımını özendirir. Böylece ülkeye giren bu yabancı mali sermaye nedeniyle sermaye bilançosu fazlası oluşur. Sonuç olarak bir yandan dış ticaret bilançosundaki düzelme, diğer yandan da sermaye bilançosu fazlalıkları, dış ödemeler bilançosunu olumlu yönde etkiler.

1.2.1.2. Otomatik Gelir Denkleşme Mekanizması

Umumiyetle “gelir, bir şahsa veya bir gruba bir hizmeti veya katkısı mukabili olarak belli bir zaman devresinde gerçekleşen ve para birimleriyle ifade edilen satın alma gücü akımıdır” şeklinde tarif edilir. Bu tarif, içinde bulunan hizmet terimi ile özellikle emek, katkı terimi ile de özellikle sermaye gelirlerini dikkate aldığı için kapsamlı bir tarif olarak kabul edilebilir. Servet ise, “muayyen bir andaki maddi ve transfer edilebilir mallar stoku”dur. Şu halde, gelir belli bir zaman devresindeki akım, servet ise muayyen bir andaki mevcuttur. Buna göre gelir dinamik, servet statik bir durumun ifadesidir. Şahsi (ferdî) gelir ve servet kavramları arasındaki bu dinamik ve statik durum farkı, aynen milli gelir ve milli servet kavramları arasında da mevcuttur.⁷⁹

Bir ülkede milli gelir dış ticareti etkiler; ama öteki yönden bakıldığında dış ticaret akımları da milli geliri etkileyebilmektedir. O bakımdan, örneğin hükümetlerin uyguladıkları kamu harcama politikaları, her ne kadar yurtiçi amaçlara hizmet etmiş olsalar da, milli gelir değişiklikleri yoluyla ülkenin dış ticaret dengesini de olumlu veya olumsuz biçimde etkileyebilir. Bunun gibi, özel yatırım harcamalarındaki artış veya azalışlar da benzer sonuçlar doğurabilir. İthalat ile milli gelir arasındaki ilişkiler dolayısıyla dünya ülkeleri adeta birbirleriyle kenetlenmiş

---

⁷⁹ Kenan Gürtan, **Türkiye'nin Ekonomik Yapı Problemleri**, Cilt:I, Temel Kavramlar, Ölçü ve Metodlar-İşgücü-Sermaye ve Yatırımlar-Milli Gelir-Yatırım-Gelir ve Yatırım-İstihdam Münasebetleri, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayın No:3227, İşletme Fakültesi, Yayın No:154, Güray Matbaacılık, 1984, s. 103.

durumdadır. Birinin milli gelirinde baş gösteren bir değişme dış ticaret yoluyla kolayca diğerlerine yayılabilmektedir.⁸⁰

Tüm ülkelerin hükümetleri ödemeler dengesi pozisyonu ve teşviki hakkında ilgilidirler, sık sık Uluslararası ulaştırma (nakil) (riskli) girişimleri içindeki uluslarını ve firmalarını içeren rol alma aktivitesine para yardımı yaparlar.⁸¹

1.2.1.2.1. Milli Gelir

Giriş düzeyindeki Ekonomi ders kitaplarından hatırlanacağı üzere, Keynes'in milli gelir teorisi, bir ekonomide milli gelir dengesinin, toplam harcamaların, toplam ulusal üretime eşitlendiği düzeyde dengede olacağını ortaya koyar. Açık ekonomilerde hükümet kesiminin de dikkate alınması durumunda milli gelir (Y) dengesi aşağıdaki gibi bir eşitlik biçiminde gösterilebilir.⁸²

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Burada C tüketim, I yatırım, G kamu harcamalarını, X ihracatı ve M de ithalatı ifade etmektedir. O halde, harcama kalemlerindeki bir artış milli geliri yükseltici, azalma ise milli geliri düşürücü etki yapar. Bu kalemlerden politika aracı olarak kullanılabilirler olanlar özel yatırımlar (I) özellikle kamu harcamalarıdır. Hükümetler bir politika aracı olarak kamu harcamalarını artırıp azaltarak milli gelir dengesini etkileyebilirler.⁸³

Milli gelirin bireyler ve faktör sahipleri arasında paylaşımı biçimi ekonomik ve sosyal bakımlardan son derece önemli bir olgudur. Gelir dağılımının kökeninde ekonomik, siyasal ve toplumsal etkenler vardır. Gelir dağılımını biçimlendiren etkenlerin başında üretim araçları mülkiyeti gelir. Mülkiyetin eşitsiz dağılımı gelir dağılımını da eşitlikten uzaklaştıracaktır. Fakat gelir dağılımını sadece mülkiyete bağlı

⁸⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 443-444.

⁸¹ Donald F. WOOD, (San Francisco State University), James C. JOHNSON, (St. Cloud State University), **Contemporary Transfortation**, 1996 by Prentice Hall, Inc., Upper Saddle River, New Jersey 07458, Printed in the United States of America, Fifth Edition, p. 524.

⁸² Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 70.

⁸³ Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 70.

değildir. Kamu hizmetlerinin düzeyi, maliye politikası, sosyal kurumlar ve politikalar, toplumsal-geleneksel ilişkiler, piyasaların yapısı, sektörel dağılımı ve nihayet toplumun demokratikleşme düzeyi; siyasal katılma biçimleri, gelir dağılımını belirleyen temel etkenlerdir. Gelir dağılımı bu etkenlerin bir göstergesidir.⁸⁴

1.2.1.2.2. Otomatik Gelir Denkleşme Mekanizması

Milli gelir iktisat literatürüne nispeten yeni girmiş kavramlardan biri olmakla beraber, iktisat teorisindeki son gelişmelerde iktisadi meselenin tahlilinde âdeta bir mihrak noktası teşkil etmiştir. Bunun başlıca sebebi, safi millî istihsalin topyekûn nakdî bir ifadesini teşkil etmesi, iktisadi tahlil ve mukayeseleri kolaylaştırması ve meseleye bir açıklık getirmesidir. Kısaca bir tarif vermek gerekirse, “millî gelir, millî ekonominin muayyen bir zaman devresi (genellikle bir yıl) zarfındaki icraatının (faaliyetinin) yani istihsal edilen (üretilen) mal ve hizmet şeklindeki iktisadi kıymetlerin topyekûn nakdî ifadesidir” diyebiliriz. Buna göre, millî gelir bir yıl zarfındaki millî üretimin, yani beşeri ihtiyaçların tatminine elverişli olmak üzere kıt kaynaklarla istihsal edilen arzı mahdut ve dolayısıyla bir “iktisadi kıymeti” haiz mal ve hizmetlerin topyekûn nakdî ifadesi olmaktadır. Bu tariften kolayca anlaşılacağı üzere, millî gelir de şahsi gelir gibi muayyen bir zaman devresi zarfındaki kazançların akımını ifade etmekte, böylece dinamik bir kavram hüviyetiyle ortaya çıkmaktadır.⁸⁵

Örneğin⁸⁶ ithalattaki bir artış veya ihracattaki azalma nedeniyle oluşan dış ödeme açığı önce ilgili kesimlerde, yani ihracat ve ithalata rakip endüstrilerde, talebi ve üretimi kısıtıcı etki yapar. Bu daralma ikinci aşamada çarpan mekanizması ile toplam milli geliri düşürür. İthalat milli gelire bağlı olduğundan (ithalat fonksiyonu) milli gelirdeki düşme, bir yandan marjinal ithalat eğilimine göre ithalat hacmini daraltır, diğer yandan da marjinal tüketim eğilimine göre halkın yurtiçi mal tüketimini azaltır. Bu da ihracata ayrılacak payı artırarak ihracatı genişletici

---

⁸⁴ Şahin, a.g.e., s. 529.

⁸⁵ Gürtan, a.g.e., s. 104.

⁸⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 71.

etkide bulunur. O halde, milli gelirdeki daralma sonucu ithalatta görülen kısılma ile ihracattaki genişleme başlangıçtaki dış açığı önleyici yönde etki yapar.

Teoride, dünya pazarları ile bütünleşmenin ülkelerin yaşam standartlarını yükselteceği öngörülmekle beraber, uygulamada dışa açılmayla ekonomik büyüme arasındaki bağlar genellikle kuvvetli değildir ve serbestleşmenin getireceği kazançların büyüklüğü tamamlayıcı politika ve kurumlara bağlıdır. Bu bağlamda, dünya pazarlarıyla bütünleşmeyi hedefleyen ülkelerin serbest piyasa ekonomisinin gerektirdiği kurumları ve piyasa kültürünü tesis etmeleri, bu bütünleşmeden elde edecekleri kazançlarda belirleyicileri bir rol oynayacaktır. Gerekli kurumlar ve altyapı oluşturulmaksızın dünya pazarlarıyla bütünleşmeye gidilmesi ise, ekonomilere zararlı etkilerde bulunabilecektir. Bu nedenle, ekonomik gelişme için önemli fırsatlar yaratan bu süreç, aynı zamanda ülkeler arasında önemli gelir farklılaşmalarına yol açan bir nitelik taşımaktadır (teoride öngörülenin aksine). Uluslararası düzeyde, gelir dağılımındaki bu eşitsizlik, özellikle 1970'lerden itibaren giderek kötüleşmiş, dünya nüfusunun en yoksul %20'sinin küresel gelir içindeki payı 1970'lerde %2,3 iken bu oran 1990'larda %1,4'e kadar düşmüştür. Bunun yanında, dünya nüfusunun en zengin %20'sinin payı ise %73,9'dan %82,7'ye yükselmiştir.⁸⁷

---

⁸⁷ Ghai Draham, “Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi”, Ed. Renee Prendergast and Frances Stewart, Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma, çev. İdil Eser, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s.56'dan SABİR, a.g.e., s. 81.

1.2.1.3. Dış Denkleşmede Parasalcı Yaklaşım

Ödemeler bilançosu, ülkenin sakinleri ve yabancı ülkeler sakinleri arasındaki bütün ekonomik işlemlerin belirli dönem içinde sistematik bir şekilde kayıdır. Burada üzerinde durulması gereken terim ekonomik işlem terimidir. Ekonomik işlem, bir ekonomik kurumun diğer ekonomik kuruma mal ve hizmet karşılığında değer naklidir. Genellikle ekonomik işlemler;⁸⁸

- a) Altın ve kısa vadeli senetler karşılığında mal ve hizmet alım ve satımı,
- b) Senetlerle senetlerin değişimi,
- c) Mal ve hizmetin mal ve hizmetlerle değişimi,
- d) Bağış şeklinde mal ve hizmet verme veya alma,
- e) Bağış şeklinde senet, altın veya döviz verme veya alma.

Görüldüğü üzere, ekonomik işlem mal ve hizmet karşılığında parasal bir ödemeyi gerektirir. Fakat bu her zaman böyle olmayabilir. Örneğin, trampa halinde malın malla değişimi söz konusudur.⁸⁹

Parasalcı yaklaşıma göre, bir dış ödemeler açığı veya fazlası para arzı ile para talebi arasındaki dengesizliklerin sonucudur. Dikkat edilirse burada dış ticaret dengesizlikleri yerine, dış ödemeler dengesizlikleri deyimini kullandık. Bunun nedeni teorisinin mal ve hizmet akımları ile birlikte Uluslararası sermaye akımlarına dayanmasıdır.⁹⁰

Ekonomide etkili bir para politikasının uygulanması gelişmiş bir bankacılık sistemi ile mümkündür. Bilindiği gibi ekonomide para arzı Merkez Bankası (MB) ve mevduat ve ticaret bankaları (MTB) tarafından gerçekleştirilir. MTB, MB'nin para politikası çerçevesinde kaydı para üreterek para arzının genişlemesine katkıda bulunurlar. Para politikası araçları ancak gelişmiş bir bankacılık sisteminde etkin biçimde kullanılabilir. Gelişmemiş bir bankacılık sistemi ile, etkili para politikası

⁸⁸M. Erol İyiboçkurt, **Dış Ticaret-Teori ve Politika**, T.C. Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:6, İkinci Baskı, Trabzon, 1982, s. 69.

⁸⁹ İyiboçkurt, a.g.e., s. 69.

⁹⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 463-464.

uygulanması ve ekonominin ihtiyacı olan para arzının hassas biçimde ayarlanması olanağı yoktur. Para arzının iyi ayarlanması da iç ve dış ekonomik istikrar için temel koşuldur. Bankacılık sisteminin ekonomik kalkınmaya katkılarını çoğaltmak mümkündür.⁹¹

Önce sözgelimi, merkez bankası iç harcama taleplerini karşılamak için piyasaya yeni para (D) sürmüş olsun. Böylece nominal para arzı genişlemiş olur. Fakat halkın reel (fiyatların etkisinden arındırılmış) para talebi değişmediğine göre para arzındaki bu artışla ne yapılacaktır? Kuşkusuz elde tutulmak istenen miktarın (para talebi) üzerindeki bu paralarla ya mal ve hizmet satın alınacak ya da tahvil ve hisse senedi gibi değerli kağıtlarla kısa vadeli mali varlıklara yatırım yapılacaktır. Mal ve hizmetlere yapılan harcamalar, bu arada ithal edilen mal ve hizmetlere olan talebi de artırır. Ayrıca yerli mal ve hizmet arzı ne ölçüde yetersiz kalıyorsa harcama artışının o kadar büyük bölümü yabancı mal ve hizmetlere yöneltilir.⁹²

Tersine eğer merkez bankasının iç ekonomik amaçlarla (örneğin iç fiyat istikrarını sağlamak gibi) emisyon hacmini kısıtığını varsayarak, bu kez mekanizma yukarıda açıklananın tersine işler. Yani toplam para arzı daralır, bireyler, yanlarında tuttıkları para miktarındaki (reel para talebi) azalmayı önlemek için mal ve hizmetlere yaptıkları harcamaları azaltırlar. Ayrıca para ve sermaye piyasası araçlarına yapılan yatırımlar da azaltılır. Bu harcamaların bir bölümü yabancı mallarla yabancı mali varlıklara yönelik olduğu için şimdi dövize olan talep azalmış olur. Sonuçta başlangıçta denk olan dış ödemeler bilançosu fazla verir veya mevcut olan bir açık azalır veya giderilir.⁹³

İnsanlar bir işe girişecekleri zaman ellerinde ya da piyasada o işle ilgili hangi programlar var, ona bakarak başlıyorlar yaşama. Neyi ne denli kullanabileceklerine bakıp üretimin boyutlarını buluyorlar.⁹⁴

---

⁹¹ Şahin, a.g.e., s. 428.

⁹² Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 465.

⁹³ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 465.

⁹⁴ Ali Murat Korkmaz ve “Çocukları”, İşin Kolayı..., **Bütün Dünya 2000**, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, Şubat 2006, 192297, sayı 2006/02, s. 92.

Global rekabetin artması ile birlikte şirketler yeni arayışlara girmişlerdir. Bu arayışların sonucu olarak başka şirketlerle dayanışma ve işbirliği içine girme, stratejik ittifaklar oluşturma gayretleri de artmıştır. Bunun sebebi; dünya çapında rekabet için şirketlerin gerekli bilgi ve kaynaklara tek başına sahip olmamalarıdır.⁹⁵

Dış yardımın verilmesinde uygulanan kriterler: Az gelişmiş ekonomilere yardım yapılırken bazı hususlar göz önünde bulundurulmaktadır. Kalkınmaya mâni olan ekonomik ve sosyal reformların yapılıp yapılmadığı, iktisadi kalkınmanın bir kalkınma planı çerçevesinde yürütülüp yürütülmediği, yardım görecektir ekonominin yatırımları emme gücü, ödemeler bilançosunun açık gösterip göstermediği ve nihayet yapılacak yardımın hibe veya kredi şeklinde olmasını tayin bakımından az gelişmiş ekonominin ilk kalkınma hızına kavuşup kavuşmadığı göz önünde tutulan ölçütlerin belli başlılarıdır.⁹⁶

Bu açıklamalardan sonra şimdi parasalcı yaklaşıma göre dış ödeme dengesizliklerinin nasıl bir mekanizma ile kendi kendini gidereceğini belirtmeye çalışalım. İzlenen kur politikasının sabit veya istikrarlı bir kur politikası olduğunu varsaymaktayız. Çünkü, ancak bu durumda bir dış açık veya fazlanın ortaya çıkması ve rezervlerdeki değişmelere paralel olarak piyasadaki ulusal para arzının değişmesi söz konusu olur. Serbest değişken kur sistemi altında değişme döviz rezervleri, dolayısıyla ulusal para arzında değil, döviz kurlarında gerçekleşir.⁹⁷

Bu amaçla önce dış ödemeler bilançosunun bir fazla verdiğini kabul edelim. Ödemeler bilançosundaki fazlalık ülkenin döviz rezervlerini artırır. Bu durumda merkez bankası döviz kurundaki düşmeyi önlemek için piyasadan döviz satın alınır, böylece rezerv artışına bağlı ulusal paranın emisyonunda (R) bulunur. Sonuçta yukarıda açıkladığımız mekanizmalar harekete geçer. Yani para talebi değişmezken

---

⁹⁵ Tamer Koçel, **İşletme Yönetimi ile İlgili Son Gelişmeler ve Çalışanlar Açısından Anlamı**, Mercek, Temmuz 1996, s.35'den Fethi GÜRÜN, Kamu-İş, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri, Ankara, 2001, s. 46.

⁹⁶ İsmail Türk, **Maliye Politikası**, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Öğretim Üyesi, Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, 1992, s. 264.

⁹⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 466.

para arzı artar, bu da yerlilerinin yanında yabancı mal, hizmet ve mali varlık satın alımlarını özendirir ve dış ödemeler bilançosundaki fazlalığı giderici etki yapar.⁹⁸

Parasalcı yaklaşımda dış ödeme fazlası gibi, bir dış ödeme açığı da, kendini giderici etki doğurur. Çünkü, dış açıklar resmi döviz rezervlerini azaltır, bu da emisyon hacmini düşürerek para hacminin daralmasına neden olur. Böylece mal ve hizmet ithali ile birlikte yabancı menkul değerler satın alımı azalır ve başlangıçtaki dış açık giderilmiş olur.⁹⁹

1.2.2. Dış Denkleştirme Politikaları

1980'li yıllarda büyük bir ivme kazanan Türkiye'nin dış ticareti aynı gelişmeyi 2000'li yıllarda da sürdürmektedir. 1990 yılında 12,959 Milyon Dolar olarak gerçekleşen Türkiye'nin ihracatı 1995 yılında 21,637 Milyon Dolara, 2000 yılında 27,775 Milyon Dolara ve 2003 yılında 47,253 Milyon Dolara yükselmiştir. 1990-2003 döneminde ortalama %10'un üzerinde ihracat artışı gerçekleşmiştir.¹⁰⁰

Aynı dönemde ithalatta da yüksek oranlı artış sağlanmış, 1990 yılında 22,302 Milyon Dolar olan ithalat, 1995 yılında 35,709 Milyon Dolara, 2000 yılında 54,503 Milyon Dolara ve 2003 yılında 69,340 Milyon Dolara yükselmiştir. 1990-2003 döneminde ithalattaki ortalama artış oranı ise %11,5 olmuştur.¹⁰¹

İhracat ve ithalat değerleri büyüdükçe dış ticaret açığı da büyümüş, 1990 yılında 9,343 Milyon Dolar olan açık, 2000 yılında rekor artışla 26,728 Milyon Dolara yükselmiş, 2001 yılında ekonomik krizin de etkisiyle 10,065 Milyon Dolara gerilemişken, yeniden artış trendine girerek 2003 yılında 22,087 Milyon Dolara yükselmiştir.¹⁰²

⁹⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 466.

⁹⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 466.

¹⁰⁰ DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), **Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri, Foreign Trade Statistics and Indices 2003** - T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü - State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey - Yayın No - Publication Number 2934, Ankara, Türkiye, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, Ocak 2005, s. 3.

¹⁰¹ DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), a.g.e., s. 3.

¹⁰² DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), a.g.e., s. 3.

1.2.2.1. Harcama Değiştirici Politikalar

Bir ekonomide maliye (gelir ve harcama) politikasının iki temel işlevi vardır.¹⁰³

a) Maliye politikası, ekonomik gelişmenin istikrar içinde ve canlı olarak devamını sağlamalıdır. şöyle ki; maliye politikası ile harcamalar verimli alanlarda yoğunlaştırılmalıdır. Öte yandan, yatırım şevki kırılmadan parasal istikrar korunmalıdır.

b) Maliye politikasının ikinci önemli işlevi, sosyal adaleti gerçekleştirecek bir vergi ve harcama politikası oluşturmaadır. Vergi yükü varlıklı kesimlere kaydırılmalı ve vergide etkinlik sağlanmalıdır. Buna paralel olarak düşük gelirlilerin talep ettikleri mal ve hizmetlerin üretimi özendirilmeli, bu kesimler için fırsat eşitliği yaratılmalıdır.

İhracatın ithalatı karşılama oranı yıllara göre inişli çıkışlı bir seyir izlemektedir. 1990-2003 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranının en yüksek olduğu dönemler kriz yıllarıdır. Gerçekleşen yüksek devalüasyonlar nedeniyle söz konusu yıllarda ihracat önemli ölçüde artarken ithalatın azalması karşılama oranı kriz yılları olan 1994 yılında %77.8, 2001 yılında ise %75.7 düzeyine çıkmıştır. Belirtilen dönemde en düşük karşılama oranları ise ekonomik kriz öncesi yıllardır. 1993 yılında %52.1, 2000 yılında ise %51 düzeyine gerilemiştir.¹⁰⁴

Harcama - kaydırıcı politikalarda, toplam harcamaların yerli ve yabancı mallar arasındaki dağılışını etkileyerek dış ödeme dengesizlikleri giderilmeye çalışılır. Yani bir dış açık durumunda harcamaların ithal mallarından yerli mallara doğru, bir dış ödeme fazlası durumunda da tersine yerli mallardan ithal mallarına doğru kaydırılması söz konusudur.¹⁰⁵

¹⁰³ şAHİN, a.g.e., s. 167.

¹⁰⁴ DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), a.g.e., s. 4.

¹⁰⁵ SEYİDOğLU, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 470.

Harcama - değiştirici politikalarda ise amaç, harcamaların toplam hacmi (milli gelir) daraltılıp genişletilerek dış dengenin sağlanmasıdır. Diğer bir deyişe, toplam harcamaların dış açıklar karşısında kısılması, dış fazlalıklar karşısında da genişletilmesi söz konusudur. Üçüncü grup politikalarda ise gerek ihracat, gerekse öteki döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesi ile dış açık veren ölkede dengenin sağlanmasına çalışılır.¹⁰⁶

Türkiye’de kamu açıkları sadece i borçlanma ile finanse edilmiyor. Kamu açıklarının kapatılmasında dış tasarruflardan da yararlanıyor. Dış borçlanma, borçlanmanın yapıldığı dönemde ölkeye döviz girdisi sağlar. Zaten bir ölkede, dış borçlanmaya, kamu bütçesi açıklarını kapatmak için değil, ödemeler bilançosu açıklarını karşılamak için başvurur. Borçlanan ölkede bir yandan, dış alemden, kredi ile mal ve faktör ithal etmek imkanı bulur. Artan ithalat, doğrudan ve dolaylı olarak, ölkede global arzı artırır, enflasyonist baskıyı frenler. Öte yandan, dış krediler hükümete para arzını artırma imkanı verir, kamu kesimi ek finansman imkanına kavuşur. Dış borçlanmanın bir başka olumlu etkisi faiz haddinin yükselmesini frenlemektir. Yeni sanayileşen ölkede dış borçlanmasını uzun dönemde dünya ortalama faiz haddi üzerinden yapacaktır. Muhtemelen dış borçlanma faizi i borçlanma faizinden daha düşüktür. Eğer ölkede, borçlanma yolu ile elde ettiği dış kaynakları marjinal getirisi yüksek projelerin finansmanında kullanabilirse, en az borçlanma faiz haddinin üstünde nemalandırılabilirse dış borçlanma ölkedenin büyümesine olumlu katkı yapar. Aksi halde, dış borçlanma uzun vadede, ölkeden dış aleme kaynak transferi mekanizmasına dönuşür. Ölkede kaynaklarının bir kısmını dış aleme aktardığı halde, dış borç stoku sürekli büyüyebilir. Dış borçlar alındığı ve geri ödendiği dönemlerde basit bir transfer işlemi değil, ölkede ile dış aleme arasında gerçek kaynak aktarımı oluşturan bir işlemdir. Ölkedenin dış borçlanmadan kazançlı çıkması için, ödünç alınan kaynakların çok iyi değerlendirilmesi, dış kredi faiz haddinin üstünde getiri sağlayan projelerde kullanılması gerekir.¹⁰⁷

Harcama - değiştirici politikalar yukarıda da belirtildiği gibi, toplam harcamaların hacmini aşağı ve yukarı yönde etkileyerek dış dengeyi sağlama

¹⁰⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 470.

¹⁰⁷ şahin, a.g.e., s. 502-503.

amacına yöneliktir. Bu konuda hükümetlerin kullanabilecekleri araçlar ise, para politikası ile maliye politikasıdır. Dış ödeme açıkları durumunda daraltıcı bir para ve maliye politikası ile toplam harcamalar kısılr, dış ödeme fazlası durumunda ise bu politikalar toplam harcamaları genişletici yönde uygulanır.¹⁰⁸

Para politikasının araçları, merkez bankasının uyguladığı açık piyasa işlemleri ile bankaların kredi karşılıkları ve reeskont oranlarından oluşmaktadır.¹⁰⁹

Maliye politikasının araçları da vergi gelirleri ile kamu harcamalarıdır. Bir dış ödeme açığı durumunda hükümet, vergileri artırıp harcamaları kısarak “bütçe fazlası” oluşturur (veya mevcut açığı azaltır). Toplam harcamaların bu şekilde daraltılması da milli gelir ve çalışma düzeyini düşürür. Bu da ithalatı azaltıp ihracata ayrılan payı artırarak dış ticaret bilançosunu iyileştirici etkide bulunur.¹¹⁰

Açık piyasa işlemleri, Merkez Bankasının baz para (rezerv para)’yı değiştirmek amacıyla açık piyasada finansal enstrüman alım-satım işlemlerini gerçekleştirilmesidir. Açık piyasa işlemleri en önemli para politikası aracıdır. Çünkü baz parada değişiklik yapılması açısından birincil belirleyici açık piyasa işlemleri politikasıdır. Açık piyasa işlemleri çerçevesinde gerçekleştirilen menkul değer alışları parasal tabanı değiştirerek para arzını genişletirken, satışlar, parasal tabanı daraltarak para arzının kısılmasını sağlar.¹¹¹

Reeskont, politikası gelişmiş ekonomilerde önemli bir iktisat politikası aracı olarak kullanılmaktadır. Bu ekonomilerde genel ekonomik gidişat merkez bankalarınca yakından takip edildiğinden, sorunlara zamanında müdahale edilir. Merkez bankaları, enflasyon ya da durgunluk eğilimlerine göre reeskont oranlarını ayarlayarak iktisadi birimlere gerekli sinyali verirler. Bu anlamda ekonominin, içinde bulunduğu koşullar çerçevesinde reeskont oranları aşağı ya da yukarı doğru ayarlanmak suretiyle para arzı ve faiz oranları üzerinde etkili olunmaya çalışılır. Örneğin, enflasyonist eğilimlerin gözleendiği dönemlerde, reeskont oranlarının

¹⁰⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 470-471.

¹⁰⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 470-471.

¹¹⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 470-471.

¹¹¹ Osman Z. Orhan; Seyfettin Erdoğan, **Para Politikası**, İstanbul: Avcı Ofset, 2003,ss. 70-76.

arttırılması, parasal genişleme oranının daraltılmasına katkı sağlar. Durgunluk eğilimleri belirmeye başladığında ise, reeskont oranlarının düşürülmesi parasal genişleme oranının artmasını sağlar.¹¹²

Zorunlu karşılıklar politikası aracılığı ile merkez bankaları par arzı çarpanı üzerinde etkili olmaya çalışır. Zorunlu karşılıklardaki bir artış, mevduat miktarını azaltmak suretiyle para arzının daralmasına yol açabilir. Tersine bir uygulama ile de, para arzında genişleme sağlanır.¹¹³

1.2.2.2. Harcama Kaydırıcı Politikalar

Türkiye'nin ithalat hacminin yaklaşık %95'lik bölümü sanayinin üretimini sürdürebilmesi için gerekli olan hammadde ve ara mallarından oluşmaktadır. İthalat işlemlerinin kolaylaştırılması ve ithalat maliyetinin düşürülmesi sonucu sanayideki üretim maliyetleri de düşürülmüş olacaktır. İthalatta sağlanacak çabukluk, güvence, esneklik büyük ölçüde yerli üreticilerin üretim girdi maliyetlerine yansımaktadır.¹¹⁴

Gerçekte, dış ticaretin serbestleşmesi denilince ithalatın serbestleştirilmesi anlaşılmaktadır. Zira Türkiye'de ihracat ilke olarak hep serbest olmuştur. Ancak uygulamada ihracat da hep baskı ve kontrol altında tutulmuştur. İhracat devletin kontrol ve denetiminde yapılmış ve ihracatta tescil ve lisans uygulanmıştır. İhracat üzerinden gümrük vergisi ve bazı dolaylı vergiler alınmıştır. 1980'e kadar genellikle aşırı değerlendirilmiş kur politikası takip edilmiş ve ihracattan kazanılan döviz gelirlerinin resmi kurdan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'na devredilmesi zorunluluğu gibi uygulamalar, ihracatın hep baskı ve kontrol altında kalmasına neden olmuştur. Bir çok yapısal ve pazarlama sorunlarına ek olarak ihracat rejimi ile ilgili bu uygulamalar ihracatın gelişimini olumsuz etkilemiştir.

---

¹¹² Orhan; Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s. 70-76.

¹¹³ Orhan; Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s. 70-76.

¹¹⁴ Toroslu, a.g.e., s. 66.

¹¹⁵ Şahin, a.g.e., s. 378.

İhracatın artmasını engelleyen bir başka etken de ithalatın baskı ve kontrol altında tutulmuş olmasıdır, diyebiliriz.¹¹⁵

Toplam harcamaların hacminden çok bileşimini etkilemeye yönelik politikalar arasında dış ticaret kısıtlamaları, döviz kontrolü ve kur ayarlamaları gibi önlemler yer alır.¹¹⁶

Dış ticaret kısıtlamaları: Hükümetlerin ithalatı kısıtlamak için koydukları gümrük tarifeleri, ithal kotaları ve yasaklamalar gibi önlemleri kapsar. Bunlar yabancı mal ve hizmetlerin ülkeye girişini caydırıcı veya tümünden önleyici etki yaparak döviz giderlerini azaltır ve böylece de dış ticaret açığının giderilmesine katkıda bulunurlar. Aslında bu önlemler açıkları tedavi etmeye değil, baskı altına almaya yararlar.

Döviz kontrolü: Burada, dışarıya yapılacak ödeme akımlarının hükümetler tarafından değişik şekillerde engellenmesi söz konusudur. Döviz kontrolünün en çok uygulandığı alan yurt dışına sermaye ihracıdır. Hükümetler, karşılaşılan dış ödeme açığının şiddetine göre, sermaye ihracı üzerine değişen ölçülerde kısıtlamalar koyarlar. Döviz kontrolünün daha ileri şekillerinde sermaye ihracının yanında belirli mal ve hizmetlerin ithali için tahsis edilen döviz miktarı da sınırlandırılabilir. Bütün bunlarla güdülen amaç, ülkenin toplam döviz giderlerinin kısılarak dış açığın azaltılması veya tamamen giderilmesidir.

Kur ayarlamaları: Yukarıda değinilenlerden geriye kalan politika aracı ise kur ayarlamaları (exchange rate adjustments)'dır. Kur ayarlamaları sabit veya istikrarlı kur rejiminde uygulanabilir. Böyle bir sistemde ülkenin ulusal parası dolar veya euro gibi yabancı bir paraya, ya da SDR veya özel olarak oluşturulan bir yabancı paralar sepetine (hesap birimi) bağlanmıştır. Hükümetler döviz piyasalarına yaptıkları müdahalelerle kurları belirlenen sabit veya istikrarlı düzeylerde, daha yaygın uygulama şekliyle öngörülen alt ve üst sınırlar arasında sürdürmeye çalışırlar.

---

¹¹⁵ Şahin, a.g.e., s. 378.

¹¹⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 474.

Dış ticaret politikasının en yaygın araçları gümrük tarifeleri ve kotalardır. Tarifelendirme, dış ticarete, ülkeye gelir sağlamak amacıyla veya daha da önemlisi, yerli endüstriye yabancı mallara karşı iç piyasada rekabet üstünlüğü kazandırmak maksadıyla, ithalatın belirli oranlarda vergilendirilmesi olarak bilinmektedir. Kota sisteminde ise gelir temini amacı olmayıp, önceden belirlenen esaslar çerçevesinde ülkeye mal akışının kısıtlanması söz konusudur.¹¹⁷

Siyasi hudutları aşan bir ekonomik entegrasyon, günümüzde çok uluslu şirketlerle sağlanmak yoluna gidilmiştir. Bugün siyasi hudutlar millidir, fakat ekonomik hudutlar milletlerarasıdır. Ekonomik büyüme ihtiyacı karşısında ekonomik faaliyetlerin dünya çapında olması kaçınılmaz olmaktadır ve bu büyüme, ekonomiyi göze almadan durdurulmaz. Bu sebeple, siyasi hudutlar, bugün için muhafaza edilse bile, ekonomiler, beynelmilel olacak, yani dünya ekonomisi bir bütün haline gelecek, bütün milli ekonomiler bütünleşerek entegre olacaklardır. Dünya ekonomisinin bütünleşme süreci, geciktirilse bile tamamıyla önlenemeyecektir.¹¹⁸

Ülkemizin ithalatının önemli bir bölümü sanayinin üretimini sürdürebilmesi için gerekli olan hammaddelerden oluşmaktadır. Bunun için ithalat yerli üretimin bir alternatifi değildir. Serbest bölgelerin yerli sanayiye sağlayacağı avantaj ve kolaylıklar yerli sanayinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Söz konusu kolaylık ve avantajlar hammadde temininde esneklik ve süreklilik sağlanması, maliyetlerin düşürülmesi şeklinde sıralanabilir.¹¹⁹

---

¹¹⁷ Cahit Gökçelik, "Dış Ticarete Rant", **Gümrük Dergisi**, Sayı 13, Haziran 1995, s.8'den SABİR, a.g.e., s. 64.

¹¹⁸ Ümit Ataman; Haluk Sumer, **Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi**, Yeni Mevzuata Göre Düzenlenmiş 6. Baskı, Alfa, 1998, Ataman-Sumer, İstanbul, ss. 3-4.

¹¹⁹ Toroslu, a.g.e., s. 67.

1.2.2.3. Döviz Gelirlerini Artırmaya Yönelik Politikalar

Yukarıda incelediğimiz harcama-kaydırıcı ve harcama-değiştirici politikalar genelde ithalat giderlerini etkileyerek dış dengenin sağlanmasına dayanır. Oysa dış açık içinde bulunan ülkeler bakımından dengeyi sağlamanın diğer bir yolu da ülkeye döviz kazandırıcı işlemlerin özendirilmesidir.¹²⁰

Döviz kazandırıcı işlemler, mal ve hizmet ihracı ile yabancı sermaye girişlerini kapsar. Çoğu ülkelerde dış gelirler içinde en önemli yeri ihracat tutmakta olduğundan, ihracatın özendirilmesine özel bir önem verilir.¹²¹

İhracatçı firmalar ihraç ürünlerinin önceden serbest bölgelere getirip depolayabilmektedirler. Ayrıca bu bölgelerde ihraç ürünlerinin ithalatçıların talepleri doğrultusunda yeniden işlenmesi veya ambalajlanması gibi işlemler yapılabilmektedir. Bu sayede ihracatçılarımız zaman kazanmakta ve rekabet açısından avantajlı konuma geçmektedirler.¹²²

Mükelleflerin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının yüzde 40'ı "Ar-Ge (Araştırma Geliştirme) indirimi" olarak kurumlar vergisi matrahından indirilebilmektedir.¹²³

Aşağıda sayılan faaliyetler Ar-Ge faaliyeti olarak kabul edilmekte ve niteliğine göre bu harcamalar sabit kıymet ya da doğrudan gider kabul edilmekte, bunun yanında bu harcamaların yüzde 40'ı ekstra olarak vergi matrahından indirilebilmektedir.¹²⁴

¹²⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 493.

¹²¹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 493.

¹²² Toroslu, a.g.e., s. 66.

¹²³ A. Feridun Güngör, **Ekonomist Dergisi**, "Vergi tasarrufu mümkün mü?", 17-23 Aralık 2006, Yıl 16, 152273, sayı 2006/51, s. 64.

¹²⁴ Güngör, a.g.m., s. 64.

- Bilimsel ve teknolojik alanlardaki belirsizlikleri gidermek ve bunları aydınlatmak amacıyla, bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayacak yeni teknik bilgilerin elde edilmesi amacıyla yönelik faaliyetler.
- Yeni üretim yöntem, süreç ve işlemlerinin araştırılması veya geliştirilmesi amacıyla yönelik faaliyetler.
- Yeni ürünler, madde ve malzemeler, araçlar, gereçler, işlemler, sistemler geliştirilmesine yönelik olarak yeni yöntemler geliştirilmesi veya yeni teknikler üretilmesi amacıyla yönelik faaliyetler.
- Bir ürünün maliyetini düşürücü, kalite, standart veya performansını yükseltici yeni tekniklerin / teknolojilerin araştırılması amacıyla yönelik faaliyetler.
- Yeni ve özgün tasarıma dayanan yazılım faaliyetleri.

Eğer bu şekilde harcamalar varsa bu harcamalar, kurum bünyesinde kurulacak bir Ar-Ge departmanı vasıtasıyla belirli prosedürlere uyularak yapılırsa, önemli bir vergi tasarrufu sağlayabilir.¹²⁵

Özetle, ülkeler dış ödeme açıklarını denkleştirmek için yalnızca ulusal harcamaların kısılmasına ya da toplam harcamaların yabancı mallardan yerli mallara kaydırılmasına değil, yukarıda saydığımız ve bunlara benzer öteki işlemler yoluyla döviz gelirlerinin artırılmasına da büyük önem vermelidirler.¹²⁶

1.2.2.4. Devalüasyon

Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki ilk devalüasyonu 7 Eylül 1946'da gerçekleştirdi. 1 Dolar = 129 kuruş olan resmi dolar/TL paritesini 1 Dolar = 280 kuruş olarak değiştirdi. Böylece TL, dolar karşısında %54,3 oranında devalüe edilmiş oldu. Devalüasyon ile birlikte dış ticarete kısmi serbestleşmeye gidildi: İthalattaki

---

¹²⁵ Güngör, a.g.m., s. 64.

¹²⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 493-494.

kontenjanları, miktar kısıtlamaları ve tavan uygulamaları kaldırıldı. İç tüketim için çok gerekli olan tüketim malları dışında kalan malların ihracatı üzerindeki kotalar ve sınırlamalara son verildi. İki yanlı ticaret ve kliring uygulamalarının azaltılacağı ilan edildi. İthalat Birlikleri tasfiye edildi. Böylece, dış ticaretin Uluslararası serbest ticaret bölgelerine kaydırılması planlandı.¹²⁷

Bir ülkenin parası, ekonomik ve siyasi bağımsızlığının simgesidir. Tedavül zorunluluğunu siyasi iktidarın çıkardığı kanundan yani siyasi iktidarın gücünden alan milli para, o ülkenin sınırları dahilinde geçerlidir. Ancak, ülkelerin birbiriyle yaptıkları ticari ilişkilerde, milli paraların birbirine çevrilmesi zorunluluğu ortaya çıkar. İşte milli paraların birbirine çevrilmesi döviz piyasaları aracılığıyla gerçekleştirilir.¹²⁸

Paritenin Dolar/YTL ve Euro/YTL'ye olan etkisi ise teknik hareketler dışında son dönemde oldukça azalmış durumda. Hatta 2007 yılında aradaki korelasyonun daha da azalması bekleniyor. Bunun nedeni ise Türkiye'nin kendi riskleri. Piyasalara iki seçimin yanı sıra AB ile ilgili gelişmeler yön verecek. Bunun yanı sıra diğer gelişmekte olan ülkelerdeki hareketler de piyasayı etkileyecek. Bu noktada Dolar/YTL'nin 2007'de 1,45 seviyesinin üzerinde, Euro'nun ise 1,90-2 YTL bandında hareket etmesi bekleniyor.¹²⁹

Devalüasyon ulusal para olarak ülkedeki ithal mallarının fiyatını yükseltir, döviz olarak da ülkenin ihraç mallarını yabancılara karşı ucuzlatır. Dolayısıyla esneklik yaklaşımına göre, ithalat giderleri açısından, devalüasyondan beklenen etki, ithal mallarının yurtiçi talebini kısarak ülkenin döviz giderlerini azaltmasıdır. Buna "döviz tasarrufu sağlayıcı etki" de denebilir. Belirli orandaki bir devalüasyonun ne ölçüde döviz tasarrufu sağlayacağı, ithal mallarında ortaya çıkan fiyat artışları karşısında halkın yabancı mal talebini ne oranda kısacağına, yani ithal malları talebinin esnekliğine bağlıdır. Ya da geometrik olarak, talep eğrisi ne derece yatık

---

¹²⁷ M. Singer; **The Economic Advance of Turkey 1938-1960**, Turkish Economic Society Yayını, 1977, Ankara, s.15'den Şahin, a.g.e., s. 94.

¹²⁸ Dinler, a.g.e., 531.

¹²⁹ Behiye Selin Taner, **Ekonomist Dergisi**, a.g.e., ss. 30-31.

(dik) bir eğri konumunda ise devalüasyonun ithalatı kısıcıcı ve döviz tasarrufu sağlayıcı etkisi de o kadar yüksek (düşük) olur.¹³⁰

Devalüasyonun dış ticaret dengesini iyileştirici bir sonuç doğurması ise daha önce belirttiğimiz Marshall-Lerner Koşulu'na bağlıdır. Arz esnekliklerinin sonsuz olması varsayımı altında, bu koşul ithal mallarının yurtiçi talep esnekliği (e_m) ile ihraç malları dış talep esnekliği (e_x) toplamının Y'e eşit veya 1'den büyük olması şeklinde ifade edilir: $e_m + e_x \geq 1$.¹³¹

Yukarıda belirtilen ifadelerden ortaya çıkan sonuç, dış ticaret dengesinin sağlanabilmesinin her koşulda mümkün olmadığıdır. Kimi durumlarda ülkenin kendisinden kaynaklanan talep ve/veya arz sorunları, kimi zaman da diğer sorunlar bu dengenin sağlanmasını engellemektedir. Dolayısıyla yapılacak hesaplamalarda bütün bunların dikkate alınması gerekmektedir.

---

¹³⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 476-478.

¹³¹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 476-478.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU DENGESİZLİKLERİ, AÇIKLARIN SEBEPLERİ, POLİTİKALAR VE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER DENGESİ AÇIKLARININ KAYNAKLARI

2.1. ÖDEMELER BİLANÇOSU DENGESİZLİKLERİ

Bir ülkede ödemeler bilançosu fiili açıkları temin edilen dış krediler veya mevcut döviz rezervleri ile finanse edilecektir. Bu bakımdan ödemeler bilançosu açıkları ile resmi sermaye hareketleri arasında sıkı bir ilişki olduğu söylenebilir.¹³²

2.1.1. Dış Açık

Sık sık vurguladığımız gibi, ödemeler bilançosu açıkları ülkenin otonom dış dünya giderlerinin otonom dış dünya gelirlerinden daha büyük olması demektir. Cari işlemler ve sermaye işlemlerinin bir bölümü otonom niteliktedir. Bu işlemlerin yapılışı çeşitli nedenlere dayanır. Örneğin ithalat ve ihracat akımları Uluslararası fiyat farklılıkları, zevk ve tercihler, üretim teknolojisi, faktör donatımı vs. gibi etkenlere bağlıdır. Sermaye hareketleri de Uluslararası alanda yatırımların karlılığı, göreceli faiz farklılıkları, döviz kurlarında beklenen değişiklikler, ülkelerin siyasal ve ekonomik istikrarı gibi faktörlerle açıklanabilir.¹³³

Doğaldır ki, bütün bu etkilerin zaman içinde sabit kalması beklenemez. Bunların her birindeki ortaya çıkacak değişmelere bağlı olarak ülkenin dış denge durumu da değişir. O halde, bir ülkenin ödemeler bilançosu başlangıçta dengede olsa bile, zamanla bu denge sürüp gidemez. Normal olanı zaman içinde bir dış açık veya fazlanın ortaya çıkmasıdır.¹³⁴

1994 - 2003 yılları arasında toplam 18 milyar dolar cari açık verilirken, finans hesabında aynı miktarda, 18 milyar dolarlık bir sermaye girişi yaşanmış. Net

---

¹³² Şahin, a.g.e., s. 365.

¹³³ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 417.

¹³⁴ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 417.

hata noksan kaleminden gelen döviz, (Nereden geldiği belli olmayan döviz diyoruz ama aslında kayıt dışı ihracat döviz), toplam 5 milyar dolar. Buna IMF'den alınan toplam 21 milyar dolar da eklenince bu dönemde rezerv varlıklardaki artış 26 milyar dolar olmuş. Bu artışın 21 milyar dolarının IMF'den borç alındığının altını çizelim. Şimdi gelelim Temmuz 2003 sonrasındaki 3 yıllık döneme. İlginç nokta, bu dönemde de resmi rezervlerimiz 26 milyar dolar artmış. Ancak bir farkla. Bu artış IMF'ye yapılan toplam 13 milyar dolarlık ödemeden sonra gerçekleşen rezerv artışı. İlk dönemdeki, yani dokuz yıldaki 18 milyar dolarlık cari açığa karşılık bu dönemde cari açık rakamının 64 milyar dolara ulaştığını hatırlatalım. Bu 64 milyar dolarlık açığa karşılık finans hesabında 97 milyar dolarlık sermaye girişi gözleniyor. İlk dokuz senede bu rakam cari açığın boyutu ile eşitti, burada ise cari açıktan 33 milyar dolarlık bir fazlalık söz konusu. Buna net hata noksan kaleminden gelen 6 milyar dolarlık girişi de eklersek 39 milyar dolar rakamına ulaşıyoruz. Ki bu da zaten tanım gereği borç geri ödemeleri (mesela IMF'ye yapılan ödemeler) ve rezerv artışının toplamına eşit oluyor.¹³⁵ Tablo 2.1.

---

¹³⁵ TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)'dan Deniz Gökçe, **Akşam Gazetesi**, "Çözümleri Görelim, baylar, bayanlar!", Pazar, 15 Ekim 2006, s. 7.

Tablo 2.1.: Ödemeler Dengesi Gelişmeleri, Milyar Dolar

	<i>Tem. 94 - Tem. 03 -</i>	<i>Haz. 03 Ağu. 06</i>
<i>Cari İşlemler Hesabı</i>	-18	-64
<i>- İhracat</i>	284	228
<i>- İthalat</i>	-387	-321
<i>Dış ticaret dengesi</i>	-103	-93
<i>Hizmetler dengesi</i>	83	43
<i>Yatırım geliri dengesi</i>	-34	-18
<i>Cari transferler</i>	36	4
<i>Finans hesabı</i>	18	97
<i>Doğrudan yatırımlar, net</i>	7	24
<i>Portföy yatırımları, net</i>	-4	25
<i>Diğer yatırımlar, net</i>	15	48
<i>TCMB*</i>	7	-1
<i>Hükümet</i>	-15	-4
<i>Bankalar</i>	3	12
<i>Özel sektör, banka dışı kesim</i>	20	41
<i>Net hata ve noksan</i>	5	6
<i>Rezerv varlıklar (-artışı gösteriyor)</i>	-5	-39
<i>Resmi rezervler</i>	-26	-26
<i>IMF'ten finansman</i>	21	-13

◆ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB).

Kaynak : TCMB'dan Deniz Gökçe, **Akşam**, "Çözümleri Görelim, baylar, bayanlar!", Pazar 15 Ekim 2006, s. 7.

Son yıllarda mali küreselleşme ile birlikte mali krizler de sık sık ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun önemli bir nedeni, kısa süreli sermaye akımlarının faiz ve kur değişmesi olasılıklarına anında ve şiddetli biçimde tepkide bulunmasıdır. Özellikle yaşanan bütçe açıklarının yüksek faiz politikası izlenerek kısa süreli borçlanma ile karşılanması, bu ülkeleri mali krizlere karşı açık bir durumda bırakır.

Uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası ve bankacılık kesimindeki denetim ve düzenleme eksiklikleri, ülkeden kısa süreli sermaye çıkışının bir mali krize dönüşmesini kolaylaştırmaktadır.¹³⁶

Bu gibi durumlarda sorunun büyümesini önlemek için makro ekonomik dengesizliklerden (kurda aşırı değerlenme, yüksek enflasyon, ödemeler bilançosu açığında aşırı artış, sürdürülemez dış borçlar, vs. gibi) kaçınılması, yeterli ölçüde döviz rezervi bulundurulması, sermaye giriş ve çıkışlarının kotaya tabi tutulması gibi önlemler düşünülebilir.¹³⁷

Türkiye'nin borçları da gün geçtikçe artıyor. 2002 yılının Kasım ayında 87 milyar dolar iç, 120 milyar dolar dış borç olmak üzere toplam 207 milyar dolar borcu bulunan Türkiye'nin bugün 173,1 milyar dolar iç, 193,6 milyar dolar dış olmak üzere toplam 366,7 milyar dolar borcu oldu. Yani borçlarımız yüzde 77 arttı. Türkiye bu borç stokunu eritmediği sürece ekonomisini düzlüğe çıkarması mümkün değil. Bakıyoruz istatistiklere 1980 yılından 2005 yılı sonuna kadar Türkiye iç ve dış borç faizleri için 379,6 milyar dolar ödeme yapmış. Bu çok büyük bir rakam. 2005 yılı Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH)sı 360 milyar dolar olarak açıklandı. Demek ki, faize bir Türkiye üretimi kadar ödeme yapmışız.¹³⁸

Türkiye'nin risklerinden bir diğeri de sıcak para. Cari açığı söyledik az önce Türkiye cari açığı sıcak para ile finanse ediyor. Türkiye'ye giren sıcak para miktarı Ekim sonu itibariyle 60 milyar doları aştı. Geçmiş tecrübelerimiz de gösteriyor ki, sıcak paranın çıkışı büyük sıkıntılar yaşıyor. Türkiye, sıcak para politikalarının ilk büyük faturasını, kısa vadeli dış borçlar ve bankacılık sektörünün açık pozisyonları yüzünden 1994 krizinde ağır bir şekilde ödedi. Milli gelir 46,4 milyar dolar küçülerek 178,7 milyardan 132,3 milyara geriledi. Kişi başına gelir 820 dolar azaldı.¹³⁹

¹³⁶ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 419.

¹³⁷ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 419.

¹³⁸ Sinan Aygün, "Ankara Ticaret Odası Başkanı", **Yeniçağ'a Türkiye'de ekonomi ve siyasete ilişkin önemli değerlendirmelerde bulundu.**, http://www.haberbu.com/haber_detay.php?id=3564, 06.12.2006, Çarşamba.

¹³⁹ Sinan Aygün, "Ankara Ticaret Odası Başkanı", a.g.e. .

1998'deki sıcak para çıkışını izleyen 1999 yılında milli gelir 21,2 milyar dolar küçülerek 206,6 milyar dolardan 185,3 milyar dolara düştü, kişi başına gelir 376 dolar azaldı. 2001 krizinde ise milli gelir 54,3 milyar dolar azalarak 145,7 milyar dolara indi. Kişi başına gelir ise 842 dolar küçüldü.¹⁴⁰

İşlemlerin niteliğindeki bu farklılıklar, dış ödemeler dengesi konusunda da farklı kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu alanda başlıca üç ayrı dış denge tanımı vardır. Bunlar temel denge, likidite dengesi ve resmi rezerv işlemleri dengesidir.¹⁴¹

Temel denge (basic balance): Bu tanım, cari işlemler bilançosu ile uzun süreli sermaye bilançolarının toplamından oluşur. Başka bir deyişle, bu dış denge kavramına göre mal ve hizmetler, tek yanlı transferler ve uzun süreli sermaye, otonom işlemler olarak çizgi üstüne kaydedilir. Buna karşılık, kısa süreli sermayenin tümü ve resmi rezerv değişimleri de denkleştirici kabul edilerek çizgi-altında gösterilir.

Türkiye gibi bazı ülkeler dış ödemeler dengesizliklerinin tahmininde temel denge tanımını kullanırken, diğerleri bu kavramı yeterli bulmamaktadır. Örneğin ABD, son yıllarda kısa ve uzun süreli sermaye ayrımlarıyla ilgili istatistik yayımına son vermiş ve ödemeler bilançosuyla ilgili temel denge hesaplamalarından vazgeçmiştir.

Likidite dengesi (liquidity balance): Temel dengeye kısa süreli resmi sermaye dengesinin eklenmesiyle elde edilir. Başka bir deyişle, bu tanımlamada resmi rezervlerle resmi kısa süreli sermaye denkleştirici, bunların dışındakiler yani cari işlemler, uzun süreli sermaye ve kısa süreli özel sermaye otonom işlem olarak kabul edilir.

---

140 Sinan Aygün, "Ankara Ticaret Odası Başkanı", a.g.e. .

141 Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 414-415.

Resmi rezerv işlemleri dengesi (official reserve transactions balance): Bu dış denge tanımında, ülkenin yabancı resmi kuruluşlara olan kısa süreli sermaye borçları ile resmi rezerv işlemleri denkleştirici olarak çizgi altına kaydedilir.

Böylece resmi rezerv işlemleri dengesinde bütün özel işlemler çizgi üstüne konmuş olmaktadır.

2.1.2. Dış Fazla

Firmalar dış dünyaya mal ve hizmet ihraç ederler (E) ve dış dünyadan mal ve hizmet ithal ederler (M). İhracat ve ithalat arasındaki fark Net İhracat ($NE=E - M$) olarak adlandırılabilir. Eğer ihracat ithalattan küçükse, net ihracat negatif olacak ve bu dış ticaret açığının finansmanı için dış alemden borç alınacaktır, vice versa. Kuşkusuz, dış dünya ile faktör alışverişlerinden kaynaklanan faktör akımları da ortaya çıkar. Ülkeden dış dünyaya sermaye ve işgücü ihraç edilebileceği gibi, dış dünyadan ülkeye sermaye girişi ve işgücü girişi de olabilir.¹⁴²

Bazı resmi ihracat kredi programlarında, kredi ülkeden mal satın alan yabancı ithalatçılara verilir, onlar da bununla ihracatçıya ödeme yaparlar. Buna “alıcı kredisi” (buyer’s credit) adı verilir. Bazılarında ise resmi krediler doğrudan ülke ihracatçılarına verilir ve bu sayede ihracatçılar yurt dışındaki alıcılara vadeli satış yaparlar. Bu tip kredilere de “satıcı kredisi” (supplier’s credit) denmektedir. İkisi arasındaki temel fark, dış satış riskini kimin üstleneceğiyle ilgilidir. Birincisinde bu riski hükümet, ikincisinde ise ihracatçı yüklenmektedir. Çoğunlukla, hükümetler satıcı kredisi ile birlikte ihracat kredi sigortası da sağlarlar.¹⁴³

Dış denge bakımından önemli olan, belirli bir dönem boyunca (tercihen bir yıl içinde) toplam gelir ve giderlerin birbirine eşitlenmesidir. Bazen dış dengenin sağlanması bir yıldan daha uzun, örneğin iki ya da üç yıllık dönemleri kapsayabilir. Bu, özellikle konjonktür dalgalanmaları durumunda görülür. Konjonktürün

¹⁴² Osman Aydoğuş, *Girdi-Çıktı Modellerine Giriş-Teori ve Uygulama*, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Ankara, 1999, s. 11.

¹⁴³ Seyidoğlu, *Uluslararası Finans*, a.g.e., s. 440.

genişleme aşamasında ödemeler bilançosunda bir açık, daralma aşamasında ise bir fazla ortaya çıkar. Fakat dönem içerisinde ortalama olarak dış fazlalıklarla dış açıklar birbirini karşılıyorsa, yine de ciddi bir dış açık veya fazla sorunu yaşanmaz.¹⁴⁴

Gümrük Birliği sonucu ihracat artışı beklentisi doğrudan olumlu etkidir. Birlik üyeliğinin olumlu dolaylı etkileri de olacaktır. Bunlardan birisi ihracat artışının yatırımları, üretimi ve istihdamı uyarmasıdır. Ancak ihracat artışının sabit sermaye yatırımlarını ve ülke içi global üretimi artırması için bazı koşulların oluşması gerekir. Öncelikle ihracat artışının sabit sermaye yatırımlarını uyarması ve yatırımların üretken sektörlerle kayması için ekonomide istikrarın sağlanmasına ihtiyaç vardır.¹⁴⁵

Yukarıdaki açıklamaları özetlersek, dış ödemeler bilançosu dengesizlikleri dış açık (deficit) veya dış fazla (surplus) şeklinde kendini gösterir. Bu dengesizlikler bilanço dönemi içinde yapılan otonom ekonomik işlemlerin sonucudur. Otonom kalemler, bölümün girişinde de belirtildiği üzere, ekonomik ve ticari hayatın normal işleyişi ile kendiliğinden gerçekleşen işlemlerdir. Oysa denkleştirici işlemler, otonom işlemlerin yol açtığı bir açık veya fazlayı dengeleme amacıyla ortaya çıkarlar. O bakımdan otonom işlemlere “açık yaratıcı” (gap-making), denkleştirici olanlara “açık-kapayıcı” (gap-filling) işlemler de denildiğini biliyoruz.¹⁴⁶

2.2. ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) AÇIKLARININ SEBEPLERİ

Cari işlemler dengesinin fazla vermesinde iki faktör önemli rol oynamıştır. Bunlar dünya petrol fiyatları ile reel GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) büyüme oranında görülen düşüşlerdir. Dünya petrol fiyatlarının düşmesi ile petrol ithalatı için yapılan harcamalar önemli oranda azalmış bulunmaktadır. Diğer taraftan reel GSMH büyüme oranı 1997 yılının ilk 9 ayında yüzde 8.2 olarak gerçekleşirken büyüme hızı 1998 yılı içinde yüzde 1.9'a düşmüş, bu gelişme sonunda da ithalat talebi önemli oranlarda azalmıştır. Bilindiği üzere ithalatımızın büyük kısmını ara malları ile

---

¹⁴⁴ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 417.

¹⁴⁵ Şahin, a.g.e., s. 413.

¹⁴⁶ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 413.

sermaye malları ithalatı oluşturmaktadır. Ocak-Eylül döneminde ara mallarının toplam ithalat içindeki payı yüzde 65.4 iken bu oran yatırım mallarında yüzde 22.5'tir. 1998 yılının ilk 9 ayında ara malları ithalatı yüzde 3.1 oranında azalırken sermaye malları ithalatı da aynı dönemde yüzde 1.2 oranında azalmıştır. Her iki gelişme de milli gelir büyüme hızında görülen azalma ile yakından ilgilidir.¹⁴⁷

Dış ödemeler dengesi açıklarının ortadan kaldırılması için izlenmesi gereken en sağlıklı politika, açıkların çıkmasını önleyici, ekonomideki yapısal bozukluğu tedavi edici politikadır. Böyle bir politika, ihracatın ve dolayısıyla döviz girdisinin artırılmasına yönelik olmalıdır. Bu politika amaçları arasında, ihracatçıların eğitilmesi, ihracatçılara düşük faizli kredi verilmesi, ucuz girdi temini, ihracatla ilgili formalitelerin basitleştirilmesi vb. sayılabilir.¹⁴⁸

Dış dengesizlik doğruna faktörler bazı genel gruplara ayrılabilir: Yapısal nedenler, iktisadi dalgalanma, geçici nedenler ve döviz spekülasyonu gibi.¹⁴⁹

Sermayenin gelişmekte olan ülkelere döngüler halinde girişi ve çıkışı çok iyi incelenmemiş bir konudur. Suter, teknoloji devrimlerinin uzun dönemdeki ritminin bu döngülerde rol oynuyor olabileceğini öne sürüyor. Örneğin otomobil ve daha sonra da bilgisayarın ticari hale gelmesi zengin ülkelerde büyük yatırım patlamalarına yol açmış, borç vermek isteyenlerin kendi ülkelerinde çok sayıda karlı fırsat bulmasına yol açmıştır.¹⁵⁰

---

¹⁴⁷ Sübidey Togan, **Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesi**, a.g.e., s. 57.

¹⁴⁸ Dinler, a.g.e., s. 531.

¹⁴⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 416-417.

¹⁵⁰ Christian Suter, **Debt Cycles in the World Economy: Foreign Loans, Financial Crises, and Debt Settlements, 1820-1990** (boulder, CO: Westview Pres, 1992), not 8, s.34-38'den, Lester R.Brown, Christopher Flavin, Hilary French, Linda Starke, **Dünyanın Durumu, 2001**, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları: 35, Worldwatch Enstitüsü Raporu, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, s. 220.

2.2.1. Ekonominin Yapısından Kaynaklanan Sebepler

Uluslararası ticaret, ülke içerisinde gerçekleşen ticari faaliyetlerden tamamen farklıdır. Uluslararası ticaretin, ulusal ticaretten farklılığı iki noktada toplanabilir:¹⁵¹

- Uluslararası ticaret, farklı ülkeler arasında gerçekleşen mal ve hizmet değişim sürecini ifade eder. Uluslararası ticaret, ulusal ticaretten farklı olarak çeşitli politik kısıtlamaların yanı sıra tarifeler ve kotalar ile sınırlandırılır.

- Uluslararası ticarete ödemeler, çoğunlukla, USD (Birleşik Devletler Doları) ve Euro gibi en çok kabul gören paralar ile gerçekleştirilir. Ticaret yapan ülkeler, olası risklere karşı korumak amacıyla bu yola başvururlar.

Ne Türkiye'deki ne de Körfez ülkelerindeki firmalar arasında birbirlerinin pazarı, ürünleri, vb. hakkında yeterli bilgiye sahip olanlar fazladır. Bu nedenle Türkiye'den bölgeye ihracat yapanlar esas olarak Orta Doğu'ya dönük çalışan orta boy firmalar olup, gerek bunların gerekse pazara girmek isteyen diğer şirketlerin de pazara giriş, tutundurma, tanıtım, vb. unsurlar ve zaman boyutu hakkında yeterli bilgi sahibi oldukları söylenemez.¹⁵²

Körfez firmaları bakımından ise bilgi açığı Türkiye hakkında ne güzel düzey ne de malların nitelikleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmamak şeklinde kendini göstermektedir. Bunun sonucu teknoloji yoğun ürünlerin ithalinde çekingenlik oluşmakta, "Türk Malı" imajının parasal karşılığı "düşük fiyat beklentisi" olmaktadır.¹⁵³

Ulusal ekonomide uygulanan harcama genişletici politikalar (tüketim ve yatırım harcamalarının artırılması), hem ihraç mallarına, hem de ithal mallarına olan

¹⁵¹ Osman Z. Orhan; Seyfettin Erdoğan, **İktisada Giriş**, İstanbul, 2005, Avcı Ofset, s. 403.

¹⁵² Cengiz Ersun, Selçuk Tayfun Ok, Tamer Kayacıklı, Tezer Palacıoğlu, **Körfez Ülkeleri İhracat Pazar Araştırması**, İstanbul Ticaret Odası 1882, Yayın No:2001-22, İstanbul, Ağustos 2001, s. 215.

¹⁵³ Ersun, Ok, Kayacıklı, Palacıoğlu, a.g.e., s. 215.

iç talebin yükselmesine neden olur. Bu da dış ödeme açıklarına yol açar veya mevcut açıkları daha da büyütür. Ayrıca, içeride fiyatlar artarken merkez bankası müdahaleleriyle kurların yeterince yükselmesine izin verilmemesi, ulusal paranın aşırı değerlenmesiyle sonuçlanır. Aşırı değerlenme ise yabancı para cinsinden ihracatı pahalılaştırdığından ihracat gelirlerini azaltıcı, ulusal para cinsinden yabancı malları göreceli olarak ucuzlattığından da ithalat talebini uyarıcı etki doğurur.¹⁵⁴

Bazı kritik hammaddeler yönünden aşırı derecede dışa bağımlı olunması da bir başka etkendir. Bu gibi ülkeler, kendi denetimleri dışında dünya hammadde fiyatlarında ortaya çıkabilecek artışlardan şiddetle etkilenirler. Dünya Enerji Buhranı sırasında petrol ithalatçısı durumundaki az gelişmiş ülkelerin büyük dış açık ve dış borç sorunlarına sapmaları bunun açık bir örneğidir.¹⁵⁵

İthalatın ihracatı önemli ölçüde aşması nedeniyle oluşan dış ticaret açığı ile genel olarak bundan etkilenerek oluşan cari açığın giderilmesi çerçevesinde ithalatın (dolayısıyla yatırım ve tüketim talebinin) kısılması ve/veya ihracatın artırılması önerilmekte, söz konusu açık veya açıkların bu uygulamalar sonucunda giderilememesi halinde ülkeye sermaye girişinin sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Açığın bu şekilde giderilmeye çalışılması ilk planda büyüme oranı üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Açığın fiziksel (ihracat) ve/veya parasal (sermaye) akımlarla giderilememesi halinde döviz kurunun doğal bir mekanizma olarak harekete geçerek söz konusu dengesizliği gidereceğinden, yani döviz kurlarının yükseleceğinden endişe edilmektedir. Bu tür tespit, öneri ve endişeler yerinde olmakla birlikte soruna, oluştuktan sonra çözüm bulmaya yönelik ifadeleri içermektedir. Ayrıca gerek ihracatın artırılması gerekse sermaye akımının sağlanması kolay değildir. İhracatın bir trend çerçevesinde artırılması konusunda ihracatçıların devletin somut bir şekilde yol göstericiliğine ve yardımına ihtiyacı vardır. Sermaye akımının sağlanabilirliği ise devletin gelir kaygıları ve siyasi otoritenin prim kaybetmesi pahasına ilgili mevzuatın yeniden düzenlenmesinden geçmektedir.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Seydoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 417-418.

¹⁵⁵ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 417-418.

¹⁵⁶ Okan Altınakar, “**Dış Ticaret Açığı ve Cari Açık**”: *Açığın Yönetimi Sorunu*, 03.01.2006, <http://www.finanskulup.org.tr/htm/makale/okan-altınakar.htm/> erişim: 08.11.2006, Çarşamba.

Zaman boyutu içinde ticarete konu olan malların ilgili tarafların mukayeseli üstünlükleri, ulaştırma masrafları, faktör maliyetleri, vs. gibi unsurların da etkisiyle dinamik bir tarzda değişme geçireceği tabiidir.¹⁵⁷

Son yıllarda Türkiye'nin ihracatında geleneksel ürünler (yaş meyve ve sebze, tekstil, demir-çelik) ağırlık taşımakta olmasına rağmen, "Türk malı" imajının -bilgi açığının kapanmasıyla birlikte- düzelmesi sonucu ihracatımız artmaktadır. Denilebilir ki Körfez pazarı geleneksel ürünlerimiz için doymuş olmaktan henüz çok uzaktır.¹⁵⁸

Bununla birlikte hazır/paketlenmiş gıda ile elektronik cihazlar gibi markalı ve "teknoloji" içeren ürünlerin de piyasaya girmekte olduğu gözlenmektedir. Enformasyon problemlerinin giderilmesi bu konuda önem taşımaktadır.¹⁵⁹

2.2.2. Ekonomik Dalganmalar

Sermaye hareketlerini serbestleştirme, gelişmekte olan ülkelere fon sağlamada önemli bir işlev görmekte ancak aynı zamanda bir istikrarsızlık kaynağı da olabilmektedir. Yabancı yatırımcı bu piyasalardan çekilmeye başladığı zaman tüm dengeler altüst olmakta ve ortaya finansal kriz çıkabilmektedir.¹⁶⁰

İktisadi dalgalanmalar (economic cycles), ilgili ülkelerin dış denge durumları bakımından önemli sonuçlar doğurabilir. Ulusal ekonomiden kaynaklanan bir dalgalanmanın genişleme aşamasında gelir ve harcamalar artıp fiyatlar yükseleceğinden ödemeler bilançosu açık verir. Daralma aşamasına girildiğinde, bu faktörlerde tersine bir gelişme görülür ve bir dış fazlalık ortaya çıkar. Eğer

---

¹⁵⁷ Ersun, Ok, Kayacıklı, Palacıoğlu, a.g.e., s. 215.

¹⁵⁸ Ersun, Ok, Kayacıklı, Palacıoğlu, a.g.e., s. 215.

¹⁵⁹ Ersun, Ok, Kayacıklı, Palacıoğlu, a.g.e., s. 215.

¹⁶⁰ Berber, a.g.e., s. 347.

dalgalanma boyunca görülen bu açık ve fazlalar birbirine eşitlenmiyorsa ülke ciddi dış ödeme sorunları içine sürüklenebilir.¹⁶¹

Bir ülkenin dış dengesi, yabancı ülkelerdeki dalgalanmalardan da etkilenebilir. Şöyle ki, karşı ülkenin yüksek konjonktür içinde bulunması, onun ticaret ortağının dış denge durumunu olumlu, karşı ülkenin durgunluk veya gerileme içinde bulunması ise olumsuz yönde etkiler. Kuşkusuz iki ülkenin, konjonktürün aynı veya değişik aşamalarından geçmeleri her birinin ödemeler bilançosunu farklı şekillerde etkileyecektir.¹⁶²

Ekonomik krizlerin en çok yaşandığı ülkelerin Asya ve Latin Amerika ülkeleri olduğu gözlenmektedir. Finansal kriz, 1994 yılında Meksika'da, 1997 yılında Doğu Asya'da, 1998 yılında Rusya ve Brezilya'da ve 2000-2001'de Türkiye'de görülmüştür.¹⁶³

---

¹⁶¹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 418.

¹⁶² Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 418.

¹⁶³ Berber, a.g.e., s. 347.

2.2.3. Geçici Nedenler

Dış dengeyi bozan bir grup gelişme de geçici (arızı, occasional) faktörler diye nitelendirilebilir. Bunlar beklenmedik şekilde ortaya çıkan ve ilgili ülkelerin denetimleri dışında kalan olay, durum veya faktörlerdir.¹⁶⁴

Türkiye gibi, yeni sanayileşen, toprakları oldukça geniş, iklim çeşitliliğine ve doğal yerüstü ve yeraltı kaynak zenginliğine sahip, ekonomik sektörler arasında faktör verimliliği ve kişi başına katma değer farklılığı çok açık olan, bölgesel kalkınma farklılığını ortadan kaldıramamış bir ülkede milli gelirin bireysel ve fonksiyonel dağılımı kadar bölgesel dağılımı da incelemeye değer.¹⁶⁵

Bir ülkede ekonomik bölgelerin gelişme düzeylerini ekonomik, sosyal, tarihsel, coğrafi, iklimsel ve stratejik faktörler belirlemektedir. Bölgesel dengesizliği ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği şeklinde dar ve öz bir biçimde ifade etmek mümkündür.¹⁶⁶

Bir kısmı kendi kendini giderici nitelikte (reversible) olup, anormal koşullar ortadan kalkınca dış denge üzerindeki baskılar da yok olur. Diğerleri ise daha köklü etki yaparlar. Bunlar hem dolaysız, hem de dolaylı yünden dış açıkların artmasına neden olabilirler. Dünya hammadde fiyatlarındaki yükselme bu grupta düşünülebilir. Petrol fiyatlarındaki şiddetli artışlar, ithalatçı ülkelerin dış alım giderlerini doğrudan ve dolaylı yükseltmişti.¹⁶⁷

Ayrıca bir yıl kötü hava koşulları, su baskını, kuraklık vs. gibi nedenlerle ihracatın azalması veya ithalatın beklenmedik şekilde artması da geçici faktörler arasında belirtilebilir. Bu koşullar düzelince dış denge üzerindeki olumsuzluklar da ortadan kalkar.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 418.

¹⁶⁵ Şahin, a.g.e., s. 539.

¹⁶⁶ Şahin, a.g.e., s. 539.

¹⁶⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 416-419.

¹⁶⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 416-419.

Hammadde ve Malzeme Unsuru:

İstihsalde kullanılan hammadde ve malzemenin kalitesinin geliştirilmesi veya hammadde israfı, bakiye ve kaybının azaltılması gerekir. İyi hammadde ve malzeme ile daha az işçi, daha çok makine kullanabilir, birim maliyeti düşer veya kıymet itibariyle verim artabilir. Standardizasyonun bu hususta büyük önemi vardır. Ülkemizde TSE (Türk Standartları Enstitüsü) bu sahada çalışmaktadır.¹⁶⁹

2.2.4. Döviz Spekülasyonu ve Mali Krizler

Döviz spekülasyonu ve mali krizler: Spekülatif amaçlı, kısa süreli sermaye fonlarının ülkeye giriş ve çıkışları da dış dengeyi ciddi olarak etkiler. Örneğin, ulusal parada değer kaybının beklendiği durumlarda yoğun biçimde döviz satın alınması, veya dışarıdaki yüksek faiz oranlarından yararlanmak için fonların kitleler halinde yurtdışına ihraç edilmesi, dış açık sorununun boyutlarını büyütür.¹⁷⁰

Son yıllarda mali küreselleşme ile birlikte mali krizler de sık sık ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun önemli bir nedeni, kısa süreli sermaye akımlarının faiz ve kur değişmesi olasılıklarına anında ve şiddetli biçimde tepkide bulunmasıdır. Özellikle yaşanan bütçe açıklarının yüksek faiz politikası izlenerek kısa süreli borçlanma ile karşılanması, bu ülkeleri mali krizlere karşı açık bir durumda bırakır. Uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikası ve bankacılık kesimindeki denetim ve düzenleme eksiklikleri, ülkeden kısa süreli sermaye çıkışının bir mali krize dönüşmesini kolaylaştırmaktadır.¹⁷¹

Bu gibi durumlarda sorunun büyümesini önlemek için makro ekonomik dengesizliklerden (kurda aşırı değerlenme, yüksek enflasyon, ödemeler bilançosu açığında aşırı artış, sürdürülemez dış borçlar, vs. gibi) kaçınılması, yeterli ölçüde

---

¹⁶⁹Sabahaddin Zaim, İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi, **Çalışma Ekonomisi**, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 9. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992, s. 242.

¹⁷⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 419.

¹⁷¹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 419.

döviz rezervi bulundurulması, sermaye giriş ve çıkışlarının kotaya tabi tutulması gibi önlemler düşünülebilir.¹⁷²

1990'lı yıllardan bu yana dünyada giderek artan sıklıkta finansal krizler yaşanmaktadır. Bu krizler daha çok az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde görülmektedir. Çünkü Uluslararası finansal piyasaların giderek artan entegrasyonu gelişmekte olan ülkelerin finansal krizlere maruz kalabileceği bir ortam yaratmaktadır. Son yıllarda yaşanan krizler, genel olarak krizin ortaya çıkışında etkili olan faktörlere göre çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Başlıca kriz türleri; mali krizler, döviz krizi, bankacılık krizi ve dış borç krizi biçiminde sıralanabilir.¹⁷³

2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında yaşanan mali krizler, “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile aşılmaya çalışılmıştır. Temel yapısal reformların sürdürülmesi çabalarının yanı sıra; makro ekonomik göstergelerdeki istikrarsızlığı gidermek programın temel amacıdır. Para ve maliye politikası uygulamaları ekonomideki belirsizlik ortamını kırma yönünde yönlendirmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda 2002 yılı boyunca makro ekonomik hedeflerle tutarlı bir parasal genişleme stratejisi sürdürülmüştür. Başka bir ifade ile, gelecek ile ilgili belirsizlikleri azaltmak amacıyla, yürütülmeye çalışılan “parasal hedefleme politikası” çerçevesinde, Merkez Bankası bilanço kalemi olan para tabanının artışı hedef değişken olarak saptanmış ve programın nominal çapası olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁴

---

¹⁷² Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 419.

¹⁷³ Gülten Demir, **Asya Krizi ve IMF**, Der Yayınevi, İstanbul,1999, s.65'den Berber, a.g.e., s.345.

¹⁷⁴ TCMB, Yıllık Rapor, 2002, ss.75-105 (TCMB, Yıllık Raporlar, 1980-2002)'den Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s. 387.

2.3. ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) AÇIKLARINDA YÜRÜTÜLEBİLECEK POLİTİKALAR

Ülkemizde ithalat ve ihracat işlemlerine devletin katkısı genel olarak yasal düzenlemeler bazında gerçekleşmektedir. Oysa, kamu, sahip olduğu kaynaklar ve organizasyon gücü çerçevesinde ithalatçı ve ihracatçılara daha kapsamlı hizmet sunulabilecek durumdadır.¹⁷⁵

İthalat ve ihracat, diğer bir yönüyle dış ticaret açığı veya cari işlem açığı sorunlarının çözülebilmemesinin ilk adımını, ilgili kamu kurumları ile sanayi ve ticaret odaları arasında “somut” ve “tarihlendirilmiş tamamlanma evrelerini” içeren, belirli çalışma sistematığına sahip bir platform düzenlenmesi oluşturacaktır. Platformun çalışmalarını tamamlaması açısından zamanın kısıtlayıcı bir faktör olarak ön plana çıkmaması gerekmektedir.¹⁷⁶

2.3.1. Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Finanse Etmek

Ödemeler bilançosundaki açıklar karşısında ülkelerin izleyecekleri yollar, bu açıkları finanse etmek, baskı altına almak, ya da tedavi edici önlemler üzerinde durmak şeklinde özetlenebilir. Açıkların finanse edilmesi, yukarıda belirtildiği gibi resmi döviz rezervlerini kullanılmasını gerektirir. Böyle bir yol açıkların düzeltilmesi yönünde önlem almaya gerek duyulmaması demektir.¹⁷⁷

Fakat ülke kaynakları sınırsız değildir, sahip olunan dış rezervler ne kadar büyük olursa olsun, er geç tükenebilirler. Ayrıca dış borçlanmaların da bir sınırı vardır. O bakımdan uzun süreli açıkların finanse edilmesi değil, tedavi edilmesi gerekir.¹⁷⁸

---

¹⁷⁵ Altunakar, Okan, a.g.m.

¹⁷⁶ Altunakar, Okan, a.g.m.

¹⁷⁷ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 419.

¹⁷⁸ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 419.

Bu anlatılanlar kuşkusuz sabit kur rejimlerine özgüdür. Serbest değişken kur sistemlerinde, döviz kurları arz ve talep gelişmelerine karşı gerekli uyumu sağlayarak dengesizlikleri kendiliğinden giderici etkide bulunur.¹⁷⁹

Açığın finansmanı - (kısa sürede ve aniden ortaya çıkabilecek risk)

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de bolca görülen bu riskin soruna dönüşmesi, cari denge açığını yükselten yabancı sermaye girişinin ne kadar ‘kalıcı’ ya da ‘sürdürülebilir’ olduğuna bağlıdır. Sürdürülebilirlik kavramını tanımlamak çok güçtür. Kısa vadeli spekülasyon sermaye girişi de olsa koşullar uygunsa uzun yıllar ekonomiyi finanse etmeye devam edebilir. Yine de kalıcı sermaye olarak ‘sabit sermaye yatırımları’ kastedilir ve cari denge açığının ne kadarının bu şekilde finanse edildiğine bakılır.¹⁸⁰

Spekülasyon sermayenin yurtdışına çıkmasıyla gelebilecek kur düzeltmelerinin bankaların açıklarını kapamak için döviz talep etmeleriyle krize dönüşmesi olasılığı azaldı. Gelişmiş ülke merkez bankaları global likiditeyi daha iyi yönetmeye başladılar. Özetle, yüksek cari denge açığının finansmanı daha kaliteli hale geldi, kısa vadede finansmanın kesilmesi olasılığı azaldı.¹⁸¹

2.3.2. Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Baskı Altına Almak

Dış açıklar durumunda izlenebilecek diğer bir yöntem de dış ticaret ve kambiyo politikası araçlarını harekete geçirmektir. Yani, hükümetler gümrük vergileri, kotalar ve yasaklamalarla ithalatı kısıtlamaya çalışırken, kambiyo denetimi ile de ülkeden döviz ve sermaye çıkışını kısıtlarlar. Fakat bütün bu önlemler dış açıkları ancak baskı altına almaya yarar; gerçekte ise açıklar giderilmiş olmazlar.¹⁸²

¹⁷⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 419.

¹⁸⁰ Altunakar, Okan, a.g.m.

¹⁸¹ Altunakar, Okan, a.g.m.

¹⁸² Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 420.

Bilindiği gibi, kaimeler, faizli iç istikraz tahvilleri idi, tek ayrıntısı beş kuruşa kadar kupürleri olması idi. 1845 yılında, bütün altın ve gümüş ve hatta bakır para stokunun, dış ticaret açığının sebep olduğu tediye açığını karşılamak üzere Avrupa'nın başlıca sanayi ülkelerine gitmesi, gerek dış ve gerek iç ticareti paralize etmişti.¹⁸³

Bir ülkenin sürekli biçimde dış ticaretini kontrol altında tutarak ve etkin koruma tedbirleri uygulayarak ithal ikameci sanayileşme modelini uygulamaya devam etmesi mümkün değildir. Türkiye'nin 1970'li yılların ikinci yarısında krası karşıya kaldığı ekonomik bunalımın temel nedenlerinden birisinin uyguladığı ithal ikameci sanayileşme modeli olduğu ileri sürülmüştür.¹⁸⁴

Ekonomik küreselleşme, ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklerde önemli bir kaymaya neden olmuştur. Bir ülkenin diğer bir ülke karşısındaki rekabet pozisyonu gittikçe artan bir biçimde insan kaynaklarının kalitesiyle, bilgiyle, üretim sürecine uygulanan bilim ve teknolojiyle belirlenir hale geliyor. Bol işgücüne ve hammadde kaynaklarına sahip olmanın sağladığı karşılaştırmalı üstünlük, nihai mallardaki katma değerlerinin payındaki azalma ile birlikte giderek önemsizleşmektedir. Geri döndürülmesi zor olan bu süreç, gelişmekte olan ülkelerin yalnızca ucuz işgücü ve doğal kaynaklara dayanarak kalkınmalarını giderek güçleştirmekte. Ayrıca gelişmiş ülkelerin ithalatı kısıtlamak için başvurdukları yeni korumacı yöntemler de gelişmekte olan ülkelerin ihracata dayalı büyüme stratejilerinin başarı performansını etkilemektedir.¹⁸⁵

---

¹⁸³ Haydar Kazgan, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, Yapı Kredi Yayınları, YKY, 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1995, s. 121.

¹⁸⁴ T.Berksoy; **1980'lerde Dış Ekonomik İlişkiler**, Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler; R. Kuruç (ed.); Türkiye Ekonomisi 1980-1985 içinde s.131'den ŞAHİN, a.g.e., s. 359.

¹⁸⁵ Berber, a.g.e., s. 383.

2.3.3.Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Yapısal Çözümlerle Gidermek

Üçüncü yol da açıkların tedavisi, önce uygulanan kur politikasının gözden geçirilmesini gerektirir. Dış dengesizliklerin önemli bir nedeni, çoğu kez uygulanan kur politikasıdır. Merkez bankasının kur istikrarını sağlamak gerekçesiyle piyasaya yaptığı müdahaleler, ulusal paranın aşırı değerlenmesi (döviz kurunun düşük tutulması) sonucunu doğurmuş olabilir. Dolayısıyla eğer ortada böyle bir durum varsa, merkez bankası döviz kurunun piyasada denge değerini bulacak biçimde değerinin yükselmesine izin verilmelidir.¹⁸⁶

Bunun yanında ihracatın artırılabilmesi için kısa ve uzun dönemde alınabilecek başka önlemler vardır. Kısa dönemde örneğin, ihracatçının dış piyasalar konusunda bilgilendirilmesi, ihracat üretimine ucuz girdi ve kredi sağlanması, ihracat bürokrasisinin önlenmesi, vs. üzerinde durulabilir.¹⁸⁷

Uzun dönemde ise konu daha çok kalkınma politikalarıyla ilgilidir. İhracata yönelik bir kalkınma modeli, kaynakların dinamik karşılaştırmalı üstünlüklere göre dağıtımını, dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesini ve Uluslararası işbölümüne gidilerek ekonominin dünya piyasası ile bütünleştirilmesini gerektirebilir.¹⁸⁸

Reel sektöre olan etkisi - (uzun sürede ortaya çıkabilecek risk)

Yüksek cari denge açığı uzun süre devam ediyorsa yerli para birimi güçleniyor ve imalat sanayinin global rekabet gücü azalıyor demektir. İmalat sanayi buna karşı önlem almaya çalışır.¹⁸⁹

Olumlu önlemler, operasyonel verimliliğin arttırılmasına yöneliktir. Şirketler maliyetleri arttırmadan daha fazla üretim yapıyor hale gelir, üretimin birim maliyeti geriler. Satış fiyatları aynı kalsa ve hatta düşse bile kar marjları etkilenmeyebilir.

¹⁸⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 420.

¹⁸⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 420.

¹⁸⁸ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 420.

¹⁸⁹ Altunakar, Okan, a.g.m.

Yeni teknoloji yatırımlarıyla işçiliğin payı azaltılır ve enerji kullanımı etkinleştirilir. Ekonomi düşük enflasyonla yaşamasını öğrenir. Ama bu tür bir verimlilik artışının uzun süre devam etmesi zordur. Bir kerelik önlemler bir süre sonra biter. İşçiler artan verimlilikten pay almak isterler ve zam talepleri artar. Rakip ülkelerde de verimlilik artışları yüksekse rekabetin şiddeti azalmaz. İmalat sanayiinin kar ederek çalışabildiği bir ortam oluşmazsa ‘istikrarlı büyüme süreci’ de ortaya çıkamaz.¹⁹⁰

Olumsuz önlemler ise kayıt dışına çıkılarak yüksek vergilerden kaçınılması, pahalılaştıran yerli üretimden tedarik yerine ucuzlayan ithalata yönelmesi, üretimde kaliteden taviz verilmesi, üretimin daha düşük maliyetli üretim yapılabilecek ülkelere taşınması ve döviz cinsi borç kullanılarak finansman maliyetinin düşürülmesi (kur riski ve borçluluk oranında artış) şeklinde ortaya çıkar.¹⁹¹

Eğitim yatırımlarının iktisadi etkinliğini içsel ve dışsal olarak iki bölümde inceleyen Psacharopoulos-Woodhall, dışsal etkinliği de iki noktada değerlendirmektedir. Birinci nokta, eğitim kurumlarının ekonominin düzgün gidişini sağlayabilecek beceri ve yeteneği oluşturabilmesi, okuldan ayrılan veya mezun olanların beklediği gelire sahip olacağı, becerilerini kullanacağı alanlarda istihdam edilerek iş piyasasında eritilebilmesidir. Diğer nokta ise, sosyal getiri olarak tanımladığı eğitilmiş işçilerin yüksek verimliliğinin ölçülerek tespit edilen ekonomik faydasıyla eğitim yatırımlarının maliyeti arasındaki dengedir. Psacharopoulos-Woodhall, eğitim yatırımlarının sosyal getirisini beşeri sermaye stoku düşük ve gelişmekte olan ülkeler açısından hala çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde, ilköğretim eğitiminin özel getirisinin orta ve yüksek okul eğitiminin özel getirisine göre daha fazla olduğuna da değinen Psacharopoulos-Woodhall, bunun sebebini orta ve yüksek eğitimin maliyetlerinin yüksekliğine bağlamaktadır. Eğitimin özel getirisinin sosyal getirisinden bir hayli yüksek olduğuna değinen yazar, aileler ve öğrenciler için hala yüksek seviyede karlılığı olan eğitimin nasıl finanse edileceği sorusunu ön plana çıkarmaktadır.¹⁹²

---

¹⁹⁰ Altunakar, Okan, a.g.m.

¹⁹¹ Altunakar, Okan, a.g.m.

¹⁹² George Psacharopoulos, “Returns to Education: An Updated International Comparison”, in Blaug, Mark (ed.), The Economic Value of Education: Studies in the Economics of Education, Edward Elgar Publishing Ltd., Cambridge, 1992, s.89’ dan, İbrahim Güran YUMUŞAK, Beşeri

1980 sonrası dönemde ihracat rejimi, ihracatı özendirme ve artırma temel amacına göre düzenlenmiştir. 1980'li yıllarda ihracata sürekli yeni mali teşvikler uygulanmıştır. Bunların başlıcaları ihracata vergi iadesi, ihracata kredi, ihracatın vergi, resim ve harçlardan istisnası ve ihracata döviz kullanma kolaylıklarıdır. İhracatçılara ‘vergi iadesi’ adı altında, ülkeye kazandırdıkları dövizin Türk Lirası (TL) karşılığı üzerinden ihracat türlerine ve miktarına göre değişen oranlarda doğrudan ödemeler yapılmıştır. Vergi iadesi uygulamaları 1983-1989 (Nisan) döneminde ihracatın artmasında oldukça etkili olmuştur. Vergi iadesi sistemine 1989 Nisanında son verilmiştir.¹⁹³

Kamu açıklarının reel anlamda ortaya çıkardığı temel sorun, özel sektör yatırımlarının ve net ihracatın azalmasıdır. Bu değişiklikler faiz oranları ve döviz kurları aracılığı ile meydana gelir. Faiz oranları, tasarruf sahiplerinin paralarını hane halkına kiraladıkları ve şirketlerin yatırımlar için istedikleri fonları elde ettikleri borçlanma piyasasında belirlenir. Ulusal tasarruftaki azalış, ödünç alanlar için, ödünç verilebilir fon arzını azaltır ki, bu durum faiz oranlarını yükseltir. Yüksek faiz oranları ile karşı karşıya kalan hane halkı ve şirketler yatırımlarını azaltmayı yeğlerler.¹⁹⁴

Türkiye, 1993 yılında Gümrük Birliğine uyum amacıyla ithalatta tek vergi sistemine geçti, ithalatta alınan gümrük vergisi dışındaki tüm vergi, resim ve harçlar ve fonlar ve kesintiler Toplu Konut Fonunda toplandı. Yani ithalatta gümrük vergisi + Toplu Konut Fonu uygulamasına geçildi. Gümrük Birliği kapsamı dışında kalan tarım, demir çelik ve nükleer ürünleri için Türkiye gerekli görürse koruma amacıyla tarife dışı önlemlere başvurabilecekti.¹⁹⁵

Yüksek faiz oranları, sermayenin ulusal sınırlar dışına akışını da etkiler. Yurt içi aktifler daha yüksek getiri sağladığında, yerli ve yabancı yatırımcılar için

---

Sermaye Teorisi ve Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), s. 62.

¹⁹³ Şahin, a.g.e., ss. 378-379.

¹⁹⁴ Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s. 246.

¹⁹⁵ R. Karluk, **Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim ve Yapısal Değişim, Avrupa Birliği ve Türkiye**, Birlik Matbaası, Eskişehir, 1994, 5. Basım, s.460-461'den ŞAHİN, a.g.e., s. 381.

daha cazip hale gelir. Yurtiçi aktiflere yönelik artan talep, döviz piyasasını etkiler: Şayet herhangi bir yabancı, ulusal tahvilleri satın almak ister ise, her şeyden önce ulusal para edinmek zorundadır. Böylece faiz oranlarındaki bir artış, döviz piyasasında ulusal paraya talebi arttırır. Dolayısıyla ulusal paranın değerinde yapay bir artış ortaya çıkar.¹⁹⁶

Ulusal paranın değerindeki artış, mal ve hizmet ticaretini etkiler. Paranın değerlenmesi ile birlikte, yabancılar için ulusal mal hizmetler daha pahalı hale gelirken; yabancı mal ve hizmetler daha ucuz olur. Doğal olarak ihracat azalır; ithalat artar ve ticaret dengesi açık vermeye başlar.¹⁹⁷

1999-2001 döneminde yaşanan ekonomik krizin temel nedeni kamu kesimi açıklarının çok büyümesi ve Devletin borçlarını çeviremez bir noktaya gelmesidir, diyebiliriz. Bu dönemde kamu bütçesi fonksiyonlarını yerine getirememiş, bir iktisat politikası aracı olarak tümüyle etkisizleşmiştir.¹⁹⁸

2.4. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) AÇIKLARININ KAYNAKLARI

2.4.1. Petrol Tüketimindeki Artışa Paralel Büyüyen Dış Açıklar

İstikrar programları hazırlanırken hangi tür politikaların önerileceği son derece önemlidir. Az gelişmiş ülkelerde özellikle ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabında talep yönlü ve arz yönlü politikalar birbiriyle çelişebilir. Talep yönlü politikalar makro ekonomik özellikler taşıırken, arz yönlü politikalar mikro ekonomik karakterdedir. Her ülkedeki üretim yapısı farklı olduğu gibi sektörler de birbirinden farklı özellikler taşır.¹⁹⁹

---

¹⁹⁶ Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s.246.

¹⁹⁷ Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s.246.

¹⁹⁸ Şahin, a.g.e., s.516.

¹⁹⁹ Berber, a.g.e., s.343.

1975 gibi yakın bir dönemde ABD'nin dışsatımları dışalımlarından %10 fazlaydı. Bu Uluslararası ticaretin yaklaşık %20'si Kanada'yla, %17'si öbür Batı yarıküre ülkeleriyle, %25'i Batı Avrupa ülkeleriyle yapılırdı. Japonya'yla ticaret toplamın %10'undan daha az yer tutardı. Ancak, 1980'lerde, petrol dışalım fiyatlarının oldukça yükselmesi sonucu ticaret dengesi tersine döndü. Petrol ve petrol ürünlerinin dışsatım değerleri 1970'teki 1,3 milyar dolardan 1980'de 62 milyar dolara tırmandı. 1990'da ABD'nin ticaret açığı yaklaşık 122,7 milyar doları buldu.²⁰⁰

1974 yılında dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik krizin ardından ortaya çıkan gelişmeler, Uluslararası finansal sisteme görevini üstlenen ve sorunların çözümüne ilişkin mekanizmalar üreten Bretton Woods kuruluşlarının faaliyetlerini ve etkilerini artırarak devam ettirebilmesinin en önemli nedeni olmuştur. 1974 petrol krizi gelişmiş ülkelerde iki önemli sorunu beraberinde getirmiştir; ilk olarak dünya ekonomisinin genişleme süreci durmuş ve sonuçta işsizlik ve enflasyon (stagflasyon) bir arada görülmeye başlamıştır. Az gelişmiş ülkeler de bu krizden fazlasıyla paylarını almışlardır. İkincisi, gelişmiş ülkelerdeki toplam talep daralması, az gelişmiş ülkelerin temel mallara olan talebini azaltmış ve buna ek olarak gelişmiş ekonomilerde yaşanan enflasyon, az gelişmiş ülkelerin ithalatını çok pahalı hale getirmiştir.²⁰¹

“1980-1990 döneminde, Ağustos 1990'da patlak veren Körfez Krizine kadar, petrol fiyatları istikrarlı kalmış, patta biraz gerilemiştir. Bunun sonucu olarak, petrol ithalatı miktar olarak artmasına karşılık, petrole yapılan ödemelerin, ödemeler bilançosu üzerindeki yükü çok fazla artmamıştır. Türkiye, 1991-1995 döneminde beş yılda, petrol ithalatına toplam 19,1 milyar dolar, başka ifade ile yılda ortalama 3,8 milyar dolar ödemede bulunmuştur. Bu dönemde petrol fiyatlarında, bir yükselme değil, bir düşme eğilimi gözlenmiştir. Örneğin 1992'de ham petrolün ton fiyatı ortalama 137 dolar iken, 1995'de 127 dolar olmuştur. Dolayısıyla, petrol ithalatı faturasında yıllar itibariyle kayda değer bir değişme ortaya çıkmamıştır. Fakat 1998-

---

²⁰⁰ **Grolier International Americana**, “*Ekonomi, Çağdaş Ekonomi*”, Encyclopedia, Sabah, Cilt 1, Grolier Incorporated, Danbury, Connecticut – İstanbul: Sabah, 1993, Republic of China by Grolier International Inc., Translation and Adaptation Made by Medya Holding A.Ş., s. 368.

²⁰¹ Şükrü Binay, **Tarihsel Süreçte Uluslararası Para Fonu (IMF)**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Şubat 2004, ss. 5-6.

1999'da petrol fiyatları, Irak'a konulan ambargonun sürdürülmesi, Kuzey Denizi'nde petrol üretiminin azalması vb. nedenlerle yükselmeye başlamıştır.”²⁰²

2.4.2. İhracat Gelirleri ile Karşılanamayan Mal ve Hizmet İthalatı

Maliyet değişik şekillerde anlaşılabilen bir kavramdır. İktisat teorisinde bugün maliyet dendiği zaman akla alternatif maliyet gelmelidir. Alternatif maliyet, bir şeyi elde edebilmek için vazgeçmek zorunda kaldığımız şeydir.²⁰³

İktisat insan ihtiyaçlarını karşılamakta kullanılacak kaynakların kısıtlı olmasının ortaya çıkardığı bir bilim disiplindir. İhtiyaçların karşılanması olayında önce ihtiyaç duyulan mal ve hizmetler söz konusudur, sonra da bunları üretmek için kullanılacak imkanlar. Herhangi bir anda mevcut olan mal ve hizmetler ihtiyaçlara kıyasla sınırlı olduğu gibi yeni mal ve hizmet üretiminde kullanacağımız kaynaklar da aynı şekilde sınırlıdır. Şu halde X malını üretmek için kullandığımız kaynakları mesela Y malını üretmek için artık kullanamayız. Böylece belirli bir miktar X malı ürettiğimiz zaman belirli bir miktar Y malından vazgeçmişiz demektir. Elde ettiğimiz X'in alternatif maliyeti vazgeçmek zorunda kaldığımız Y malı miktarıdır.²⁰⁴

X'in alternatif maliyeti vazgeçtiğimiz Y malı miktarıdır dediğimizde bir kaynak tahsisi olayına atıfta bulunduğumuz ortadadır. X'i üretmek için kullandığımız inputlarla artık Y malı üretemeyiz. Bu yüzden alternatif maliyet kavramını toplumsal maliyet olarak anlamak da mümkündür.²⁰⁵

Bir ülkenin belirli bir yılda faiz, anapara ve yabancı sermaye kar transferlerini karşılayabilme gücü, o ülkenin ödemeler bilançosu ve Uluslararası rezerv durumuna bağlıdır. Eğer cari dış alem gelirleri dış alem giderlerinden daha büyükse, bu fazlalık borç servisi amacıyla kullanılabilir. Tersine olduğunda, dış borç

---

²⁰² DİE'den Şahin, a.g.e., s.375.

²⁰³ Orhan Türkay, **Mikro İktisat Teorisi**, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara, 2001, İmaj Yayıncılık, ss. 110-111.

²⁰⁴ Türkay, a.g.e., ss. 110-111.

²⁰⁵ Türkay, a.g.e., ss. 110-111.

servislerini karşılamak için ya birikmiş rezervleri kullanmak ya da yeniden dış borçlanmaya gitmek gerekir.²⁰⁶

Genellikle kısa dönemde, geri ödeme kapasitesinin kaba bir ölçüsü olarak bor-servis oranı kıstası kullanılır. Borç servisi, yabancı sermayenin yıllık faiz, kar, anapara taksitleri gibi ödemelerini ifade eder. Genellikle bu ödemeler ait oldukları yılın ihracat gelirlerine oranlanarak borç-servis oranı elde edilir ve bu oran dış borçları ödeme gücünün bir göstergesi olarak kullanılır.²⁰⁷

Kamu açıklarının genişlemesi her şeyden önce dış ticaret açıklarını artırır, yani, net ihracatı azaltır. Diğer bir etki de dolaysız olarak aktif varlıkların yurt dışına akışına yol açmak suretiyle ortaya çıkar. Bu olgu, cari işlemler hesabı ile sermaye hesabının eşitliğinden kaynaklanır. Bir ülke ihraç ettiği kadar fazla ithal ederse, söz konusu mal ve hizmetleri bedava almaz. Bilakis, bu mal ve hizmetlere karşılık aktif varlık verir. Başlangıçta bu aktifler sınırlı bir şekilde tedavülde olabilir. Fakat yabancılar kısa süre içerisinde bu paraları şirket ya da devlet tahvili, hisse senedi ya da gayri menkul alımında kullanırlar. Her halükarda bütçe açıkları, bir ülkeyi mal ve hizmet alımında net ithalatçı olmaya yöneltirse bu ülke aktif varlıklar açısından net ihracatçı durumuna gelir.²⁰⁸

2.4.3. Döviz Kuru Politikalarının Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarını Gidermede Etkin Olarak Kullanılamaması

Döviz kontrolü uygulayan bir ülkenin parasına konvertibilite tanınması, genellikle bazı sınırlı konvertibilite aşamalarından sonra gerçekleştirilir. Bununla ilgili bir uygulama, geçmişte Batı Avrupa ülkelerinde görülen yabancı konvertibilitesi durumudur. Burada ülke sakinlerine, ellerindeki ulusal parayı yabancı paralara dönüştürme izni verilmezken, bu hak yabancılar için sağlanmaktaydı. Böylece yabancılar, sözcüğüyle ülkede mal ihracatı veya başka bir yolla ulusal para

²⁰⁶ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 758.

²⁰⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 758.

²⁰⁸ Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., ss. 245-246.

cinsinden bir alacak hakkı elde ettiklerinde, bu fonları dövize çevirterek yurtdışına çıkarabiliyorlardır. Bu olanak sağlanmadığı takdirde yabancıların ülkede sahip oldukları parasal fonlar bir tür “donmuş alacak” durumuna gelmiş olacaktı. Batı Avrupa ülkeleri 1958’de tam konvertibiliteye geçmeden önce ilk adım olarak böyle bir “yabancı konvertibilitesi” uygulamışlardı.²⁰⁹

2.4.4. Dış Borçlanmanın Kamu Gelir-Gider Dengesinin Sağlanmasında Kullanılması

Bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların, ülke dışındaki kuruluş ve kişilerden sağladıkları ve belli bir vade sonunda geri ödenmesi gereken parasal kaynaklar, dış borç olarak tanımlanmaktadır.²¹⁰

Osmanlı Hükümeti, ilk dış borç teşebbüsünü, İstanbul Bankası’ndan almış olduğu kredileri kapatmak için yapmıştı. Bilindiği gibi, bu banka, hükümete dış ticareti yürütmek ve dış ticarete ödemeler dengesini sağlamak için, Avrupa tüccarına römiz ve trekler sayesinde mal gönderme olanağı veriyordu. Fakat, tüccara borçlanmış olan Baltazzi’nin sahip olduğu bu bankanın Londra ve Paris’teki şubelerine 55 milyon franklık borca girmişti.²¹¹

Milli Türk Ticaret Birliği kurulduktan kısa bir süre İstanbul’da ortaya çıkan boşluğu Türk tüccarının doldurması, Avrupa ve Amerikan ticaret çevreleri ile ilgi kurulmasının yollarının araştırılması amacıyla İstanbul’da 1922 yılı Aralık ayı sonlarında bir dış ticaret kongresinin toplanması için hazırlıklara başlandı. Kongreye İstanbul’daki bütün Türk ithalatçılar, ihracatçılar, anonim, kolektif ve komandit

---

²⁰⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 319.

²¹⁰ Tülay Evgin, 1996, “*Dış Borçlarımız*”, **Hazine Dergisi**, Sayı 4, s. 71’den Seyfettin ERDOĞAN; Vedat CENGİZ, **1990’lı Yıllarda Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları ve Bazı Dış Borç Azaltma Teknikleri**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, “*1980 Sonrası Türkiye’nin Dış Borç Sorunu*”, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli. (Bu çalışma, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde 2001 yılında tamamlanan “1980 Sonrası Türkiye’nin Dış Borç Sorunu” adlı yüksek lisans tezinden bir bölümün makale formatında geliştirilerek hazırlanmış biçimindedir.)

²¹¹ Haydar Kazgan, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, a.g.e., s. 122.

şirket müdürleri, banka müdürleri, nakliye ve sigorta işletmeleri temsilcileri, iktisadi ve ticari konularla ilgili diğer kişiler davet edildi.²¹²

Türkiye'nin Uluslararası para ve sermaye piyasalarından borçlanması daha sonraki yıllarda sürmüştür. Ancak zaman zaman ortaya çıkan krizler Türkiye'nin Uluslararası mali piyasalardan borçlanma kapasitesini olumsuz biçimde etkilemiş ve sağlanabilen kredilerin de ancak yüksek faizle elde edilmesine neden olmuştur. Bunda Standard & Poor's ve Moody's gibi Uluslararası derecelendirme kuruluşlarının güvenilirlik notunu düşürmelerinin de etkisi vardır.²¹³

Kamu finansman açıklarının yüksek reel faizli borçlanma ile finanse edilmesi ve ulusal paranın aşırı değerlendirilmiş olarak sürdürülmesi dolayısıyla 1990 başlarından itibaren ülkeye önemli sayılabilecek hacimlerde kısa vadeli yabancı fonlar girmişti.²¹⁴

Gelişmekte olan ülkeler dış borçlanma yöntemini, genellikle, ulusal tasarruflarla arzulan yatırım ve ihracat ile ithalat arasındaki açığı gidermek amacıyla kullanırlar.²¹⁵

2.4.5. İhracat Yapan Firmaların ve Ülkeye Yatırım Yapacak Dış Yatırımcının Yeterli Düzeyde Özendirilememesi

Ticari sınırlamalar için diğer bir tartışma pazarlık (uyuşma) stratejisini ilgilendirmektedir. Birçok politika yapıcı serbest ticaretin desteklenmesini talep etmektedir fakat, aynı zamanda, ticari ortaklarımızla pazarlık yaptığımız (uyuştuğumuz) esnada kullanışlı olabilen ticari sınırlamaları tartışırlar. Onlar, yabancı bir hükümet tarafından çoktan vergi konulan bir ticari kısıtlamayı

---

²¹² "İstanbul'da Büyük Bir Ticaret-i Hariciye Kongresi", **Türkiye İktisad Mecmuası**, Cilt 1, Sayı 10, (17 Kanun-i evvel 1338/17 Ocak 1922), s.269'dan Sermaye Piyasası Kurulu, Murat KORALTÜRK, **Türkiye'de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar'dan Seçmeler**, Yayın No:107, Aralık 1997, İlk Baskı, Sermaye Piyasası Kurumu, Ankara, ss.19-20.

²¹³ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 774-776.

²¹⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 774-776.

²¹⁵ Sheku, Bangura vd., 2000, **External Debt Management in Low Income Countries**, s. 3'den Erdoğan; Cengiz, a.g.m.

kaldırmaya yardım edebilen bir ticari sınırlama tehdidini talep ederler. Örneğin (izolasyon), komşu ülke buğday üzerine tarifesi kaldırılmadıkça çelik üzerine bir tarife vergi koyma tehdit olabiliirdi. Eğer komşu ülke onun tarifesi kaldırmak suretiyle bu tehdide cevap verirse, sonuç serbest ticaret olabilir.²¹⁶

Hızlı bir kalkınma, ihracatın yapısının da tekstil ve giyim gibi emek yoğun ürünlerden, ileri teknoloji ve yoğun sermaye içeren endüstrilere doğru değiştirilmesini gerektirir. Günümüzde özellikle iletişim teknolojisi, kalkınmanın temel itici güçlerinden birisi durumuna gelmiştir. Geleneksel ekonomik yapının hızlı bir kalkınma yönünde değiştirilmesi ise, bilişim başta olmak üzere her alandaki teknolojik gelişmenin özendirilmesi, emeğin daha iyi eğitilmesi, işletme yönetiminde etkinliğin artırılması ve tekellerin kaldırılarak ekonomiye dinamizm kazandırılması gibi koşulların yerine getirilmesine bağlıdır.²¹⁷

İhracatın tetiklediği imalat sanayi Eylül’de de üretimini ara vermeden sürdürdü. Verilere göre sektörün kapasite kullanım oranı geçen yılın aynı ayına göre 0,1 puan arttı ve Eylül’de yüzde 82,8 oldu. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre ihracata çalışan sektörlerdeki üretim artışı bazı sektörlerde kapasite kullanımını yüzde 85-90’a çıkardı. İlk dokuz aydaki ortalama kapasite kullanım oranı ise yüzde 80,6 oldu. Kapasite özel sektörde yüzde 81,3’e kadar yükseldi.²¹⁸

Yüksek kapasite kullanımını özellikle ihracatçı sektörlerde arttı. Kurlardaki düzeltmenin ardından toparlanmaya başlayan giyim eşyası sektöründe kapasite kullanımını, Eylül’de geçen yılın aynı dönemine göre 3,8 puan artışla yüzde 84,5’e, ana metal sanayi 6,8 puan artışla yüzde 85,7’ye, ihracat lideri taşıt araçları sektörü de yüzde 88’e yükseldi.²¹⁹ Tablo 2.2.

---

²¹⁶ N.Gregory Mankiw- Harvard University, **Principles of Economics**, Thomson-South-Western, Principles of Economics, Fourth Edition, -Not for Sale in the United States, International Student Edition, Fourth Edition, Thomson Higher Education, Thomson Learning Academic Resource Center, 2007, p. 191.

²¹⁷ SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 613-615.

²¹⁸ ‘İhracata çalışan sanayici hız kesmedi.’, **Sabah**, 17 Ekim 2006, Salı, s. 8.

²¹⁹ ‘İhracata çalışan sanayici hız kesmedi.’, **Sabah**, 17 Ekim 2006, Salı, s. 8.

Tablo 2.2.: Yüzde 80 kapasitenin üzerinde 13 sektör var

Sektör	(Toplam)		(Özel sektör)	
	2005	2006	2005	2006
<i>İmalat sanayi</i>	82.7	82.8	81.0	81.3
<i>Giyim</i>	80.7	84.5	80.7	84.5
<i>Tekstil</i>	80.9	80.0	80.9	80.0
<i>Ağaç ür.</i>	84.2	84.8	84.2	84.8
<i>Kağıt ür.</i>	85.6	85.3	85.4	85.3
<i>Mineral mad.</i>	87.2	88.4	87.2	88.5
<i>Ana metal</i>	81.2	86.2	78.9	85.7
<i>BYS makine im</i>	81.7	81.7	82.0	82.1
<i>Büro mak. İm.</i>	90.7	82.2	90.7	82.2
<i>Radyo ve TV im.</i>	84.1	80.3	84.1	80.3
<i>Tıbbi alet im.</i>	76.5	80.0	76.5	80.0
<i>Taşıt araçları</i>	87.7	88.0	87.7	88.0
<i>Diğer ulaşım</i>	75.9	79.8	77.7	81.5
<i>Mobilya</i>	86.3	85.6	85.8	85.4

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

Kaynak: TÜİK'den **Sabah**, "İhracata çalışan sanayici hız kesmedi", 17 Ekim 2006, Salı, s. 8.

Ulusal ekonomide olduğu gibi, Uluslararası ekonomide de tam rekabet koşullarının istisna teşkil etmesi; hükümetlerin veya özel firmaların piyasalara müdahalesi, ihracat kartellerinin kurulması, bunlara ek olarak gerek ihracat endüstrilerinde, gerekse ithal ikamesi endüstrilerinde bir çok malın fiyatının hükümetlerin veya özel firmaların denetimi altında olması, teknolojik yenilikler ve bunu garanti altına alan know-how, patent anlaşmaları gibi uygulamalarla ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar, Uluslararası ekonomide aksak rekabet koşullarını oluşturur.²²⁰

Küreselleşen bir dünyada ilimde, endüstride, sağlıkta, savunma endüstrilerinde işbirliği önem taşımaktadır. Organizasyonlarda sermaye önemli bir faktördür. Özgürlüğü güvence altına almak kaydıyla, yabancı sermaye tedariki ülkenin gelişmesi için önemli bir faktör olarak kendini gösterir. Yabancı sermayenin güvencesi sadece karlılık değildir. Yabancı sermaye kendi güvencesini sağlamış ülkelere rağbet gösterir. Yabancı sermayenin teşviki hukuki bir altyapıyı gerektirir. Sermayesi yabancı olmakla beraber, karlılığı ve milli yararları mümkün olan

²²⁰ Charles P. Kinleberger (1970). **Uluslararası İktisat**: İkinci Cilt (1. ve 2. Cilt),(çev. Necdet Serin), Ankara: Doğan Yayınevi, 1970, s. 333'den Sabır, a.g.e., s. 72.

istihdama imkan verilmesinde ve sosyoekonomik gelişmeye önemli katkı sağlayan teşebbüslerin teşvik edilmesinde yarar vardır.²²¹

2.4.6.İhracatın ve Sanayinin Temel Kalemi Olan Tarım Üretimi ile Kazançlarının Düşüş Göstermesi

Esnekliği düşük bir talep yapısı karşısında üretimdeki değişmeler, fiyatlarda ve buna bağlı olarak da üreticinin gelirinde önemli dalgalanmalar doğurur. Diğer yandan tarım kesimi tüketicilerin gıda ihtiyacını karşılayan temel kaynak durumundadır. O bakımdan hükümetler hem çiftçilerin giderlerini istikrarlandırmak, hem de tüketicileri korumak amacıyla tarımsal desteklemelerde bulunmak gereğini duyarlar. (Örneğin Türkiye’de şu gibi ürünler geleneksel olarak destekleme politikasına konu olmuşlardır: Tahıllar, tütün, şeker pancarı, ayçiçeği, fındık, incir, kuru üzüm, zeytinyağı, tiftik, antepfıstığı, soya fasulyesi, haşhaş kapsülü, vs. Ancak, 05 Nisan 1994 Ekonomik Kararları ile, finansman gereğinin azaltılması, dünya fiyatlarının göz önüne alınarak stok artışlarının önlenmesi, vs. gibi nedenlerle tahıllar, şeker pancarı ve tütün dışındaki ürünler destekleme kapsamından çıkartılmışlardır.²²²

Günümüz hükümetlerinin en büyük sorunlarından biri “İŞSİZLİKLE MÜCADELE” programlarında uygulamaya konulacak “BECERİ KAZANDIRMA” projeleri ile “ORTA DİREĞE” ek ve destek gelir sağlamada da arıcılığın çok önemli bir yeri vardır.²²³

Doğrudan gelir ödemeleri (DGÖ), kamu kaynaklarından hedef tarım üreticilerinin gelir düzeyini etkilemek amacıyla yapılan transferler şeklinde uygulanan bir politika aracıdır.²²⁴

²²¹ Zirve Özel Sayısı, “Yabancı sermaye ve lüzumu”, Ulusal Strateji Savunma ve Sivil Havacılık Dergisi, 28-29.VI.2004, Yıl:6, Özel Sayı, ss. 27-28.

²²² Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., ss. 604-605.

²²³ Nizamettin Kayral; Güner Kayral, *Yeni Teknik Arıcılık*, İstanbul, 1989, İnkılap Kitabevi, Genişletilmiş 5. Baskı, Anka Ofset A.Ş., s. 8.

²²⁴ J. Leuck DALE, *The Effects of Decoupling Agricultural Subsidies on United States and European Community Budgetary Expenditures*, ERS, USDA, Washington, D.C. 1988’den Aziz Babacan Planlama Uzmanı, *Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Gelir Ödemeleri Sistemi*, DPT, Aralık 1999, (<http://ekutup.dot.gov.tr/tarim/babacan/gelirode.pdf>), s.2.

Geniş anlamda bu politika ile,²²⁵

a) mevcut ve gelecekteki üretim miktarı, girdi kullanımı veya gelir düzeyleri ile ilişkilendirilmeksizin üreticilere yapılan transferleri (pure decoupling or decoupled payments) veya

b) bu politikanın hedeflediği gruplara çeşitli şartların ileri sürülmesi ile telafi edici ödemeler (compensatory payments) ve piyasa fiyatı ile hedeflenen gelir düzeyine karşılık gelen fiyat arasında farkın fark ödemeler veya prim sistemi (deficiency payments) şeklinde üreticilere verilmesi ile yapılmaktadır.

Sonuç olarak, genel kavram olarak ifade edilen doğrudan gelir ödemeleri aslında iki şekilde uygulanmaktadır. Bunlar, üretimden bağımsız doğrudan gelir ödemeleri (decoupling payments) ve üretimle belli derecede bağımlı doğrudan gelir ödemeleri (deficiency or compensatory payments) uygulamalarıdır.²²⁶

Yukarıda incelendiği gibi, tarımın geliştirilmesi sanayileşme açısından da büyük önem taşır. Birçok gelişmiş ülke, tarımda verimliliğin artırılması ve bu kesimde yaratılan fonların tarım dışına aktarılması yoluyla kalkınmıştır. Tarım, sanayileşmenin başlangıç aşamalarında ülkeye döviz girdisi sağlayan ana kaynaktır. Ancak sanayiye geliştirmek için yoğun çaba gösteren az gelişmiş ülkelerin pek çoğunda, tarımsal gelişmeye yeterli kaynak ayrılmadığı da bir gerçektir.²²⁷

Ülkemizde “doğrudan gelir ödemeleri” ve “gelire doğrudan ödemeler” (direct income payments veya direct payments) şeklinde ifade edilen politika aracı ya da sistem, ABD Tarım Kanunu’nda “esnek üretim sözleşme ödemeleri” (production flexibility contract payments) olarak yer almaktadır.²²⁸

²²⁵ J. Leuck Dale, a.g.e.’den BABACAN, Aziz, a.g.e., s. 2.

²²⁶ J. Leuck Dale, a.g.e.’den BABACAN, Aziz, a.g.e., s. 2.

²²⁷ SEYİDOĞLU, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 605.

²²⁸ J. Leuck Dale, a.g.e.’den BABACAN, Aziz, a.g.e., s. 2.

2.4.7. Ulusal ve Uluslararası Piyasalardaki Dalgalanmalar

Bu arada 1990'ların ortalarından itibaren dünyada sık sık görülmeye başlayan mali krizler de tüm dünya ekonomisini, özellikle de az gelişmiş ekonomileri çok olumsuz biçimde etkilemektedir. Mali liberalleşme, Uluslararası fon akımlarının boyutlarını artırmıştır. Az gelişmiş ülkeler ise bütçe açıklarını kapamak ve dış rezervlerini artırmak gibi nedenlerle, reel yüksek faiz politikaları uygulayarak yabancı mali fonların ülkelerine girişini özendirmeye çalışmışlardır. Ekonomik ve siyasal gelişmelere karşı çok duyarlı olan bu fonlar herhangi bir nedenle aniden ve kitleler halinde ülkeyi terk etmeye başladığında ise mali krizlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.²²⁹

Nitekim Türkiye'de yaşanan 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri de ana nitelikleri bakımından bu özellikleri taşımaktadır.²³⁰

Kriz aynı zamanda, hükümetin ekonomik iyileşmeyi tehdit eden her dışsal politikadan kaçınmasından bu yana, Türkiye'nin dış ilişkileri için ciddi anlamlara sahipti. Ekonomik iyileşme açıkça Batılı etkilerden politik desteğin sürdürülmesine ihtiyaç duymaktaydı, özellikle Birleşik Devletleri, diğer finansal kurumlardan ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'den bu mali yardımın sürdürüleceği umundaydı.²³¹

Ülkenin Uluslararası ekonomik işlemlerinden çok önemli bir grubu cari işlemler hesabı (current transactions account)'na kaydedilir. Bu hesap aynı zamanda ülke milli hasılasının da bir bölümünü oluşturur.²³²

2005 senesinde ABD dış ticaret açığının 710 milyar doları aştığı biliniyor; dış ticaret açığının en büyük nedenleri olarak hane halklarının alıştıkları tüketim

---

²²⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 771-772.

²³⁰ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., ss. 771-772.

²³¹ William Hale Cass, Frank Cass, *Turkish Foreign Policy-1774-2000*, London, Portland, Or, William Hale-School of Oriental and African Studies, London-2000,2002W.HaleReprinted 2002-Tupeset by Regent Typesetting, London, Printed in Great Britain by MPG Banks Ltd, Badmin Cornwall-First published in 2000,s. 341.

²³² Seyidoğlu, **Uluslararası Finans**, a.g.e., s. 58.

düzenini korumak için ithal mallara olan taleplerini artırmış olmaları ve büyük bir patlama yapan petrol fiyatları gösteriliyor.²³³

Amerikan ekonomisinin kötü gidişatından etkilenen yalnızca ABD halkı değil. Büyük ekonomiler ve ABD ile dış ticari ilişkisi olan bütün devletler de bundan olumsuz yönde etkileniyor. Bunun nedeni ise çok açık. Bu ülkelerin ABD'ye yatırım yapmasının yanında ihracat oranı bakımından Amerikan ekonomisine bağımlı olması, dış ticaretlerini ABD'deki gelişmelere göre şekillendirmelerine yol açıyor. Dünya ekonomisinde dış ticari dengeler, enflasyon, faiz oranları ve ülke ekonomilerinin büyüme oranları doların gidişinden etkileniyor. Bu bakımdan, ABD ekonomisi ne kadar kötü durumda olursa olsun küresel büyümenin motoru olarak görülüyor. Dolayısıyla, Amerikan ekonomisinin düzelmemesi durumunda küresel bir krizin meydana geleceği tahmin ediliyor.²³⁴

(Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı) GEGP'de ödemeler bilançosu dengesinin iyileştirilmesi, programın başarısı için olmazsa olmaz koşullardandır. Bu amaçla uygulanacak politikaların başında gerçekçi kur politikası gelmektedir. Dalgalı kur sistemine geçiş ve dövizin değer kazanması döviz gelirlerini artıracaktır. 2001 yılında ihracatın artmasında döviz kurundaki yükselme ile birlikte iç talebin daralmasının da olumlu etkisi yaşanmıştır.²³⁵

2.4.8. Son Dönemde Bölgemizde Giderek Artan Siyasi Belirsizlikler

1980'li yıllara kadar ülkemizde ithalat hep kontrol altında tutulmuştur. Miktar kısıtlamaları, döviz kontrolü ve gümrük vergileri ile fiili ithalat ülkenin ithal kapasitesinin sınırları içinde gerçekleştirilmiştir. 1980'den sonra ithalat rejiminin giderek serbestleşmesi ithalatın büyümesinde kuşkusuz etkili olmuştur. Tüketim malları ithalatının artmasında en önemli etken budur denilebilir. İthalatın artmasında ithalat kapasitesindeki gelişmenin rolü yadsınamaz. Türkiye'nin hizmet ticaretinden

---

²³³ Eser Karakaş, "Rakamlarla Amerikan Ekonomisi", Yorum, 06.02.2006, www.finansalforum.com.tr, erişim: 01.03.06.

²³⁴ Eser Karakaş, "Rakamlarla Amerikan Ekonomisi", Yorum, 06.02.2006, www.finansalforum.com.tr, erişim: 01.03.06.

²³⁵ Şahin, a.g.e., s. 263.

elde ettiği döviz gelirlerinin büyümesi, kredi şeklindeki yabancı sermaye girişinin artması ve petrol fiyatlarının yükselmemesi, hatta düşmesi Türkiye'ye ithalatını artırma imkanı vermiştir. Türkiye dışa açılma programı ve 1980 sonrası olumlu dünya konjonktürü sayesinde daha fazla dış kaynak kullanma imkanı elde etmiştir. Türkiye dış borçlarını düzenli öderken, dış borçların büyümesinin nedeni budur. Dış ticarete fiyat mekanizmasının Türkiye aleyhine işlemesi dış borçları büyütüştür.²³⁶

Türkiye daha sonra ortaya çıkan Asya Krizi ve Rusya Krizi'nden de olumsuz biçimde etkilenmiştir. Asya Krizi Türkiye'nin bu bölgeye yaptığı ihracatın düşmesine yol açmıştır. Rusya Krizi ise, İMKB (İstanbul Menkul Kıymetler Borsası)'ye yatırılan önemli miktarda sermayenin (dörtbuçukmilyar dolar civarında) bir anda ülkeyi terk etmesi sonucunu doğurmuştur.²³⁷

1999 yılında yaşanan belirsizlik ortamı ve biriken sorunların aşılması ciddi yapısal reformlarla birlikte geniş toplumsal kesimlerin fedakârlığını içeren yeni bir istikrar programının uygulanmasını zorunlu kılmıştır.²³⁸

2.4.9. Yüksek Faiz Oranları ile Ülkeye Çekilen Sıcak Paranın Sağladığı Suni Rahatlama Ortamı Sonucu Artan İç ve Dış Harcamalar

Döviz girişi sağlama: Yabancı sermayenin getirdiği dövizler, uzun dönemde ithalatı ikame edici ve ihracatı artırıcı etkiler yaratarak, gidilen ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunur. Fakat daha sonra yurtdışına yapılan kar transferleri de ödemeler dengesini olumsuz etkiler. Bu bakımdan ev sahibi ülkeler çoğunlukla yabancı sermaye şirketlerinin kar transferlerini sınırlandırıcı düzenlemelerde bulunur ve bunlardan, karlarını yeniden yatırıma yöneltmelerini isterler.²³⁹

---

²³⁶ Şahin, a.g.e., s. 372.

²³⁷ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 776.

²³⁸ Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s. 373.

²³⁹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 729.

(Capital risk): Sermaye riski; faiz oranlarındaki öngörülme­yen değişmeler karşısında bir tahvilin değerinde ortaya çıkan beklenmedik değişme, tahvil süresi en derece uzun olursa onun fiyatı faiz dalgalanmalarına karşı o derece duyarlı, dolayısıyla sermaye riski o kadar büyük olur.²⁴⁰

Küreselleşme ile birlikte finans piyasalarının serbestleşmesi, Uluslararası sermayenin mobilitesini olağanüstü derecede artırmıştır. Bu sayede kendi ülkesinde yeterince getiri sağlayamayan sermaye getirisi yüksek başka bölgelere rahatça gitmeye başlamıştır. Gelişmekte olan ülkeler açısından avantaj gibi görülen durum aslında bir takım riskleri de yanında taşımaktadır.²⁴¹

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi ile birlikte, faiz oranlarında gözlenen yükselme eğiliminin yanı sıra, krizin etkisi ile üretim ve talep daralması kredi taleplerini kısmıştır. Dolayısıyla, kriz nedeniyle kredi hacminde ortaya çıkan daralma süreci, sadece kredi arzı cephesinden değil; aynı zamanda talep cephesinden gelen çekimser tutumlardan da kaynaklanmıştır.²⁴²

Şubat 2001 krizinden sonra aynı yılın Mayıs ayından itibaren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulamaya konmuştur.²⁴³

2.4.10. Sanayi Sektörün Sürekliliği ve Büyümesi İçin Gerekli Bazı Aramaların İthal Edilmesi

Türkiye sanayileşmekte olan bir ülkedir. Henüz ileri teknolojileri üretebilecek imkanlara sahip değildir. Bu nedenle ihtiyacı olan teknolojileri lisans, know-how ve mal satın alımı şeklinde dışarıdan temin etmektedir. Başka bir ifade ile, Türkiye'nin teknoloji açısından dışa bağımlılığı oldukça fazladır. Sanayileşen bir ülkenin dışarıdan teknoloji satın alması doğal bir süreçtir. Bu durum sanayileşmekte olan ülkeler açısından avantaj kabul edilmektedir. Çünkü teknoloji üretimi çok büyük

²⁴⁰ Seyidoğlu, **Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri**, a.g.e., s. 68.

²⁴¹ Berber, a.g.e., s. 380.

²⁴² Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s. 382.

²⁴³ Orhan, Erdoğan, **Para Politikası**, a.g.e., s. 383.

teknik bilgi birikimine ve araştırma geliştirme alt yapısına ihtiyaç gösteren pahalı bir uğraştır. Dünyada hiçbir ülke teknoloji bakımından yüzde yüz kendine yeterli değildir. Fakat, sanayileşmekte olan ülkelerin teknolojik bağımlılığı hem sanayileşmiş hem de azgelişmiş ülkelerin bağımlılığından daha fazladır. Ülkemizde özellikle Üçüncü (Kalkınma Planı) K.P. döneminde teknolojinin yerli üretimi için çabalar yoğunlaştırılmıştır. Fakat, bu yöndeki gelişmeler istenilen ölçüde olmamış, sınai üretimde kullanılan teknoloji büyük ölçüde dışarıdan satın alınmıştır. Teknolojinin yerli üretimini engelleyen etkenlerin başında mevcut sınai üretim yapısı gelmektedir.²⁴⁴

1980’li yıllarda ithal ikameci sanayileşme stratejisi yerine, ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçilirken, yeni stratejinin gereği olarak, ekonominin rekabet gücü artırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, sürekli reel devalüasyonlara ve yoğun ihracat teşviklerine başvurulmuştur. Dolayısıyla, bazı sektörlerin Uluslararası arenadaki rekabet gücü artış gösterdiğinden, ihracat miktarı sürekli yükselen bir sürece girmiştir. Ancak bu gelişmeler, enflasyonda ortaya çıkan tırmanışa kaynaklı etmiştir. Çünkü ihracat artışı için uygulanan politikaların doğal sonucu olarak, ithalata bağlı girdi ve mamul fiyatları yükselirken, TCMB bilançosunun değerlendirme hesabı yolu ile para arzı genişlemiştir. TCMB bilançosunun aktifinde yer alan değerlendirme hesabı, dış borçların TL ile büyüyen karşılıklarının emisyon ile karşılanmasına olanak sağlamıştır. Başka bir deyişle, hem dışarıdan fiyat artışı ithal edilmiş hem de para arzı genişletilmiştir.²⁴⁵

Kalkınma, ekonomik yönlerinin yanında sosyal, siyasal ve psikolojik boyutları olan bir süreçtir. Bireysel davranışlarda, toplumsal kurumlarda ve yönetim biçimlerinde köklü değişiklikler. Ekonomik açıdan kalkınma, milli gelirden yatırımlara ayrılan payın büyüklüğüne bağlıdır. Bu oran ne kadar yüksekse kalkınma da o kadar hızlı olur. Az gelişmiş ülkeler kalkınma ile, sanayilerini kurup

---

244 Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzende Türkiye’nin Yeri**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1994, s.268’den ŞAHİN, a.g.e., ss. 348-349.

245 Gülten Kazgan, **Tanzimat’tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1999, s. 305’den ORHAN, ERDOĞAN, **Para Politikası**, a.g.e., s. 314.

geliştirmeyi, yani tarımsal ekonomik yapıyı sanayi toplumu yönünde değiştirmeyi amaçlarlar.²⁴⁶

2.4.11. Bankacılık Sisteminin Dış Borçlanma Politikaları

Türkiye’de bankacılık kesiminin 1980-93 dönemindeki mali etkinliğini (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın) TCMB’nin yaptırdığı bir araştırma bulgularından özetleyelim: 1980-93 döneminde yatırımcıya ortalama kredi maliyeti %40 ve bankaların ortalama mevduat maliyeti %20 civarında idi. Dolayısıyla kredi maliyeti fiili mevduat maliyetini 20 puan aşmıştı. Buna karşılık, bankaların mevduatlardan ortalama kredi açma oranı %70’i geçiyordu. Bu dönemde sermaye piyasasındaki kurlsız rekabet faiz oranlarını ve yatırım maliyetini yükseltmiştir. 1984-87 döneminde kredi maliyeti ile mevduat maliyeti arasındaki fark biraz kapanmış ve 14,5 puan gerilemiştir. Bu dönemde bankacılık sektörünün mevduattan kredi açma oranı da %66 olmuştur. 1989-93 döneminde ise hem mevduat hem de kredi faiz oranı biraz yükselmiş, fakat mevduattan kredi açma oranı %53 olmuştur.²⁴⁷

1970’lerden günümüze uzanan dönemde, gelişmiş ya da gelişmekte yükselen (emerging) ya da geçiş (transition) sürecinde birçok ülkede, mali boyutu GSMH’nin yüzdesi olarak %3’lerden %50-60’lara varan önemli finansal krizler yaşanmaktadır. Üstelik bu krizler yalnızca ortaya çıktığı ülke ile sınırlı kalmamakta, çevre ülkelere de yayılmakta ve hatta Uluslararası sermaye hareketlerinin artan miktar ve hızının etkisi ile, tüm Uluslararası finansal piyasaları da etkisi altına alabilmektedir. Tüm bu gelişmeler, her ülke için olduğu kadar Uluslararası finansal sisteminin ne kadar önemli olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymuştur. Krizle karşılaşan ülkelerin bankacılık kanun ve düzenlemelerin değişiklikler yapma ve yenilikler arama süreci tekil ülke bazında kalmamış, Uluslararası düzeyde finansal ve bankacılık sisteminin düzenleme, gözetim ve denetim standartlarını saptamak üzere, ülkelerin bölgesel ya da Uluslararası düzeyde finansal ve bankacılık sisteminin

---

²⁴⁶ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., ss. 754-755.

²⁴⁷ DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), *Temel Ekonomik Göstergeler*, Ankara, Mayıs 1993’den Şahin, a.g.e., ss. 466-467.

düzenleme, gözetim ve denetim standartlarını saptamak üzere, ülkelerin bölgesel ya da Uluslararası işbirliği ile oluşturdukları bir dizi kurum ortaya çıkmıştır.²⁴⁸

2.4.12. Finansal Piyasaların Yeterli Derinliğe Sahip Olamaması

1984-1988 dönemi ihracatın her türlü teşvik tedbirleri ile desteklendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, TL dolar karşısında reel olarak %40 oranında devalüe edilmişti. Buna karşılık 1989'dan itibaren, Hükümet kur ayarlamalarını enflasyonun altında tutmuş, TL iç piyasada aşırı değerlenmiştir. 1988-93 ihracat artış hızı yavaşlamış, ithalat artmaya devam etmiş ve dış ticaret bilançosu açığı giderek büyümüştür.²⁴⁹

1988-1993 döneminde, sadece dış borçların değil, iç borçların da süratle genişlediğini görüyoruz. Kamu kesimi açıklarına bağlı olarak genişleyen iç borçlanma, kamu kesimi fon talebinin artmasına ve faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Bankacılık sektörü bu gelişmelerden ciddi biçimde etkilenmiştir.²⁵⁰

Aşağıdaki tablo 1996 yılı sonundan bu yana Türkiye'nin döviz varlıklarını ve yükümlülüklerini gösteriyor.²⁵¹ Uluslararası yatırım pozisyonundaki açık bir anlamda ülkenin döviz pozisyonu açığını gösteriyor. Yatırım pozisyonu, 2001 krizine kadar olan süreçte özellikle yükümlülüklerdeki artıştan kaynaklanan artışla büyüyor. Krizde yükümlülükler, Türkiye'ye verilen ticari ve diğer krediler ile yurtdışında yerleşik olanların Türkiye'de açtıkları mevduatlarda azalma gözleniyor. Her zamanki gibi döviz krizinin ilk sinyalleri de buradan geliyor.

---

²⁴⁸ Turan Yay; Gürkan Gülsün; Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul, 27 Aralık 2001, İstanbul Ticaret Odası 1882, Yayın No. 2001-47, s. 93.

²⁴⁹ Şahin, a.g.e., s. 215.

²⁵⁰ Şahin, a.g.e., s. 215.

²⁵¹ TCMB'dan , R. Hakan Özyıldız, **Ekonomist Dergisi**, "Dolarizasyon ve kambiyo rejimi serbestliği", 17-23 Aralık 2006, Yıl 16, 152273, Sayı 2006/51, s. 24.

Verilerde 2004 yılından itibaren Türkiye’de yerleşiklerin yoğun olarak döviz tevdiat hesabı açtıkları ve döviz varlıklarını arttırdıkları dikkati çekiyor. Uluslararası likidite bollaşıp, Türkiye’ye geldikçe ve döviz gelirleri arttıkça, şirketler ve gerçek kişiler paralarını dövizli enstrümanlara yatırıyorlar.

Varlık rakamlarını son dönemde Uluslararası rezervler artırıyor. (Merkez Bankasının) MB’nın son yıllarda rezervlerini artırmak için agresif davranmasının nedeni daha iyi anlaşılıyor. Türkiye’nin döviz yükümlülüklerini artıran hisse senedi ve borç senetlerine yapılan yatırımların, 2005 yılı ve sonrasındaki artış hızı dikkat çekici. Krediler ve ticari kredilerdeki artışlar da ilginç.

Tablo 2.3.: Uluslararası yatırım pozisyonu: Yıl sonları itibariyle dış varlık ve yükümlülükler

(Milyon \$)	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006Q1	2006Q2
Uluslararası Yatırım Pozisyonu, net	-54.855	-60.213	-65.473	-75.410	-98.554	-84.170	-85.499	-105.902	-128.042	-169.736	-186.056	-157.813
Varlıklar	27.616	30.040	34.491	49.386	53.193	52.779	62.771	74.491	87.001	106.162	114.802	118.576
Yurtdışında doğrudan yatırımlar	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	3.668	4.581	5.847	6.138	7.060	8.315	8.427	8.439
Portföy yatırımları	5	5	5	4	4	550	809	1.963	936	732	652	825
Ticari krediler	n.a.	n.a.	1.997	2.104	2.697	3.089	3.972	5.158	7.005	6.721	7.075	7.641
Krediler	2.557	2.823	2.938	2.292	2.063	2.950	2.370	2.816	2.189	1.348	1.511	1.603
Döviz varlıkları ve mevduatlar	7.352	7.625	8.773	19.620	19.654	19.829	19.788	21.209	30.143	34.610	34.639	39.003
Diğer varlıklar	0	0	0	1.023	1.782	1.819	1.900	2.034	2.025	2.006	2.039	2.067
Rezerv varlıklar	17.702	19.587	20.778	24.343	23.325	19.961	28.085	35.173	37.643	52.430	60.459	58.998
Yükümlülükler	82.471	90.253	99.964	124.796	151.747	136.949	148.270	180.393	215.043	275.898	300.858	276.389
Yurtiçinde doğrudan yatırımlar	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	19.209	19.677	18.792	33.534	38.514	64.387	70.086	54.653
Portföy yatırımları	16.273	19.844	17.804	38.586	35.682	24.710	23.883	30.024	45.751	73.095	80.050	63.060
Hisse senetleri	3.085	6.018	3.700	15.358	7.404	5.635	3.450	8.954	16.141	33.876	37.201	26.336
Borç senetleri	13.188	13.188	13.826	14.104	23.228	28.458	19.075	20.433	21.070	29.610	39.219	42.849
36.724	66.198	70.409	82.160	86.210	96.676	92.562	105.595	116.835	130.778	138.416	150.722	158.676
Ticari krediler	6.611	6.653	6.718	7.251	7.863	5.677	8.460	10.673	15.656	18.313	18.834	21.095
Krediler	43.346	48.346	48.474	56.216	61.635	72.702	72.213	80.074	84.709	90.904	98.196	108.303
113.287	16.241	15.282	19.226	17.324	16.111	14.672	17.061	21.453	24.218	21.907	23.585	24.294

◆ Kaynak: TCMB

◆ TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Kaynak: TCMB'den **Ekonomist**, R.Hakan Özyıldız, "Dolarizasyon ve kambiyo rejimi serbestliği", 17-23 Aralık 2006, Yıl 16, 152273, Sayı 2006/51, s.24.

Ancak, eğer bir ülkede siyasi ve ekonomik istikrar sorgulanıyorsa, risk primleri çok yüksek ise vergi toplamak yerine borçlanma yapmak temel kamu politikası olarak kabul ediliyorsa ve diğer etmenlerin yanı sıra, ulusal para ile yabancı para işlemleri devlet nezdinde aynı düzeyde itibar görüyor ise sorun çözümsüzdür.²⁵²

²⁵² Özyıldız, a.g.m., s. 24.

Acilen yapılması gereken şey kur rejimini değil, kambiyo rejimi politikalarını dikkatle gözden geçirmektir. Hem de geç kalmadan, ekonomi tamamen dolarize olmadan.²⁵³

Bu noktada ülkemizde geçmiş ekonomik krizlerde dolarize olmanın, doğurduğu olumsuz sonuçları ve bu krizleri daha da derinleştirdiğini belirtmek gerekmektedir. Böyle bir ortamda dolarda meydana gelecek hareketlenmeler mal ve hizmet fiyatlarından ücretlere kadar geniş bir yelpazeyi etkilemektedir.

---

²⁵³ Özyıldız, a.g.m., s. 24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) POLİTİKALARININ DIŞ AÇIK YAŞAYAN ÜLKELERDEKİ ETKİNLİĞİ

3. ÖDEMELER BİLANÇOSU (DENGESİ) POLİTİKALARININ TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DIŞ AÇIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİ

Türkiye, 1980'den sonra izlemeye başladığı dışa açık kalkınma politikaları çerçevesinde ihracat ve ithalat hacminde göreceli artışlar sağladı. Bu arada artan ihracat gelirleriyle dış borç anapara ve faizlerini yeniden düzenli bir biçimde ödeme olanağına kavuştu ve böylece dış kredi itibarı da yükseldi. Bunun sonucunda ise, hem çok yanlı Uluslararası kuruluşlardan krediler sağlandı, hem de Uluslararası özel sermaye piyasalarından borçlanılmaya başlandı.²⁵⁴

Özetle dış ödeme dengesizlikleri Türkiye ekonomisinin en başta gelen sorunlarından birisi olma özelliğini sürdürmektedir. Gerek mali sektörün, gerekse reel sektörün istikrara kavuşabilmesi ve ekonominin sağlıklı bir biçimde gelişebilmesi için ödemeler bilançosu ile dış borç sorunlarının öncelikle çözümlenmesi gerekir.²⁵⁵

3.1. OSMANLI DEVLETİNDEN CUMHURİYETE DEVROLAN DIŞ BORÇLAR

Avrupa'da ekonomide görülen büyük gelişmeler, Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkiledi. XVIII. Yüzyılda Osmanlı ülkesinde üretilen ürünlerin fiyatları düştü. Ülke gelirleri azaldı. Halka yüklenen verginin oranı arttı. Kapitülasyon sebebiyle Avrupa'da üretilen ürünler ülkemize kolayca girdi. Avrupa'da tarım ve sanayi alanındaki ilerleme, Osmanlılarda köylünün durumunun kötüleşmesine ve küçük el tezgâhlarının kapanmasına yol açtı. Avrupa sanayiinin ürünleri Osmanlı

²⁵⁴ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 774.

²⁵⁵ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 424.

ülkesini kapladı. Ülke sermayesi Avrupa'ya gitti. Zamanla tarıma dayalı Osmanlı ekonomisi tamamen çöktü.²⁵⁶

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin ekonomisi son derece kötüydü. Osmanlı Devleti, tarihinde ilk olarak 1854 Kırım Savaşı sırasında dış borç almıştı. Alınan borçlar, kısa vadeli ve yüksek faizliydi. Bununla beraber borç paralar verimli alanlara da harcanmayınca, 1875'te Osmanlı maliyesi iflasını ilan etti. Bunun üzerine alacaklı devletler, "Düyun-u Umumiye" (Genel Borçlar) idaresini kurarak, Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarına el koydular.²⁵⁷

Mevcut dış ticaret istatistikleri 1870'li yıllardan başlayarak bize Osmanlı Devletinin dış ticaretindeki gelişmeleri göstermektedir. 1873-1890 yıllarını kapsayan dönemlerde yıllık ortalama ithalatı 19,9 milyon Osmanlı ihracatı ise 11,5 milyon Osmanlı Lirası idi. 12 yılda yaklaşık 100 milyon Osmanlı Lirası dış ticaret açığı vermişti. Osmanlı Devletinin dış ticaret hacmi düzenli olmayan bir genişleme eğilimi göstermiştir. İthalat ile ihracat arasındaki mutlak fark giderek açılmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmüştür. 1890-1908 yıllarını kapsayan dönemde ortalama ithalat 25,5, ortalama ihracat 15,8 milyon Osmanlı Lirası olmuştur. Bu dönemde dış ticaret açığı toplam 180 milyon Osmanlı Lirası'na ulaşmıştır. 1908-1914 dönemi imparatorluğun normal son dönemidir. Bu dönemde yıllık ortalama ithalat 39,9, ihracat 21,9 milyon Osmanlı Lirasıdır. Dikkat edilirse bu dönemde hem ithalat hem ihracat artmıştır, fakat ihracatın ithalatı karşılama oranı %55'e gerilemiştir.²⁵⁸

19. yüzyılda sanayinin geliştirilmesi konusunda bazı girişimlerde bulunulmuş, fakat bu girişimlerde başarı sağlanamamıştı. Mevcut sanayi tesislerinin büyük çoğunluğu ise kapitülasyon denilen imtiyazlardan faydalanan özel yabancı sermayeye aitti. Bunların yanında, kamuya ait, özellikle savaş sanayii ile ilgili

---

²⁵⁶ Osman Çakırtaş, **Osmanlı Tarihi 1**, Ankara, 1993, Koza Eğitim ve Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti., s. 176.

²⁵⁷ Kemal Kara, **Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 1**, İstanbul, 1995, Önde Yayıncılık, s. 82.

²⁵⁸ Pamuk, Ş. **Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi (1820-1913)**, Yurt Yayınları, 1984, Ankara, s.30'dan Şahin, a.g.e., s. 22.

tesisler mevcuttu. Mevcut imalat sanayii iç talebi karşılayabilmekten çok uzaktaydı ve hemen hemen bütün sanayi mamulleri ithal edilmekteydi.²⁵⁹

3.2. 1923-1950 DÖNEMİ

3.2.1.1923-1939 Dönemi

Milli Türk Ticaret Birliği'nin kuruluş amacı ve gerekçesi şunlardı:²⁶⁰

- Müslüman-Türk tüccar içinde ithalat ve ihracat ile uğraşanlar, toptancı ve yarı toptancılar arasında hakem olarak görev yapmak;
- Tüccarların konsorsiyum ve tröstler gibi birlikler oluşturmasına ve bu birlikle hükümetin denetim ve himayesinde ithalat ve ihracat işlerinde egemenliğini sağlamaya çalışmak;
- Ülkenin ticari yaşamına katkısı olacak olayları izleyerek ve inceleyerek iktisadi meselelerde hükümete tüccarın ve ülkenin yararına olacak önerilerde bulunmak;
- Yerli girişimci ve şirketleri batıya tanıtmak;
- Batıdaki iktisadi, mali ve ticari hareketlerden yerli unsurları haberdar etmek;
- Ülkenin doğal kaynaklarının işletilmesinde yabancı sermayenin, kanunlara uygun olarak kurulacak şirketlerle ortaklık kurmalarına çalışmak;
- Tüccar arasına milli ve mesleki ahlâkı geliştirmek, buna aksi hallerde hakem olarak görev yapmak;

---

²⁵⁹ Süreyya Hiç, **Türkiye Ekonomisi**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, Dizgi-Baskı: Fakülteler Matbaası, İstanbul, Kasım 1994, s. 300.

²⁶⁰ Murat Koraltürk- **Türkiye'de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar'dan Seçmeler**- Sermaye Piyasası Kurulu- Yayın No: 107- Aralık 1997- İlk Baskı, Aralık 1997- Ankara- ss. 18-19.

- Tüccar arasında dayanışmayı sağlamak ve mesleki gereksinimleri gidermek;
- Kitle halinde hareketi gerektiren olaylarda tüccarı temsil etmek.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde bu kendi kendine yeterlilik politikası değiştirildi. Türkiye, bu dönemde dış politikasında Batı'ya yöneldi ve buna bağlı olarak Batı'dan dış yardım almaya başladı (Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde). Fakat asıl dış yardımlara dayanan bir kalkınma politikası 1950'lerden sonra izlenmeye başlandı. Bu politika, Planlı Dönemde de sürdürüldü.²⁶¹

Görüldüğü gibi Türkiye İkinci Dünya Savaşı sonrasında beliren yeni dünya koşullarına uygun politika değişikliklerine gitmiştir. Özellikle 1950'li yıllardan itibaren artan karşılıklı ilişkilere dayalı düzende yer almak ülkeleri bu değişikliklere iten temel faktör olmuştur. Kendine yeter bir ticaret anlayışı bu yıllarla beraber etkisini giderek yitirmeye başlamıştır.

---

²⁶¹ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 773.

Cumhuriyet Hükümeti Osmanlı Devletinden bir merkez bankası devralmamıştı. Devletin emisyon işlerini Osmanlı Bankası yürütüyordu. 1926'dan sonra Merkez Bankasının kurulması yönünde yoğun çaba gösterildi. Çünkü bu dönemde gelişen ödemeler dengesi açıkları ve kredi darboğazları acilen Merkez Bankasının kurulması gerektiğini ortaya koymuştu. Osmanlı Bankasının etrafında toplanan ve bir ulusal merkez bankasının kurulmasını engellemeye çalışan yabancı sermaye çevrelerinin gayretlerine rağmen, 11 Haziran 1930 tarihinde çıkarılan 1715 sayılı kanunla, TCMB, anonim ortaklık statüsünde kuruldu ve 1 Ocak 1932'de faaliyete geçti. TCMB'nin kurulması için The American Turkish Investment Corporation adlı bir Amerikan yatırım kuruluşundan 10 milyon dolar tutarında bir kredi sağlandı. Bu kredi Cumhuriyetin ilk on yılında temin edilen tek dış kredidir.²⁶²

3.2.2. II. Dünya Savaşı (Savaş Ekonomisi Yılları; 1939-1945)

Hükümet savaş yıllarında ihracatı artırarak dış ticaret fazlası elde etmek çabasında gibi görünüyordu. Ancak uyguladığı kambiyo politikası bu amacı ile çelişki teşkil ediyordu. Savaş yıllarında TL'nin yabancı paralar karşısındaki değeri yüksek tutuldu. Öte yandan, 1941 yılında ihracat üzerine vergi kondu. Bu verginin amacı bütçeye gelir sağlamak idi. İkinci Dünya Savaşının ilk yıllarında ihracat hem hacim (miktar) olarak hem de değer olarak önemli ölçüde daraldı. Hacim olarak daralma ihracat değerindeki daralmadan daha çarpıcı idi. Çünkü bu arada ihraç malları fiyatları yükseltiyordu. İhracat hacmindeki daralmanın önemli bir nedeni de Almanya'nın Türkiye'nin ihracatında %50 civarında bir paya sahip olması ve bu ülke ile dış ticaretin siyasi nedenlerle savaşın ilk yıllarında tıkanması idi.²⁶³

ABD'nin Türkiye'yi Marshall Yardım Programına alması aslında ABD açısından daha genel ve kapsamlı bir politikanın uzantısıdır. ABD, Türkiye'ye başından beri kendi içinde tutarlı ve belli amaçlara yönelik önerilerde bulunmuştur. ABD, Türkiye'yi Avrupa'nın yeniden inşasına tarım ürünleri ve madencilik hammaddeleri ile katkıda bulunması için Yardım Programına almıştır. Bu amaçla

²⁶² İ.Tekeli; S. İlkin, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, (Ortadoğu Teknik Üniversitesi) ODTÜ Yayını, Ankara 1977, ss. 130-139'dan ŞAHİN, a.g.e., s. 39.

²⁶³ Yaşa; **Türkiye Ekonomisinin Gelişmesi ve Dış Ticaret, Dış Ticaret ve Ekonomik Gelişme içinde**, ESEKH Yayını, 1968, İstanbul, s.16'den ŞAHİN, a.g.e., ss. 92-93.

Türkiye'ye tarımsal ürünler üretimini artırması ve tarım sektörünü pazara açması yönünde önerilerde bulunmuş ve Yardım bu alanlara yöneltilmiştir. Nitekim 1948'den itibaren Marshall Yardım Programı kapsamında verilen kredilerin bir bölümünün aynı olarak tarımsal makine ve araçlar ve karayolu inşa makineleri olarak verilmesi, dış yardımın belli amaçlar için yapıldığının kanıtlarıdır.²⁶⁴

3.3. 1950-1960 DÖNEMİ

1950-1960 döneminde yatırımların GSMH'ya oranı yaklaşık %14,1 olmuştur. Bunun %6,8'i kamu, %7,3'ü özel kesim tarafından gerçekleştirilmiştir. Dönemin ilk yıllarında yatırımların sektörel dağılımında, devletçi sanayileşme yıllarına göre, hissedilir değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler yeni kalkınma stratejisine uygundur. O. Okyar'a göre bu dönemde, önceki dönemin sanayileşmeye mutlak surette ağırlık veren iktisat politikası yerini daha dengeli bir kaynak dağılımı politikasına bırakmıştır. Tarıma, karayolu alt yapısına, haberleşmeye ve enerji sektörüne önceki dönemlere göre daha fazla kaynak ayrılmıştır. 1930'lu yıllarda toplam yatırımların yaklaşık %10'u tarım sektörüne ayrılırken 1950'li yıllarda tarımın toplam yatırımlardaki payı yaklaşık %22'ye yükselerek sanayi sektörünün payına eşitlenmiştir. Yatırımların %44'ü üretken sektörler, %56'sı alt yapıya ve hizmet sektörlerine tahsis edilmiştir.²⁶⁵

3.3.1.1950-1955 Dönemi

1950-60 döneminde GSMH, 1968 faktör fiyatları ile yılda ortalama %6,3 oranında büyüyerek 15.867 milyon TL'den 26.836 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu dönemi ekonomik gelişme bakımından iki alt döneme ayırarak değerlendirmek yerinde olur. 1950-1953 dönemini kimi iktisatçılar Türkiye ekonomisinde bir altın çağ olarak değerlendirmektedirler. Gerçekten bu dönemde GSMH sabit fiyatlarla yılda ortalama %11,3 oranında büyümüş, kişi başına gelir %8-%8,5 oranında yükselmiş, dört yıl içinde ihracat %48,8 oranında artarak 263,4 milyon dolardan 392

²⁶⁴ D. Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Tekin Yayınevi, 1976, İstanbul, ss.556-562'den ŞAHİN, a.g.e., s. 99.

²⁶⁵ O. Okyar, **L'industrialisation en Turguie**, Cah. ISEA, seri F Vol. 25 (5-6), 1973, s.1080'den ŞAHİN, a.g.e., s. 104.

milyon dolara yükselmiştir. Bu gelişmenin birkaç nedeni vardır. Birinci neden üst üste dört yıl devam eden fevkalade iyi iklim koşullarıdır. 1950-1953 yıllarında bu koşullarda tarımda rekor sayılabilecek hasat elde edilmiştir. Türkiye bir anda dünyanın sayılı buğday, pamuk ve tütün ihracatçısı ülkeleri arasında sayılmaya başlanmıştır. İkinci olarak, Kore Savaşının yarattığı konjonktürde dünya piyasalarında tarımsal ve madensel hammadde fiyatları yükselince ihracat gelirlerinde, yukarıda ifade edildiği gibi, çok kısa sürede %50'ye varan bir artış gerçekleşmiştir. Tarımsal, üretimin ve ihracat gelirlerinin artması iç talebin ve yatırımların genişlemesine, ekonominin canlanmasına olanak sağlamıştır. Yatırımların artmasında ve ekonominin iyiye gidişinde bir başka olumlu etken ABD'de sağlanan dış kredilerdir. Türkiye, 1948-1953 döneminde ABD'den 420 milyon dolar gibi, GSMH'nin %3'üne varan bir dış kaynağı kredi ve hibe olarak almıştır. Yatırımların önemli bir bölümü ve dış ticaret açıkları bu yardımlar ile finanse edilebilmiştir.²⁶⁶

3.3.2.1950-1960 Dönemi

J. Morris'e göre, bu dönüşüm bilinçli, uyumlu bir planın ürünü değildir. Uygulanan gelişme modeli ne "kendi kendine yeterli olma" veya "dengeli büyüme" gibi temel tezlerle açıklanabilir, ne de herhangi bir global plana bağlanabilir. Türkiye'de bu dönemde büyüme her cephede uyumsuz bir biçimde ortaya çıkan uyarıcıların ortak ürünü olmuştur. Sanayide fabrikaların kurulması, tarımda ekili alanların genişletilmesi, ulaştırma sektöründe karayolu yapımına ağırlık verilmesi, elektrik üretim şebekelerinin geliştirilmesi büyümeyi uyaran ve yönlendiren başlıca etkenler olmuştur. Fakat bu uyarıcılar arasında bir uyum gözetilmemiştir.²⁶⁷

Kısacası, Türkiye'nin dış sermayeye açılması programı, dış dünyada kurulan yeni sistemle içeride etkinliği artmış olan toplum katlarının ortak görüşlerinin bir ürünü sayılmalıdır.²⁶⁸

²⁶⁶ A. Sönmez, **Türk Ekonomisinin Altın Yılları ve Chenery Raporu**, ODTÜ Gelişme Dergisi, 23/4, s.669'den ŞAHİN, a.g.e., s. 108.

²⁶⁷ A. MORRIS, '**Recent Problems of Economic Development in Turkey**', *The Middle East Journal*, Vol.14, Num.1, 1960, s.3'den ŞAHİN, a.g.e., s. 105.

²⁶⁸ KAZGAN G., **Tanzimat'tan XXI. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, a.g.e., s. 82.

Türkiye’de ilk ciddi dış borç erteleme anlaşması 1958 İstikrar Kararları ile yapılmıştı. 1950’lerin başındaki kısa süreli bir liberasyon denemesinden sonra giderek ağırlaşan dış ödeme açıkları, dış borçlanmayı zorunlu bir duruma getirmişti. En fazla borçlanılan ülke ise ABD idi.²⁶⁹

Fakat alınan borçlara karşılık ithalat karşılanamıyordu. Zaten, bir süre sonra Uluslararası mali çevreler de yeni kredi açmaktan çekindiler. Bu durumda ithalatı yapılan fakat bedelleri ödenemeyen ithalat dolayısıyla ortaya çıkan özel nitelikli borçlar (arrierées), önemli hacimlere ulaştı. Bunun üzerine 1957’de yapılan Paris görüşmelerinde alacaklı ülkeler, Türk Hükümeti’nin ekonomik istikrara yönelik önlemler alması kaydıyla, süresi dolmuş bu borçları ertelemeyi ve ayrıca yeni krediler açmayı kabul ettiler. Böylece 4 Ağustos 1958 kararları diye bilinen istikrar önlemleri hazırlandı ve uygulamaya kondu. Paris görüşmeleriyle 359 milyon dolar dolayında yeni kredi sağlanmıştı. Bunun önemli bir kısmını ABD, geriye kalanını da Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü (OEEC) ve IMF (Uluslararası Para Fonu) karşılamıştı.²⁷⁰

Ekonomik refahın arttırılması, modern teknolojinin ürünlerine Pazar sağlanması ihtiyacı karşısında, bu sorun nasıl çözümlenecektir?²⁷¹

3.4. 1960-1980 DÖNEMİ

İthal ikâmecî sanayileşmenin uygulanmasında başvurulan diğer bir politika aracı, maliyeti düşürmek amacıyla, özendirme tedbirlerinin uygulanmasıdır. Bu politika aracı ile seçilen bazı sanayi dallarının daha hızlı gelişmesi teşvik edilmek istenir. Uygulanan özendirme araçları ekonomide kaynak dağılımını etkiler. Türkiye’de İkinci K.P. döneminden itibaren sanayide özendirme önlemleri uygulanmıştır. Bu önlemlerin başlıcaları, yatırım indirimi, gümrük resim ve

---

²⁶⁹ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 773-774.

²⁷⁰ Seyidoğlu, *Uluslararası İktisat*, a.g.e., s. 773-774.

²⁷¹ Ataman, Sumer, a.g.e., s. 3.

vergilerinin taksitlendirilmesi, kredi kolaylıkları ve gümrük vergisi bağışıklıklarıdır.²⁷²

3.5. 1980-1990 DÖNEMİ

Makro düzeyde, devalüasyon aracılığı ile, dış ticaret açıklarının kapatılmaya çalışıldığını düşünelim: Ekonometrik araştırmaya dayanmayan bir devalüasyon beklenen sonucu vermeyebilir. Bunun için, iç talebin döviz kuru karşısındaki esnekliğinin, dış talebin aynı döviz kuruna tepkisinin sayısal değerinin, iç fiyatların devalüasyon karşısındaki duyarlılık derecelerinin, iç enflasyon hızının, iç üretimdeki tepkilerin sayısal değerleri bilinmeden yapılan devalüasyon arzu edilen sonuca ulaşamaz.²⁷³

Planlı Döneme geçildikten sonra iç tasarrufların ve ihracat gelirlerinin yetersizliği nedeniyle dış borçlanma, kalkınma politikasının adeta ayrılmaz bir parçası durumuna geldi. Bu arada, daha önce de değindiğimiz gibi, OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) ülkelerinin Konsorsiyumu kuruldu. Özellikle izlenen içe dönük sanayileşme modelinin yol açtığı büyük dış ödeme açıkları, Türkiye'nin kalkınma hızını önemli ölçüde, dış kaynaklara bağlı duruma getirmişti.²⁷⁴

1980'den sonra dış ticaretin serbestleşmesi yolunda alınan kararlarla hem ihracat üzerindeki sözü edilen baskı ve denetimler kaldırılmış hem de ithalat giderek serbestleştirilmiştir. İthalatın serbestleştirilmesi yolunda ilk adım 1981 ithalat programında kotaların kaldırılması ile atılmıştır. Bununla birlikte, 1984 yılında yapılan değişikliğe kadar, ithalat rejiminde önceden planlanmış, düzenli ve tutarlı bir serbestleşmenin olduğu söylenemez. 24 Ocak 1980 istikrar programının ilk yıllarında ithalattaki serbestleşme, daha çok formaliteleri azaltmak, damga resmi ve depozitolar gibi ödemeleri düşürmek ve özellikle ithalat listeleri arasında daha liberal eğilimli

²⁷² Alpar, **Türkiye'nin Planlı Dönemde İmalat Sanayini Koruyucu Dış Ticaret Politikası**, Ankara İTİA, 1974, Ankara, s.109'dan Şahin, a.g.e., s. 150.

²⁷³ Recep Tarı, **Ekonometri**, Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Kocaeli Üniversitesi Yayın No:172, Temmuz 2005, İzmit, 3. Baskı: Eylül 2005, Avcı Ofset, s. 4.

²⁷⁴ Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, a.g.e., s. 774.

listelere ağırlık vermek şeklinde kısmi düzenlemelerle sınırlı kalmıştır. Bu düzenlemelerin sonucu olarak ithalat 1983’de %89.6 oranında liberasyon listesinden yapılı duruma gelmiştir. Ancak gümrük vergileri oranı ortalama %76.3 civarındadır ve birçok sanai mamûl üzerindeki vergi oranı %100 civarında veya üstündedir.²⁷⁵

3.6. 1990’LI YILLAR

Türkiye’yi 5 Nisan İstikrar Programına götüren ekonomik bunalım ve istikrar programının uygulanması halkın ortalama refah seviyesinin düşmesine neden olmuştur. Kişi başına gelir 1992’de 2.708 dolara, 1993’de 3.004 dolara yükselmişken 1994’de 2.184 dolara gerilemiştir. 1993’de ulaşılan refah düzeyine ancak dört yıl sonra, 1997’de tekrar ulaşılabılmıştır. 1997’de kişi başına gelir 3.048 dolar olmuştur. Kısaca ekonomik bunalım ve istikrar programı halkın refah düzeyini ciddi biçimde olumsuz etkilemiştir. İstikrar programının külfeti eşit dağıtılmamıştır. Bunalımdan ve program uygulamalarından en fazla emek geliri elde edenler olumsuz etkilenmiştir.²⁷⁶

Kısacası, 5 Nisan 1994 İstikrar Programının orta ve uzun vadeli tedbirleri uygulanamamış, yapısal reformlar gerçekleşmemiştir. 1995-99 döneminde Türkiye ekonomi iç talep canlılığına dayalı, tasarruf açığı süren, reel üretim kapasitesindeki genişlemenin, özellikle dış ticarete yönelik sektörlerdeki büyümenin sınırlı olduğu, dolayısıyla dış açığın ve dış kaynak ihtiyacının küçülmediği bir ortamda günü kurtarmaya yönelik istikrarsız büyümesini sürdürmüştür. Sonuçta, Türkiye de kriz gündemden düşmemiş, ekonomiyi yönetenler İMF’in kapısından bir türlü ayrılamamışlardır. İMF ile 1998 Haziran ayından itibaren sürdürülen görüşmeler ve 18 aylık Yakın İzleme Anlaşması nihayet 2000 yılına girilirken bir stand-by anlaşması ile sonuçlanmıştır.²⁷⁷

---

²⁷⁵ Gülten Kazgan, **Ekonomide Dış Açık Büyüme**, Altın Kitaplar, 2. Basım, İstanbul, 1988, s.349’dan ŞAHİN, a.g.e., s. 379-380.

²⁷⁶ Y.Doğan Aktaran, **Milliyet**, 12.04.1994, s.11’den ŞAHİN, a.g.e., s. 238.

²⁷⁷ Şahin, a.g.e., s. 239.

3.7. 2000'Lİ YILLAR

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunları siyasal istikrarın olmaması, finansal piyasalarda derinliğin tesis edilememesi, etkin denetim ve ekonomi hukuku altyapısının geliştirilememesi ve makro ekonomik bozukluklardır (enflasyon, yüksek borçlanma gerekliliği neticesindeki yüksek faiz oranları ve işsizlik). Tıp biliminde olası hastalığa dair semptomların görülmesi gibi ekonomi bilimi de olası krizlerin habercisi olan göstergelere, alarm sinyallerine sahiptir.²⁷⁸

Türkiye'nin cari işlemler açığı Ağustos ayında yüzde 43.1 artarak 1 milyar 711 milyon dolar olarak gerçekleşti. Ağustos'ta, dış ticaret açığı, ödemeler dengesindeki tanımıyla yüzde 12.8 oranında artarak 4 milyar 281 milyon dolara ulaşırken, net turizm gelirleri yüzde 1.3 oranında azalarak 3 milyar 174 milyon dolar oldu. Hem dış ticaret açığındaki büyümenin sürmesi hem de turizm gelirlerinin azalması cari işlemler açığındaki büyümenin Ağustos'ta da devam etmesine yol açtı. Böylece geçen yıl Ocak-Ağustos döneminde 15 milyar 510 milyon dolar olarak gerçekleşen cari işlemler açığı, bu yıl yüzde 44.6 artışla 22 milyar 422 milyon dolar oldu.²⁷⁹

2001 kriz sonrası 2002 Kasım seçimlerinden tek partili bir hükümetin iş başına gelmesi tabiki işsizlik dışındaki makro ekonomik dengelerde olumlu etkileri beraberinde getirmiştir. Yapılanlar önemlidir ancak alınması gereken çok yol vardır. Öncelikle kamunun toplamda 210 milyar \$ olan iç ve dış borç toplamı süratle azaltılmalı, borçlanma ihtiyacı düşürülmeli ve reel faizler doğrudan yatırımları teşvik edecek seviyelere çekilmelidir.²⁸⁰

Açık ekonomilerde temel iktisadi hedef, iç ve dış dengenin sağlanmasıdır. İç Denge, ulusal ekonomide istikrarlı bir büyüme trendi ile birlikte düşük işsizlik

---

²⁷⁸ Furkan Evranos, “**Finansal Krizler ve 2005 Ekonomik Görünüm**”, <http://www.ekonomist.gen.tr/articles.php?id=28>, erişim: 07.11.2006, Salı.

²⁷⁹ “8 aylık cari açık 22.4 milyar dolar”, **Hürriyet**, 10.10.2006, Salı.

²⁸⁰ Furkan Evranos, “**Finansal Krizler ve 2005 Ekonomik Görünüm**”, <http://www.ekonomist.gen.tr/articles.php?id=28>, erişim: 07.11.2006, Salı.

oranlarının sürdürülmesi anlamına gelir. Dış denge ise, ticaret dengesinin sağlanması ya da uluslararası sermaye akımları düzeyinin hedeflenen noktaya getirilmesidir. İç ve dış dengenin sağlanmasında para ve maliye politikaları önemli iktisat politikası araçlarıdır. İç ve dış dengenin sağlanması, makro ekonomik dengenin sağlanması, mal piyasası, para piyasası ve dış ödemelerde dengeye ulaşmayı zorunlu kılmaktadır.²⁸¹

Bir an için uluslararası ticaretin olmadığı kapalı bir ekonomide monopolcü bir firma düşünelim. Eğer üzerinde herhangi bir devlet denetimi yoksa, monopolcü firma mallarına monopol fiyatı koyabilecektir. Uluslararası ticaretin devreye girmesiyle **doğal monopol** durumu sona ermekte yabancı firmaların rekabeti sonucu **doğal oligopol** durumu oluşmaktadır. Bu süreç içinde, monopolcü firmanın piyasayı kontrolü kırılmakta, piyasada yüksek fiyat uygulamaları azalmaktadır. ²⁸²

---

281 Michael Melvin; *International Money and Finance*, USA: Addison-Wesley Education Publishers Inc., 1997, ss. 255-256'dan ORHAN, Osman Z.; ERDOĞAN, Seyfettin; **Para Politikası**, İstanbul: Avcı Ofset, 2003, s. 100.

282 İlker Parasız, **İKTİSADA GİRİŞ, PRENSİPLER VE POLİTİKA**, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Eylül 2006, BURSA: EZGİ KİTABEVİ, s. 520.

SONUÇ

Değişimin kendisini her yönüyle ve her alanda hissettirdiği günümüzde bu değişimden yeterince pay çıkartamayan ülkelerin ulusal ve/veya Uluslararası düzeyde iktisadi, politik, sosyal vs. birçok sıkıntılar yaşadığı açıktır. Küreselleşme olarak ifade edilen bu durum kendisini sınır ötesi ticaret ve finans sektörlerinde de hissettirmiştir. Özellikle 20. yy.'ın son çeyreğinden itibaren globalleşme dünyanın birçok ülkesinde etkili bir konuma gelmiştir.

Bir ülkenin diğer ülkelerle olan iktisadi ilişkilerinde adeta performans değerlendirme ölçüsü olan “ödeme bilançosunun” iyi bir şekilde özümsemesi ve çalışmada “ödemeler bilançosu politikaları” olarak yer alan araçlarla ticaret ve finans alanlarında etkinliğinin belirlenmesi, düzeyinin korunması, bunların yanısıra daha da ileri bir noktaya taşınması 21. yy.'ın gereği olmuştur.

Ödemeler Bilançosu cari işlemler hesabı, sermaye hesabı ve resmi rezervler hesabı olmak üzere üç başlıktan oluşmaktadır. Bu hesapların yanında kayıtlardaki eksik veya fazlaları denkleştirmek için kullanılan istatistik farklar hesabı da vardır. Bunların yanı sıra ödemeler bilançosunda kayıtların muhasebe işlemi niteliğinde tutulması dikkat edilmesi gereken diğer bir noktadır. Buna göre ekonomik işlemler alacaklı veya borçlu kısmından uygun olan bölüme kaydedilmektedir.

Dış ödemeler dengesini kuran mekanizmaları iki temel grupta ele alacak olursak bunlar; Otomatik Denkleşme Mekanizmaları ve Denkleşirme Politikalarıdır. Otomatik Denkleşme Mekanizmaları Ödemeler Bilançosundaki bir dengesizliğin kendi iç sürecinde dengeye geleceğini belirtmektedir. Ancak uygulamada kimi zaman tıkanmalar yaşanmakta ve Otomatik Denkleşme Mekanizmalarının (bunlar: Otomatik Fiyat Denkleşme Mekanizmaları, Otomatik Gelir Denkleşme Mekanizmaları ve Dış Denkleşmede Parasalcı Yaklaşım) öngördüğü süreç sağlıklı işlememekte ve böyle durumlarda müdahale edilmesi gerekebilmektedir. Bu müdahaleler Harcama Değişirici Politikalar, Harcama Kaydırıcı Politikalar ve Döviz Gelirlerini Arttırmaya Yönelik Politikalarıdır. Çalışmada yer alan ana başlıklardan Otomatik Fiyat Denkleşme Mekanizmaları; “Değişken Kur Sisteminde Dış

Denkleşme, Fiyat Altın Para Akımı Mekanizması ile Denkleşme ve Otomatik Faiz Değişmeleri ile Denkleşme” olarak üç alt kalemden oluşmaktadır. Otomatik Gelir Denkleşme Mekanizması ise “Milli Gelirin Oluşumu ve Otomatik Gelir Denkleşme Mekanizması” şeklinde ayrılmaktadır. Dış Denkleştirme Politikalarında ise Devalüasyon ayrı bir başlık olarak ele alınmaktadır.

Ödemeler Bilançosu Dengesizlikleri ise çalışmada ele alınan bir diğer konudur. Bu dengesizlikler dış açık ve dış fazladır. Dış açıkların dört temel kalemi varken ve bu açıklarda yürütülebilecek politikalar ise üç ana başlıkta toplanmaktadır. Bunlar sırasıyla; açıkların sebepleri: Ekonominin Yapısından Kaynaklanan Sebepler, Ekonomik Dalgalanmalar, Geçici Nedenler, Döviz Spekülasyonu ve Mali Krizlerdir. Politikalar ise Ödemeler Bilançosu Açıklarını Finanse Etmek, Baskı Altına Almak, Tedavi Edici Yöntemlerle Gidermek olarak yer almaktadır. Ayrıca Ödemeler Bilançosu Mekanizmaları ve Politikaları ile ilgili kısımlarda daha sonraki bölümlerle bütünlük sağlamak için ulusal ekonomiye yanı sıra Uluslararası ekonomilere göndermelerde bulunulmuştur.

Türkiye Ekonomisinde Ödemeler Bilançosu Açıklarının Kaynakları çeşitli başlıklar şeklinde ele alınmıştır. Bunların içinde; “Petrol Tüketimindeki Artışa Paralel Büyüyen Dış Açıklar, İhracat Gelirleri ile Karşılanamayan Mal ve Hizmet İthalatı, Ulusal ve Uluslararası Piyasalardaki Dalgalanmalar gibi birçok önem arz eden faktör bulunmaktadır.

Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Politikalarının Türkiye Ekonomisi üzerindeki etkinliği kapsamında dönemsel bir değerlendirme yapılmış, bu değerlendirmeler yapılırken istatistiksel verilere de yer verilerek konu bütünlüğünün sağlanması amaçlanmıştır. Osmanlı Devletinden günümüze kadar olan süreçte bu politikalarda ne yönde bir yol izlendiği, kriz dönemlerindeki durumu ve bütün bunların yanı sıra incelenen farklı periyotların genel görünümdeki yerini bulmak mümkündür. Ancak burada, ödemeler bilançosunun (dengesinin) öneminin, diğer bölümlerde de olduğu gibi konunun temelini oluşturduğundan bu paraleldeki bir yazım, ağırlığı oluşturmaktadır.

“Türkiye Ekonomisinde Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Açıklarının Kaynakları ve Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Politikaları” adlı bu çalışmada ortaya konulan bulgular ışığında Türkiye’nin ilgili açıkları gidermede bu politikalardan yeterli düzeyde yararlanamadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte özellikle AB (Avrupa Birliği) uyum yasalarının da süreçteki etkisiyle beraber bankacılık, finans, ticaret gibi birçok alanda önemli gelişmelerin olduğu bir gerçektir. 21. yy.’da ekonomisi büyümüş ve gelişmiş ülkeler düzeyine çıkmak öncelikle iktisadi açıkları kapatmakla mümkün olabilmektedir.

Bu çalışma dört tablo ile birlikte, Türkiye’nin dış açıklardaki konumu, bu açıklar karşısındaki etkinliği ve/veya etkisizliğini değerlendirmekte, Ödemeler Bilançosu (Dengesi) Politikalarının önemine temas etmektedir.

YARARLANILAN YAYINLAR

“8 aylık cari açık 22.4 milyar dolar”, **Hürriyet**, 10.10.2006, Salı.

“İhracata çalışan sanayici hız kesmedi.”, **SABAH**, 17 Ekim 2006, Salı.

Albayrak, Ali Sait, **Türkiye’de İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi**, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışması, Ünal Aysal Tez Değerlendirme Yarışmasının 2005 yılı bölümünde doktora tezleri sıralamasında ilk beşe girerek İktisadi Araştırmalar Vakfınca yayınlanmıştır, Aralık 2005.

Alpar; **Türkiye’nin Planlı Dönemde İmalat Sanayini Koruyucu Dış Ticaret Politikası**, Ankara İTİA, 1974.

Aren, Sadun, **İstihdam, Para ve İktisadi Politika**, Gözden Geçirilmiş 7. Bası, Ankara: Savaş Yayınları, Kasım 1984.

Artun, Tuncay,...v.d....,Korkut Boratav; **Bırakınız Yapsınlar, Bırakınız Geçsinler, Türkiye Ekonomisi 1980-1985**, Birinci Basım, Bilgi Yayınevi, Bilgi Dizisi:39, Haziran 1985.

Ataman, Ümit; Sumer, Haluk, **Dış Ticaret İşlemleri ve Muhasebesi**, Yeni Mevzuata Göre Düzenlenmiş 6. Baskı, İstanbul: Alfa, 1998.

Aydoğuş, Osman, **Girdi-Çıktı Modellerine Giriş - Teori ve Uygulama**, Ankara: Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., 1999.

Bayraktutan, Yusuf, **Yüksek Lisans Kalkınma Ekonomisi Düzenlenmiş Ders Notları**, 17.04.06, Kocaeli Üniversitesi.

Berber, Metin, **İktisadi Büyüme ve Kalkınma**, Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2. Baskı, Trabzon: Derya Kitabevi, 2001.

Binay, Şükrü, **Tarihsel Süreçte Uluslararası Para Fonu (IMF)**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Şubat 2004.

Brown,Lester R.; Flavin,Christopher; French,Hilary; Starke,Linda, **Dünyanın Durumu, 2001**, Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı Yayınları: 35, Worldwatch Enstitüsü Raporu, Sürdürülebilir Toplum İçin Worldwatch Enstitüsü Raporu, s.220.

Bütün Dünya 2000, Başkent Üniversitesi Kültür Yayını, Şubat 2006, 192297, sayı 2006/02.

Can Mutlu, Esin, **Uluslararası İşletmecilik**, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Mayıs 1999, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1. Bası.

Cass, Frank; Hale, William, **Turkish Foreign Policy-1774-2000**, London, Portland, Or, William Hale-School of Oriental and African Studies, London-2000,2002; W. Hale-Reprinted 2002-Tupeset by Regent Typesetting, London, Printed in Great Britain by MPG Banks Ltd.

Civcir, İrfan, Capital Markets Board - **An Econometric Approach to the Analysis of Payments Problems in Turkey**, Publication Number: 38, İlk baskı, Mayıs 1996, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara, Bu eser "University of East-Anglia" tarafından "Doctor of Philosophy" derecesine Haziran 1993'te değer bulunmuştur.

Çakırtaş, Osman, **Osmanlı Tarihi 1**, Ankara, 1993, Koza Eğitim ve Yayıncılık San. Tic. Ltd. Şti.

Çelebi, Işın, **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, İstanbul: e Yayınları, Birinci Baskı, Aralık 1991.

Babacan, Aziz, Planlama Uzmanı, **Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Gelir Ödemeleri Sistemi**, DPT, Aralık 1999, (<http://ekutup.dot.gov.tr/tanim/babacan/gelirode.pdf>).

Deane,Phyllis, **İlk Sanayi İnkılâbı**, (Çeviren: Tevfik Güran), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, X. Dizi-Sa.10^a, Ankara, 1994.

Dış Ticaret İstatistikleri ve İndeksleri, DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü), Foreign Trade Statistics and Indices 2003 - T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü - State Institute of Statistics Prime Ministry Republic of Turkey - Yayın No - Publication Number 2934, Ankara, Türkiye: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ocak 2005.

Dinler, Zeynel, **İktisada Giriş**, Gözden Geçirilmiş Yedinci Basım, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, Ekim 2001.

Dornbusch, Rudiger; Fischer, Stanley; **Makroekonomi**, Çeviri: (Ak, Salih; Fisunoğlu, Mahir; Yıldırım, Erhan; Yıldırım, Refia), Birinci Basım, İstanbul: Akademi, Mc Graw Hill, Mart 1998.

Ekdi, Barış, Uzmanlık Tezleri Serisi No:7, **Gümrük Birliği Çerçevesinde Damping ve Yıkıcı Fiyat Uygulamaları**, Ankara: Rekabet Kurumu, İlk Baskı, Baskı: İmaj İç ve Dış Tic. A.Ş., Şubat 2003.

Ekonomist Dergisi, 17-23 Aralık 2006, Yıl 16, 152273, sayı 2006/51.

Erdoğan, Seyfettin; Cengiz, Vedat, **1990'lı Yıllarda Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları ve Bazı Dış Borç Azaltma Teknikleri**, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, "1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli. (Bu çalışma, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2001 yılında tamamlanan "1980 Sonrası Türkiye'nin Dış Borç Sorunu" adlı yüksek lisans tezinden bir bölümün makale formatında geliştirilerek hazırlanmış biçimidir.)

Ersun, Cengiz, Selçuk Tayfun Ok, Tamer Kayacıklı, Tezer Palacıoğlu, **Körfez Ülkeleri İhracat Pazar Araştırması**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası 1882, Yayın No:2001-22, Ağustos 2001.

Frank, Robert H.; Glass, Amy J. (The Ohio State University); **Microeconomics and Behaviour**, Fourth Edition – Robert H. Frank (Cornell University) – International Edition – Irwin Mc Graw-Hill, Mc Graw-Hill Higher Education, A Division of The McGraw-Hill Companies, 2000, United States of America, Printer: RR Donnelly & Sons.

Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, **Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi Paneli**, Gaziantep, 'T.E.D.' P., 18 Aralık 1998.

Gökçe, Deniz, **Akşam Gazetesi**, “Çözümleri Görelim, baylar, bayanlar!”, Pazar, 15 Ekim 2006.

Grolier International Americana, “Ekonomi, Çağdaş Ekonomi”, Encyclopedia, Sabah, Cilt 1, Grolier Incorporated, Danbury, Connecticut – İstanbul: Sabah, 1993, Republic of China by Grolier International Inc., Translation and Adaptation Made by Medya Holding A.Ş.

Gürtan, Kenan, **Türkiye’nin Ekonomik Yapı Problemleri**, Cilt:I, Temel Kavramlar, Ölçü ve Metodlar-İşgücü-Sermaye ve Yatırımlar-Milli Gelir-Yatırım-Gelir ve Yatırım-İstihdam Münasebetleri, İstanbul, 1984, İstanbul Üniversitesi, Yayın No:3227, İşletme Fakültesi, Yayın No:154, Güryay Matbaacılık.

Gürün Fethi, Kamu-İş, Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası, **Globalleşme ve Çokuluslu Şirketlerin İnsan Kaynakları Yönetimine Etkileri**, Ankara, 2000.

Hiç, Süreyya, **Türkiye Ekonomisi**, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, Dizgi-Baskı: Fakülteler Matbaası, Kasım 1994.

<http://ekonomist.gen.tr/articles.php?id=28>, Furkan Evranos, “**Finansal Krizler ve 2005 Ekonomik Görünüm**”, erişim:07.11.2006, Salı.

<http://www.finanskulup.org.tr/hm/makale/okan-altinakar.htm/ALTUNAKAR>, Okan, “**Dış Ticaret Açığı ve Cari Açık**”: **Açığın Yönetimi Sorunu**, 03.01.2006, erişim: 08.11.2006, Çarşamba.

http://www.haberbu.com/haber_detay.php?id=3564, erişim: 06.12.2006, Çarşamba 18:10, “**Ankara Ticaret Odası Başkanı Sinan Aygün, Yeniçağ’a Türkiye’de ekonomi ve siyasete ilişkin önemli değerlendirmelerde bulundu.**”

İyibozkurt, M. Erol, **Dış Ticaret-Teori ve Politika**, T.C. Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Yayın No:6, Trabzon: İkinci Baskı, 1982, s.69.

Kara, Kemal, **Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 1**, İstanbul: Önde Yayıncılık, 1995.

Karakaş, Eser; Yorum, 06.02.2006, www.finansalforum.com.tr, erişim: 01.03.06; **“Rakamlarla Amerikan Ekonomisi”**.

Karlık, S. Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim**, İstanbul: Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Nisan 1999.

Kayral, Nizamettin; Kayral, Güner, **Yeni Teknik Arıcılık**, İstanbul: İnkılap Kitabevi, Genişletilmiş 5. Baskı, Anka Ofset A.Ş., 1989.

Kazgan Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Ocak 1997, 7. Basım Güncelleştirilmiş Yeni Basım, Remzi Kitabevi, Büyük Fikir Kitapları Dizisi: 13 .

Kazgan, Gülten, **Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2004, 2. Baskı.

Kazgan,Gülten, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Son Gelişme ve Rakamlarla Güncelleştirilmiş 2. Basım**, Altın Kitaplar Yayınevi, Bilimsel Sorunlar Dizisi, 1988.

Kazgan, Haydar, **Osmanlıda Avrupa Finans Kapitali**, Yapı Kredi Yayınları, YKY, 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1995.

Koraltürk Murat- **Türkiye’de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar’dan Seçmeler**, İlk Baskı, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu-Yayın No: 107, Aralık 1997.

Krugman, Paul R.; Obstfeld, Maurice, **International Economics**, United States of America, 7th Ed., 2006.

Kurdaş, Kemal, **Türkiye Ekonomisindeki Çöküş ve Geleceğe Bir Bakış**, Birinci Basım, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, Sıra No:3, Tübitak Matbaası, Şubat 2002.

Landsburg, Steven E.; University of Rochester, **Price Theory & Applications**, 4. Ed., South-Western College Publishing Company, 1999, United States of America, The ITP trademark is used under license Cinnati, Ohio.

Maillet, Jean, **Başlangıçtan 18. Yüzyıla Ekonomi Tarihi**, Çevirenler: Ertuğrul Tokdemir, Mehmet Bolak, İTÜ İşletme Fakültesi İşletme Bölümü, T.C. İstanbul Teknik Üniversitesi Kütüphanesi, Sayı: 1386, İstanbul Teknik Üniversite Matbaası, Gümüşsuyu 1989, Birinci Baskı.

Mankiw N.Gregory- Harvard University, **Principles of Economics**, Thomson-South-Western, Principles of Economics, Fourth Edition, -Not for Sale in the United States, International Student Edition, Fourth Edition, Thomson Higher Education, Thomson Learning Academic Resource Center, 2007.

Orhan, Osman Z.; Erdoğan, Seyfettin; **Para Politikası**, İstanbul: Avcı Ofset, 2003.

Orhan, Osman Z.; Erdoğan, Seyfettin; **İktisada Giriş**, İstanbul: Avcı Ofset, 2005.

Parasız, İlker; **İktisada Giriş, Prensipler ve Politika**, Ezgi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, BURSA: Ezgi Kitabevi, Eylül 2006.

Sabır, Hasan, **Dünya Siyasetinde Küresel Rekabet Sistemi ve Politikaları**, İstanbul: Derin Yayınları, 2002.

Savas, E.S., **Daha İyi Devlet Yönetiminin Anahtarı Özelleştirme**, Baruch College City University of New York, Çeviren: Prof. Dr. Ergün Yener, MPM, Milli Prodüktive Merkezi Yayınları, No:517, Ortadoğu Teknik Üniversitesi-1987 by Chatham House Publishers-Privatization The Key to Beter Government, E.S. Savas-Chatham House Publishers, NC.-İkinci Basım, Mert Matbaası, 1999.

Seyidoğlu, Halil, **Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri, Açıklamalı Sözlük**, Geliştirilmiş 2. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları: 17, 2001.

Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası Finans**, Geliştirilmiş 4. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları No.19, 2003.

Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat**, Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınları, 2003.

Şahin, Hüseyin, **Türkiye Ekonomisi, Tarihsel Gelişimi – Bugünkü Durumu**, Bursa: Ezgi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 7. Baskı, 2002.

T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Türkiye Dış Ticaret Stratejisi**, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, Ağustos 2002, Dış Ticaret Müsteşarlığı Matbaası.

Tarı, Recep, **Ekonometri**, İzmit: Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Avcı Ofset, Kocaeli Üniversitesi Yayın No:172, Temmuz 2005,3. Baskı: Eylül 2005.

Toroslu, M. Vefa, **Serbest Bölgeler**, 1. Basım, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Temmuz 2000.

Türk, İsmail, **Maliye Politikası**, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Öğretim Üyesi, Amaçlar-Araçlar ve Çağdaş Bütçe Teorileri, Gözden Geçirilmiş 9. Baskı, 1992.

Türkay, Orhan, **Mikro İktisat Teorisi**, Genişletilmiş 10. Baskı, Ankara, 2001, İmaj Yayıncılık.

Türkiye Ekonomisinin Değerlendirilmesi Paneli, Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 18 Aralık 1998, “T.E.D.” P.

Wood, Donald F. (San Francisco State University), JOHNSON, James C. (St. Cloud State University), **Contemporary Transfortation**, 1996 by Prentice Hall, Inc., Upper Saddle River, New Jersey 07458, Printed in the United States of America, Fifth Edition.

Yay, Turan; Gülsün, Gürkan; Yılmaz, Ensar. **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası 1882, Yayın No. 2001-47, 27 Aralık 2001.

Yumuşak, İbrahim Güran, Beşeri Sermaye Teorisi ve Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000).

Zaim, Sabahaddin, İ.Ü. İktisat Fakültesi Öğretim Üyesi, **Çalışma Ekonomisi**, Yenilenmiş ve Genişletilmiş 9. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1992.

Zirve Özel Sayısı, **“Yabancı sermaye ve lüzumu”**, Ulusal Strateji Savunma ve Sivil Havacılık Dergisi, Yıl:6, Özel Sayı, 28-29.VI.2004.

ÖZGEÇMİŞ

1982 Erzincan doğumludur.

1983 yılında geldiği İstanbul'da 1987-1992 yılları arasında ilk üç yılı "Arıfpaşa"da, son iki yılı "Faik Reşit Unat"da olmak üzere ilkokulu tamamladı.

1995 yılında "Mustafa Mihriban Boysan Ortaokulu"nu "derece" ile tamamlayarak "Fenerbahçe Süper Lisesi"ne girmeye hak kazandı. Bir yılı İngilizce Hazırlık olan bu okuldan 1999 yılında mezun oldu.

Aynı yıl üniversite sınavında "İstanbul Maltepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi"ni kazanmasına karşın daha sonra 2001 yılında "Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümüne" başladı.

Bir yılı Hazırlık olan bu bölümü İngilizce Sınavını direkt geçerek 2005 yılında, 1. ve 2. öğretim toplam mezunları içinde "Bölüm 1.'si" olarak tamamladı. Aynı yılın Eylül ayında "İktisat Anabilim Dalı; İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Programında" Yüksek lisansa devam etmeye hak kazandı.

Bu programın ders aşamasını "Pekiye" ortalama ile tamamlamış olup "Tez" aşamasına geçmiş bulunmaktadır. Tez danışmanı Prof. Dr. Mehmet Duman"dır.